

**EĞLENCE KAVRAMININ İSTANBUL'DA GEÇİRDİĞİ
DEĞİŞİM SÜRECİ VE MEKANA ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Feyza CEYLAN
(502011020)

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 22 Aralık 2003
Tezin Savunulduğu Tarih : 14 Ocak 2004

Tez Danışmanı : Prof.Dr. S. Mete ÜNÜGÜR
Diğer Jüri Üyeleri Prof.Dr. Orhan HACIHASANOĞLU (İ.T.Ü)
Prof.Dr. Cengiz GİRİTLİOĞLU (İ.T.Ü Şehir ve
Bölge Planlaması Bölümü)

OCAK 2004

ÖNSÖZ

Bu tezin hazırlanması sırasında her türlü destek ve ilgiyi gösteren tez danışmanım Prof. Dr. S. Mete Ünügür'e, katkılarından dolayı Prof. Dr. Orhan Hacıhasanoğlu'na, konuya farklı bir açıdan yaklaşmamı sağlayan Mimar Sinan Üniversitesi, Kurumlar Sosyolojisi Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Ali Akay'a, her zaman yanımda olan arkadaşlarıma, aileme ve özellikle ablama teşekkür ederim.

Aralık 2003

Feyza Ceylan

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	v
ŞEKİL LİSTESİ	vi
ÖZET	viii
SUMMARY	x
1. GİRİŞ	1
2. İSTANBUL'UN EĞLENCE KAVRAMIYLA TANIŞMASI VE TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE EĞLENCE MEKANLARI	4
2.1. İstanbul'daki Eski Eğlence Mekanları	9
2.1.1. Kahvehaneler	10
2.1.1.1. Mahalle Kahvehaneleri	24
2.1.1.2. Semai Kahvehaneleri	25
2.1.1.3. Esnaf Kahvehaneleri	27
2.1.1.4. Yeniçeri Kahvehaneleri	29
2.1.1.5. Kırathaneler	30
2.1.2. Meyhaneler	31
2.1.3. Balozlar	35
2.1.4. Gazinolar	36
2.1.5. Kafe Şantanlar	37
2.1.5. Barlar	38
2.2. Tanzimat Fermanı'yla Başlayan Yeni Dönemde Eğlence Hayatı	44
2.3. Bölüm Sonucu	49
3. BATILILAŞMA DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE EĞLENCE HAYATI	50
3.1. Değişen Süreçte Eğlence Kavramı ve Mekanları	60
3.2. İstanbul'da Rock-Bar Hayatına Bakış	65
3.3. Popüler Kültürün Eğlence Hayatına Etkisi	66
3.4. Günümüz Eğlence Mekanlarına İki Örnek	68
3.4.1. Kemancı Bar	69
3.4.2. Maksim Gazinosu	73
3.5. Bölüm Sonucu	78
4. EĞLENCE MEKANLARI ANALİZİ VE BEYOĞLU'NDA YERLEŞİM DEĞERLENDİRMESİ	79
4.1. Analiz Edilen Eğlence Mekanları	79
4.2. Değerlendirme Parametreleri	79

4.3. Değerlendirme Tablosu	80
4.4. Beyoğlu Eğlence Mekanları Yerleşim Değerlendirmesi (Taksim Meydanı - Tünel Arası)	87
4.5. Bölüm Sonucu	89
5. SONUÇLAR VE TARTIŞMA	91
KAYNAKLAR	98
ÖZGEÇMİŞ	101

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 4.1 : Eğlence Mekanları Analizi Tablosu	85

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 2.1 : Hippodrom gravürü.....	4
Şekil 2.2 : Kağıthane’de ab alemleri	6
Şekil 2.3 : Kağıthane mesiresi	6
Şekil 2.4 : Kristal Gazinosu.....	8
Şekil 2.5 : Tepebaşı Bahçesi	9
Şekil 2.6 : Beşiktaş’ta bir kahvehane	11
Şekil 2.7 : Eyüp’te bir kahvehane.....	12
Şekil 2.8 : Türk Kahvesi	15
Şekil 2.9 : Tophane’de kahvehane	16
Şekil 2.10 : Boğaz’da kahve.....	16
Şekil 2.11 : İstanbul Limanı’nda bir kahvehane.....	17
Şekil 2.12 : Boğaziçi’nde kahve.....	18
Şekil 2.13 : Eski bir Türk kahvehanesi.....	19
Şekil 2.14 : Nargile Kahvehanesi.....	19
Şekil 2.15 : Eski bir Türk kahvehanesi iç mekanı.....	20
Şekil 2.16 : Kahvehane önünde oturan insanlar.....	21
Şekil 2.17 : Kahvehane önünde nargile içen insanlar.....	21
Şekil 2.18 : Kahveci çırağı ve meddah.....	22
Şekil 2.19 : Eski bir Türk Kahvehanesi’nin dış görünümü.....	23
Şekil 2.20 : Eski bir kartpostalda Türk kahvehanesi.....	24
Şekil 2.21 : Semai kahvehanesi.....	26
Şekil 2.22 : Tophane’de bir kahvehane.....	28
Şekil 2.23 : Topkapı’daki dükkan ve kahvehaneler.....	28
Şekil 2.24 : Yeniçeri kahvehanesi.....	29
Şekil 2.25 : Eski bir meyhane	34
Şekil 2.26 : Turkuaz Bar	40
Şekil 2.27 : Turkuaz Bar	40
Şekil 2.28 : Garden Bar’ın dans holü.....	42
Şekil 2.29 : Garden Bar’da yeni yıl partisi.....	42
Şekil 2.30 : Garden Bar’ın dış görünüşü.....	43
Şekil 2.31 : Taksim Bahçesi’nde dans.....	46
Şekil 2.32 : Beyoğlu’nun eski bir görüntüsü.....	47
Şekil 2.33 : Majik Sineması.....	48
Şekil 3.1 : Fransa Sefarethanesi’nde balo.....	50
Şekil 3.2 : Cumhuriyet Balosu.....	51
Şekil 3.3 : 1930’lu yıllarda Beyoğlu.....	53
Şekil 3.4 : Markiz Pastanesi iç görünüşü.....	54

Şekil 3.5	: Markiz Pastanesi ön görünüşü.....	54
Şekil 3.6	: Sonbahar adlı fayans pano.....	55
Şekil 3.7	: Markiz'in içindeki seramik süslemeler.....	56
Şekil 3.8	: Markiz'in içindeki vitray çalışma.....	56
Şekil 3.9	: Markiz Pastanesi'nin art deco vitrayları.....	57
Şekil 3.10	: Markiz Pastanesi'nin vitrini.....	57
Şekil 3.11	: Bir eğlence mekanı.....	63
Şekil 3.12	: Bir eğlence mekanının sahne görünümü.....	64
Şekil 3.13	: Popüler bir eğlence mekanı, Laila.....	68
Şekil 3.14	: Kemancı Bar'ın iç mekan çizimi.....	70
Şekil 3.15	: Kemancı Bar'ın duvarındaki bir çalışma.....	71
Şekil 3.16	: Kemancı Bar'ın bar bölümü.....	72
Şekil 3.17	: Kemancı Bar'ın sahne planı.....	73
Şekil 3.18	: Maksim'de bir balo.....	74
Şekil 3.19	: Maksim'de yeni yıl partisi.....	74
Şekil 3.20	: Eski Maksim'in iç mekan fotoğrafı.....	75
Şekil 3.21	: Maksim Gazinosu'nun bar bölümü.....	76
Şekil 3.22	: Maksim Gazinosu'nun seyirci platformu.....	77
Şekil 4.1	: Eğlence Mekanları Yerleşim Değerlendirmesi	88

EĞLENCE KAVRAMININ İSTANBUL’DA GEÇİRDİĞİ DEĞİŞİM SÜRECİ VE MEKANA ETKİSİ

ÖZET

İnsanlar tarih boyunca hoşça vakit geçirmek için bir araya gelerek çeşitli aktivitelerde bulunmaktadır. Bu aktiviteleri yerine getirebilmek için kendilerine açık ya da kapalı mekanlar yaratmışlardır.

Her kültür, kendi örf, adetlerine göre ve geçirdikleri tarihsel, ekonomik ve sosyal süreçler doğrultusunda kendi eğlence anlayışlarını yaratmıştır.

Üç İmparatorluk boyunca ve günümüzde hep bir başkent ve metropol konumunda olan İstanbul, eğlence hayatının en önemli merkezlerinden biri olmuştur.

İstanbul eğlence hayatına değişik isim ve alışkanlıklarla farklı mekanlar girmiştir. Bizans Dönemi’nde imparator ve soylular, saray ve konaklarında eğleniyorlardı. Verdikleri ziyafetlere pandomim, parodi gibi gösteri sanatı kapsamındaki oyunlar, şarkı ve danslar eşlik ediyordu. Halk ise yılın belli günlerindeki karnavallar ve Hippodrom’daki yarış ve gösterilerle eğleniyordu. Sonraları taverna denilen şarap tacirlerinin açtıkları, şarap ve dansın bir arada sunulduğu mekanlar da halka hizmet vermiştir.

İstanbul’da çeşitli eğlence türlerine ilişkin çok farklı mekanlar oluşmuştur. Halkın bir araya gelmek için kullandığı kahvehaneler özellikle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde büyük talep görmüştür. Sohbet etme olgusunun pratikliği ve işlevselliği üzerine kurulu olan kahvehaneler, türlerini kendilerini besleyen geleneksel örgütlenmelerle belirlerler. Mahalle ölçeğindeki sivil örgütlenme, İstanbul’un en yaygın mekanlarından olan mahalle kahvehanelerini, askeri örgütlenme, yeniçeri kahvehanelerini, ticari örgütlenme, esnaf kahvehanelerini, edebiyat ve musiki çevrelerini ağırlayan mekanlar, semai kahvehanelerini ortaya çıkarmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında da kıraathane adı altında gazete ve dergi okunan mekanlar açılmıştır.

Tarihleri Bizans’a kadar dayanan meyhaneler, meyhane ile bar arası bir eğlence mekanı olarak tarif edilen balozlar, 1630’larda İstanbul’la tanışan gazinolar, 19. yüzyılın sonlarında karşımıza çıkan kafe şantanlar ve her dönem Beyoğlu’nun bünyesinde biri kapanıp diğeri açılan barlar İstanbul’un eğlence mekanlarını oluşturmaktadırlar.

İstanbul’da “alafranga” tarzına uygun yaşamın en üst noktasına ulaştığı dönem, 19. yüzyılın ikinci yarısıdır. 19. yüzyıl eğlence hayatındaki değişimler geçici bir heves değil, toplumun değişim sürecinin bir sonucudur. İçine kapanık ve muhafazakar bir eğlence tarzının yerini; daha dışa dönük ve yeniliklere açık bir eğlence anlayışı almıştır.

Bir Batılılaşma-çağdaşlaşma projesi olan Cumhuriyet, eğlence hayatına çok önemli iki değişiklik getirdi: Kadın-erkek birlikte eğlenmek ve eğlencenin çeşitlenip kitleselleşmesi. Cumhuriyetten günümüze kadar ki dönemde, İstanbul’un eğlence hayatının odak noktaları: sinema, tiyatro, opera, bale, müzik gibi sanat ağırlıklı gösteriler; öte yandan, restoranlar, gazinolar, barlar, kafeler; gitgide değişen ve eski

havalarından çok şey kaybeden meyhaneler, 1960’larda daha çok “kulüp” adı verilen, 90’larda İstanbul’un gece hayatının kalbinin attığı mekanlar olan diskolardır.

Eğlenmek için gidilen mekanlar, ilerleyen zaman ve gelişen toplumsal durum sayesinde zaman içinde farklı adlarla ve amaçlarla açılmışlardır. Mekanlar bir çok farklı kriterlere göre sınıflandırılabilir. İnsanların müzik tercihleri ve kültür seviyeleriyle birlikte, ekonomik durumlarındaki farklılıkta mekanların sınıflandırılmasında etkili olmaktadır.

Gelişimin tüm süreçlerini gördüğümüz İstanbul eğlence hayatında daha ziyade gençlerin belirlediği trendler mekanlara damgasını vuruyor. Koruma ordularıyla gezen insanların gittiği ve kapılarında magazin gazetecilerinin kamp kurduğu mekanların yanında her kültürün kendi eğlence anlayışıyla oluşturduğu mekanlar oluşmuş durumda.

Farklı taleplerdeki insanlar, kentte kendi mekan anlayışını, bu mekanlar, kendi müşterisini, kısaca kendi sosyo-kültürel yapısını oluşturmaktadır. Bu karşılıklı etkileşim, en fazla mekanlardaki tasarım anlayışında kendini göstermektedir. Bir mekanda oturup sohbet etme alışkanlığının yerini müzik dinleyip dans etmek almıştır. Bu yüzden oturma yerlerinin yerini büyük açıklıklar almıştır.

Her konuda hızlı bir tüketim anlayışının sürdüğü 90’lı yıllarda, her dönem değişik kültürlerin eğlence anlayışına ev sahipliği yapmış olan İstanbul, eğlencenin başkenti konumunda olmaya devam ediyor.

Osmanlı Devri dahil, her devirde eğlenceye düşkün olan İstanbul halkı eğlence kültürünü genişletip, çeşitlendirerek farklı mekanlar yaratmışlardır. Günümüzde de bu oluşum devam etmektedir.

THE EVOLUTION PROCESS OF ENTERTAINMENT CONCEPT IN ISTANBUL AND EFFECTS ON PLACE

SUMMARY

People have been gathering together and performing some activities for having good time. They have designed open air or indoor places.

Each culture has created its own entertainment concept according to their custom and usage and in direction of their historical, economical and social processes.

Istanbul, as being the metropolis and capital for during the well-known, three empires, has been one of the most important center for entertainment life.

There were many entertainment places with various names and habits. The Byzantian Emperor and noble people had enjoyed themselves in palaces and mansions. The entertainment shows like mime, parody, songs and dances have been performed during their feasts. Public was having fun during carnivals, races and shows in Hippodromes. Then, there were places called “taverna” where they serve wine and people can dance.

Istanbul life style created has different entertainment places with various concepts. The “kahvehane”, where people have gathered together, were very popular during Ottoman Empire time. The concepts of these “cafés” are based on the practicality of having chat with other people. Their types are affected by the traditional organizations. The civilian organizations in towns have created the most common places in Istanbul that are called “town cafés”. The military organizations have been base for “yeniceri cafés” as commercial organization for “tradesman cafés”. The places, which were often visited by artists and novelists have been transformed to “semai cafés”. In the second half of 19th century, the paces called “kiraathane” were opened where people has been reading newspapers and magazines.

There were entertainment places called ”meyhane”, “baloz”, “kafe santan”, “gazino” and bars in Istanbul. The history of “meyhane”, where people drink alcoholic drinks and eat starters, has started during Byzantian times. “Baloz” was a place between “meyhane” and bar. Istanbul has met with “gazino” at 1630s and “kafe santan” was popular by the end of 19th century. Today, bars are mainly opened in Beyoglu district in Istanbul.

The “alafranga” lifestyle has its peak at the second half of 19th century in Istanbul. The transformation of entertainment life in Istanbul during this period was not only passing desire but also the results of the evolution process of the population. The traditional and internal entertainment concept has been transformed to a style, which is more external oriented and open to changes.

The “Republic” in Turkey was a comprehensive westernization and modernization project and this brought two key changes along with it. Firstly, women and men have started being together in entertainment places and then the entertainment options has became more and different types are formed. The artistic shows including movies, theaters, operas, ballets and music have been the important part of entertainment life

in Istanbul during the period after the “Republic” until now. On the other hand, restaurants, bars, cafés, “meyhaneler”, clubs and discos are vital components in entertainment life of Istanbul.

The entertainment places have been opened with various names and purposes based on the different needs of the population. They can be categorized according to different criteria. The musical preferences, income and cultural levels of people have direct effects on this categorization.

Young generation have very strong influence on entertainment life and places in Istanbul by setting the trends. Besides the places infested by paparazzi and rich people with bodyguards, there are entertainment places for people from other social classes.

People with different demands and expectations would determine and enforce their own place concepts and these places creates their customers and all these form the socio cultural structure. This mutual effect is mostly visible in designs of places. In some places, having a chat ritual is replaced by listening music and dancing. Therefore, sitting arrangements have been replaced by dance floor.

In 1990s, When heavy consumption has become the lifestyle, Istanbul is still without any doubt the capital of entertainment. The people in Istanbul are addicted to entertainment since Ottoman Empire and they have developed the entertainment concept and created new places. This evolution still continues today.

1. GİRİŞ

Eğlence kavramı, insanların var oluşundan bu yana vazgeçemedikleri bir olgudur. Eğlenme eylemi, her dönemde, çeşitli şekillerde insanoğlunun hayatında etkili olmuştur. Bu, insanların kendilerine tanınmış bir haktır.

Eğlenmek için çeşitli yöntemler vardır. İnsanlar eğlenmenin ve rahatlamamanın bir yolu olarak sanat, spor ya da müzikle ilgilenmişlerdir. Bu alanlarda bireysel ya da toplu olarak çeşitli aktiviteler düzenlemiş ve bu oluşumlarda izleyici ya da direkt katılımcı olarak bulunmuşlardır. İnsanlar hoşça vakit geçirme yöntemlerine yemek yeme, sohbet etme gibi alışkanlıklarını da eklemişlerdir. Bu kapsamda insanları beğendikleri açık ya da kapalı mekanlarda zaman geçirmek mutlu etmektedir.

Her dönemde insanlar eğlenmek için küçük fırsatları bile değerlendirmişlerdir; yıldönümleri, doğum günleri, dini bayramlar, festivaller, spor müsabakaları, milli heyecanlar, hatta mevsim dönümleri bile birer eğlence vesilesi sayılmıştır.

Burada incelenecek olan eğlence mekanları, mevcut bir aktiviteye dahil olmadan, aktivitenin kendisini insanların oluşturduğu yerlerdir. Bu tarz mekanlarda insanlar, sohbet etmek, hafif bir şeyler atıştırmak, alkollü ya da alkolsüz içki içmek için bir araya gelirler. Bazı mekanlar ise müzik ve dansla insanları rahatlatmayı amaçlar. İncelenecek eğlence mekanlarındaki temel ayıraç, insanların topluca eğlenmeleri ve bir şeylerle meşgul olmak yerine birbirleriyle vakit geçirmeleridir. Bu kapsamda Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nden itibaren, halkın bir araya geldiği kahvehaneler, meyhaneler, kafeler, barlar, vb. incelenecektir. Bu araştırma sinema, tiyatro, su parkı, internetkafe, lunapark, alışveriş merkezi, vb., gibi mekanları kapsamaz.

Eğlence bütün toplumlarda ve kendiliğinden var olan bir olgudur. Her kültürün geçirdiği tarihsel, ekonomik ve sosyal süreçler eğlence anlayışlarını doğrudan etkiler ve yön verir. Her toplum kendine ait bir eğlence anlayışına sahiptir.

Üç İmparatorluk boyunca ve günümüzde hep bir başkent ve metropol konumunda bulunan İstanbul, bu özelliklerinden dolayı, kentin her döneminin kendi koşul ve gereksinimlerini yerine getirerek, eğlence hayatının merkezi olmuştur. Kentte

yaşayan çok farklı toplumsal ve ekonomik tabakaların eğlence türleri ve doğal olarak eğlence mekanları da farklılık göstermektedir.

Her dönem bir tüketim merkezi olduğu için ABD’de ve Avrupa’da daha 19. yüzyılda başlayan büyük sermayeli eğlence endüstrisi talebi, sermayenin aktığı bir eğlence merkezi olan, yüzü her daim Batıya dönük ve asırlardır bir liman kenti olan İstanbul’dan gelmiştir.

İstanbul, eğlence hayatının Bizans’tan beri en önemli merkezlerinden biridir. Eğlence mekanları genellikle Beyoğlu çevresinde toplanmaktadır. Bu durumda Beyoğlu tarihi ve özellikle İstiklal Caddesi önem teşkil etmektedir.

İstanbul’un eskiden nasıl eğlendiği araştırmanın başlangıç noktasını oluşturur. Osmanlı’da kahvehaneler ile başlayan; halkın eğlenmek için bir araya geldiği yerler Cumhuriyet dönemi ile birlikte büyük bir değişim geçirmiştir. Halkın eğlence hayatına değişik isim ve alışkanlıklarla farklı mekanlar girmişlerdir. Bu mekanlar İstanbul’un eğlence kültürünün bir göstergesi olarak ortaya çıkmışlardır. Bu kapsamda kahvehaneler, meyhaneler, balozlar, gazinolar, kafe şantanlar ve barlar olarak adlandırılan, bazen tanımları birbirine giren, her dönemde insanların tercihleri ve ortamın koşullarına göre farklı mekan anlayışlarıyla biçimlenen mekanlar incelenmektedir.

1980’lerden sonra İstanbul eğlence hayatı sürekli yenilenen mekanlarıyla daha farklı bir eğlence kültürüyle tanışmıştır. Son yıllarda ardı ardına açılan eğlence mekanlarıyla İstanbul dünyanın birkaç metropolüyle (Londra, Paris, New York) birlikte eğlence sektöründe bir yer edinme çabası içindedir. İstanbul’un eğlence yaşamı her ne kadar son yıllarda atağa kalkmış gibi görünse de tarihinin her döneminde aktif bir akışa sahip olmuştur. İstanbul’un eğlence mekanları; gece kulüpleri, club’lar, kafeler, gazinolar, meyhaneler, ... kentte kendi mekan anlayışını, kendi müşterisini, kısaca kendi sosyo-kültürel yapısını oluşturmaktadır.

Eğlence kavramının ve mekanlarının tarihsel süreç içerisinde karşılaştığı durumlar da farklılık göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde, Tanzimat Fermanı’yla başlayan yeni dönemde ve Cumhuriyetle başlayan Batılılaşma döneminde eğlence anlayışı farklılık göstermektedir.

Birçok farklı eğlence anlayışını bünyesinde barındıran İstanbul eğlence mekanları hem mekansal boyutlarıyla, hem tarihsel süreç içerisinde geçirdiği evrelerle, hem de, sınıfsal farklılıkların getirdiği çeşitlilik açısından incelenmesi gereken bir konudur.

Bugün İstanbul’da her türlü farklı kültürden gelmiş insanların tercihlerine cevap verecek bir kozmopolitlikten söz etmek mümkündür. Aynı sokak içerisinde yan yana sıralanmış olarak konumlanan kulüpler ve türkü barlar, bu kozmopolitliğe referans verirler.

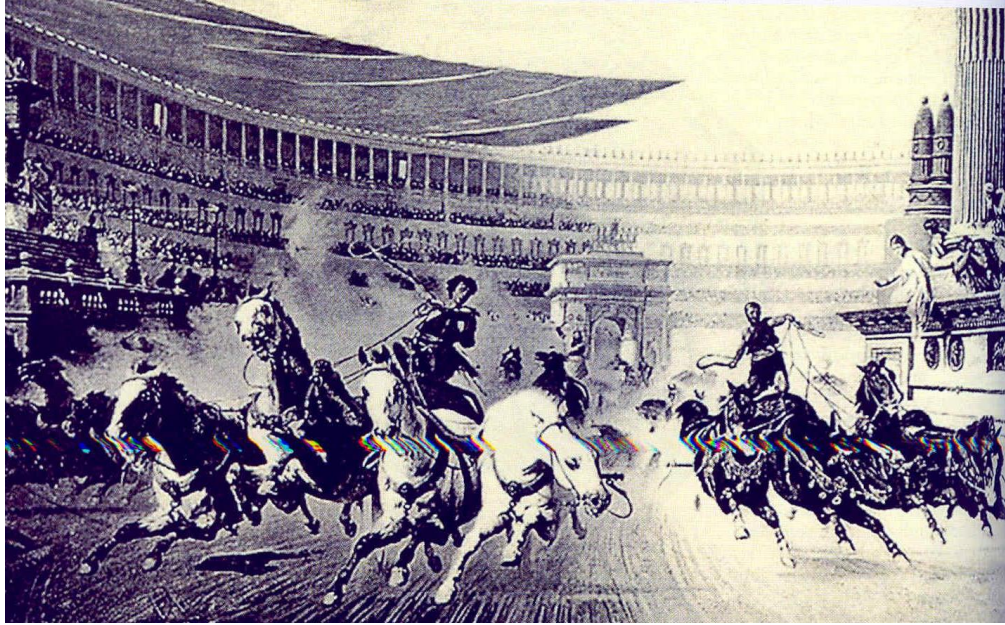
Şu andaki eğlence mekanlarının tasarım kriterleri ve mekanların insanların tercihleri ve günün trendleri tarafından nasıl belirlendiği araştırmanın bir adım sonrasını oluşturur.

Bu çalışmanın amacı değişen eğlence eylemine bağlı olarak eğlence kavramı ve mekanlarındaki değişiklikleri sergilemektir.

Bu nedenle Bizans Dönemi’nden başlayarak Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde eğlence hayatının genel bir panoramasının çizilmesinde yarar vardır.

2. İSTANBUL’UN EĞLENCE KAVRAMIYLA TANIŞMASI VE TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE EĞLENCE MEKANLARI

İstanbul’un Osmanlı Devri’ndeki eğlence hayatına geçmeden, Bizans Dönemi’nde İstanbul hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. İmparator ve soylular saraylarında, zenginlerin konaklarında sürdürdükleri eğlence anlayışları, çeşitli kutlama ve törenlere eşlik eden ziyafetlerdi. Bu ziyafetlere pandomim, taklit, parodi gibi gösteri sanatı kapsamındaki oyunlar, kitara denilen bir çeşit lirle yapılan müzik, bu müzik eşliğinde söylenen şarkılar ve danslar eşlik ediyordu. Halkın başlıca eğlencesi ise yılın belli günlerindeki karnavallar; Hippodrom’daki gösteriler veya zafer törenleri sırasındaki oyunlar, yarışlar, parodilerdi. Sonraları taverna denilen ‘kapeleios’ lar, şarap tacirlerinin dükkanlarının bir bölümünde açtıkları, şarabın yanında yiyecek de veren, daha sonraki dönemlerde müzik ve dansın da eşlik ettiği eğlence yerleriydi.

Şekil 2.1. Hippodrom’da At Yarışı (Circus Maximus’ta araba yarışlarını gösteren gravür, 16. yüzyıl)

İstanbul’da her kesimin kendine ait yortuları, bayramları, törenleri ve bunlara eşlik eden eğlenceleri vardı. İstanbul’un fethini izleyen ilk yüzyıl boyunca kentte canlı bir

eğlence hayatından söz etmek mümkün değildir. 16.yüzyılın başından itibaren eğlence hayatının canlanmaya başladığının işaretleri vardır. Batının etkisinin ve Batılılaşma akımlarının kendisini duyurmaya başladığı 19.yüzyılın ortalarına kadar, İstanbul’da eğlence hayatını; saray ve çevresinin eğlenceleri, çeşitli dinsel ve etnik kökenden halkın kendi özel eğlenceleri ve İstanbul’un bir liman ve kavşak kenti olmasının getirdiği meyhane türü eğlenceler olarak sıralamak mümkündür.

Eğlence muhitleri ve eğlence hayatı, hikayelerde en geniş şekilde işlenen konuların başında gelmektedir. Zengin şehir halkı maddi imkanları sayesinde lükse ve para harcamaya meyillidir. Bu insanların bir kısmı saraylarda, konaklarda , yalılarda pahalı eşya içinde, vakitlerini eğlenerek geçirirler. Şehirde eğlenmek ve dinlenmek isteyenlerin arzularına ve imkanlarına uygun çeşitli yerler vardır. Eğlenmek isteyenler gününü gün etme gayretindedir. “Çünkü önemli olan para değil ruhun eğlencesidir. Zaten içki dertleri bertaraf ederek insanın daha sağlıklı olmasını sağlayan bir iksir gibidir. Hele gençlik devrinde safadan zevk almak şarttır”. Bu tarz zihniyet sadece gençlere mahsus değildir.

Halka açık eğlenme ve dinlenme yerlerinin başında kahvehaneler gelmektedir. Muhitlere göre ekonomik durumu zayıf olanların gittikleri mütevazı kahvehanelerin yanında, güzel gençlerin, fagfuri fincanlarda amberli kahveler ikram ettikleri lüks kahvehaneler de vardır. Bu kahvehanelerde çeşitli tabakadan kimseler farklı amaçlarla bir araya gelirler. Buralar hem işsizlerin toplandığı fitne ocakları, hem işsizlere iş bulunan bürolar, hem de sohbet edilen, musiki dinlenen yerlerdir.

Şehrin meyhaneleri de benzer durumdadır. Fakirlerin, aşağı tabakanın gittiği meyhaneler daha ziyade Topkapı civarında, zenginlerin gittikleri yerler ise Galata civarında toplanmıştır. (Osmanlı Ansiklopedisi, 1999)

16.yüzyıldan başlayarak (ve günümüze kadar süren) her dönem, halkın başlıca eğlencelerinden biri mesirelere (kır alanlara) gitmek olmuştur. Dini bayramlar özellikle de Ramazan Bayramı İstanbul halkı için başlı başına bir değişiklik ve eğlence kaynağıdır. Kadınlar için evlerin harem daireleri , erkekler içinse 1650’lerden itibaren kahvehaneler hoşça vakit geçirme mekanlarıydı. Meyhaneler ise Bizans’tan itibaren çeşitli biçimlerde var olmuşlar ve dönem dönem sıkılaştan içki yasaklarına rağmen var olmayı hep sürdürmüşlerdir. (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994)

Şekil 2.2. Kağıthane'de bir âb aleminin bir anı, Münih Fehim.

Şekil 2.3. Kağıthane Mesiresi'nde Eğlenenler, Münih Fehim.

İstanbul özellikle Beyoğlu tüm dönemlerin izlerini taşıması ve eğlence mekanlarına sahiplik etmesinden dolayı büyük önem taşımaktadır. 4500 yıllık bir yerleşim

geçmişine sahip olan Beyoğlu, İstanbul'un en canlı ve en hareketli semtidir. Binlerce yıldan beri değişik ırk, dil ve dinden insanları bünyesinde barındıran, siyaset, ticaret, sanat ve eğlence yaşamının merkezi konumunda olan Beyoğlu'nun kültürel ve mimari yapısına kavuşmasında, geçmişten bugüne bölgede yaşayan etnik grupların etkisi göz ardı edilemeyecek derecede fazladır.

Türklerin ikamet için Tophane'den Kasımpaşa ve Pera'ya kadar uzanan geniş bir alanı tercih etmeleriyle Pera'nın veya Türklerin deyimiyle Beyoğlu'nun tarihi başlar. Pera'ya Beyoğlu adını Türkler vermiştir. Beyoğlu adının nereden geldiği ile ilgili şöyle bir rivayet vardır: "Fatih Sultan Mehmet, Trabzon Rum Devleti'ne son verdiği zaman (1416) İmparator David Komenos ile bütün ailesini İstanbul'a naklettirdi. Komenos'un oğullarından biri İslam'ı kabul ederek bugünkü Tünel civarında ikamet etmeye başlar; bu Prens yüzünden buraya Beyoğlu adı verilir."

Beyoğlu 1700 yılında bugünkü Tünel-Galatasaray Caddesi ile bu caddenin yan sokaklarından ibaretti. Cadde dar ve kaldırımsızdı. Bir taraftan Tepebaşı'ndaki mezarlıklar (Petits Champs des Morts), beri taraftan elçiliklerin semti olan İncirbostanı... 1860'da Galata Surları yok ediliyor ve 1831 ve 1871'de çıkan yangınlardan sonra cadde genişliyor ve ilk "Grand Rue" oluyor. (Scognamillo, 1990)

1871'de çıkan yangınlar yüzünden boşalan arsalar üzerine yapılan şık binalar sayesinde, bugünkü Beyoğlu oluştu. Asıl dönüm noktası ise, Tanzimat Fermanı'yla (1839) yabancıların etkisinin artmasıdır. Gayrimüslim ve genel olarak Batı etkisi Beyoğlu'nda kendini daha fazla hissettirmeye başladı.

O tarihte Beyoğlu'nda yalnızca Dört Yol, Tomtom, Polonya, Asmalı Mescit ve Galata sarayı semtleri bulunuyordu. Bunlardan ilk üçü Hristiyan diğer ikisi ise Müslüman semtleriydi. Osmanlı yönetimi Pera'yı yaptığı çalışmalarla ağaçlı ve çiçekli hale getirerek banklarla ve masalarla donattı. Cadde-i Kebir'i ışıklandırdı, böylece İstanbul ilk ışıklı caddesine kavuştu. Daha sonra tiyatro, meyhane gibi yapılar ve bunların bünyelerinde müzik melodileri sokağa değişik bir hava kattı. Cami, sinagog, kiliseler arasından yükselen çan ve ezan seslerinin yanında meyhane, pastane, kahvehane ve müzikhollerin bulunduğu Tepebaşı'ndaki bu eğlence ortamı özellikle 18. yüzyılın sonlarından itibaren tarih sahnesindeki yerini almıştır. Beyoğlu yerli, yabancı sanatçı ve aydınları çeken kültür, sanat ve eğlence merkezine dönüşmüştür.

20.yüzyılın başında Beyoğlu'nun pastane, lokanta ve eğlence yerleri sayısında artış oldu. 1917'den sonra İstanbul'a gelen Beyaz Ruslar, Beyoğlu yaşamı üzerinde etkili olmuştur. Yeni açılan Rus lokantaları Beyoğlu'na eğlenmeye çıkan halkı çekiyordu. 18. ve 19.yüzyılda Fransız etkisi kadar bu dönemde de Beyaz Ruslar etkili olmuşlardır. Kadın giyiminden, lokanta ve bara kadar bir çok modayı onlar getirmişlerdir.

1924 yılında İstanbul'u ziyaret eden Banine'in belirttiği gibi, bu eğlence yerlerinde sıradan tanımıyla eğlenceden eser yoktu. Tuhaf bir nostalji, müziğin ve melankolik romansların eşliğinde büyüyor ve görünüşte derin bir hüznün neşe ile örtülme çabası ortaya çıkıyordu. Her şeyini yitirmiş bu insanların Beyoğlu'ndaki yaşam çabası, yalnız Beyoğlu'nda etkili olmakla kalmamış, aynı zamanda İstanbul'da da yemek türünden, deniz banyosuna değin çok çeşitli izler bırakmıştır.

Şekil 2.4. Kristal Gazinosu'nun Dış Görünümü. (Zat, 1999, s.110)

1950'li yıllarda İstanbul'un eğlence yerleri genellikle Beyoğlu'nda kümelenmişti. Büyük gazinolardan, Taksim'de Kristal, Taksim Belediye, Tepebaşı'nda Kazablanka, Tepebaşı ve Cumhuriyet vardı. Maksim daha sonra kuruldu. Bu tip gazinolarda dönemin ünlü sanatçıları çalışırlardı.

1950'lerden sonra, kırsal göç ve hızlı kentleşme sonucu İstanbul'un aşırı büyümesi, yeni semtlerin gelişmesi, eğlence kuruluşlarının, ticaretin ve zengin ailelerin bu yeni gelişen çağdaş alt merkezlerle dağılımı ve toplumun kültürel değişimi Beyoğlu'na olan ilgiyi azalttı.

Beyoğlu, Avrupa kültürünün İstanbul'a benimsetilmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı Uygarlığı'nın Batıya açılan bir penceresi gibidir. Batılı gazete, kitaplarla ve kültürel etkinliklerle burada tanışan İstanbul toplumu, Batı kültürünün, diğer semtlere de yayılmasında rol oynamıştır. (Dökmeci ve Çıracı, 1990)

Şekil 2.5. Tepebaşı Bahçesi (Eski bir kartpostaldan, 19. yüzyıl sonlarında İstanbul'un en popüler eğlence merkezlerinden biri haline gelen Petit – Champs).

Bu genel çerçeve içinde İstanbul kentinde yer alan eski eğlence mekanlarının incelenmesinde yarar vardır.

2.1 İstanbul'daki Eski Eğlence Mekanları

İstanbul'da çeşitli eğlence türlerine ilişkin çok farklı mekanlar oluşmuş; ve zaman içinde farklılaşarak çağın gereklerine ayak uydurmuşlardır. Bu farklı eğlence mekanları aşağıda tek tek ele alınıp incelenmektedir.

2.1.1 Kahvehaneler

Kahve, elde edildiği küçük çekirdeğe rağmen, çok eskiye dayanan geçmişi ve hızla yaygınlaşıp sevilmesiyle, geçmişte geçirdiği yasaklamalarıyla ilgi çekici bir içecektir. 15.yüzyılda Habeşistan'dan Arabistan'a oradan da Osmanlı'ya ve dünyaya yayılmıştır. 17.yüzyılda kahvenin Avrupa'ya gelmesi önceleri Papanın Müslüman içeceği olarak bu içkiyi yasaklamasıyla sonuçlandı. Daha sonra kahve içmenin günah sayılmayacağı fetvasından sonra Hristiyan dünyası yeniden kahve içmeye başladı. Bu kez Osmanlı Padişahları kahvenin şarap gibi keyif verici bir içki olduğu yönünde fermanlar yayınlayarak kahve içmeyi yasakladılar ve İstanbul'daki hemen hemen bütün kahvehaneleri yıktırdılar. Zaman içinde padişahlar halkın kahve içme alışkanlığına ve bir araya gelmelerine engel olamayarak kahve içilmesine müsaade ettiler.

Kahvehanenin sözlük anlamı, Arapça *kahve* ve Farsça *hane*'den kahve-hane ; dinlenmek, vakit geçirmek v.b. için açılan çay, kahve gibi alkolsüz içkilerin satıldığı yer. Ancak zaman geçtikçe, din çevreleri kahvehanelere karşı çıktılar. Şeyhülislam Ebussuud Efendi kahvenin haram olduğu yolunda fetvalar verdi. Ayrıca kahvehanelerde günlük siyasi olaylardan bahsedilmesi, hükümetin tenkit olunması, bazı entrikalar çevrilmesi sonucu, yetkililer buralara müdahale etme gereğini duydu. Murad III (1574-1595) ve Ahmed I (1603-1617) zamanlarında kısa süren kahve yasakları kondu. Ancak, yasaklara uyulmadığı gibi, kahvehaneler yeniden açıldı. Buralardan günde bir veya iki altın vergi alındığından, sadrazamlar kahvehanelerin açılmasını teşvik bile ettiler. Murad IV (1623-1640) bir fermanla tütün ve kahveyi yasakladı. İstanbul büyük yangını (1633) bahane edilerek kahvehaneler kapatıldı. (Meydan Larousse, 1981). Kahvehaneler tarihin hiçbir döneminde uzun süre kapalı kalmadılar.

“1554'te Tahtakale'de Halep'li Hakem ve Şam'lı Şems adlı kişilerce açılan dükkan İstanbul'un ilk kahvehanesi sayılır. İstanbul kahvehaneleri, IV. Murad dönemine kadar gerçek birer tiryaki cenneti idi.” (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994). İlk kahvehane müşterileri toplumun saygın kesimlerinden çıkmışlardır. Azledilen devlet görevlileri, şiir ve sanata düşkün tarikat ehli öncülerdir. Avrupa'da da durum aynıdır. 18.yüzyıl İngiliz Kahvehaneleri, Joseph Addison ve Samuel Johnson gibi ünlü yazarların buluştukları yerlerdir. 19.yüzyılda Sarafim Kırathanesi

ile modern kimliğini kazanan bu halk odaları, tipik mahalle kahvehanelerine doğru atılmış bir ilk adımdır.

İstanbul'da kahvehanelerin açılması, Kanuni döneminin sonlarına rastlar. Bu din dışı kültür mekanlarını ortaya çıkaran toplumsal dinamikler, 16. yüzyıl İstanbul'unda gündelik hayatın geleneksel kültür dokusunu şekillendirmiş ve insanın kendi çevresiyle olan ilişki biçimlerini düzenleyen toplumsal kurumların temellerini atmıştır. Kahvehaneler, bu toplumsal kurumların şehir ölçeğindeki en yaygın örnekleri olup geleneksel şehir hayatının cemaat tipi örgütlenmesi içinde aynı kültürü paylaşan, fakat değişik sosyal tabakalara mensup insanların ortak faaliyetlerini organize ettikleri mekanlar olmuşlardır. Kahvehaneleri ortaya çıkaran nedenlerin başında, İstanbul nüfusunun 15. yüzyılın ortalarından 16. yüzyılın sonlarına uzanan süreç boyunca yerel özelliklerini koruyarak yeni bir şehirli insan kimliği içinde homojenlenmesi gelmektedir. Fetihten hemen sonra Anadolu, Rumeli ve Ege adalarından İstanbul'a getirilip iskan edilen nüfus, yan yana yaşamaktan iç içe yaşamaya doğru bir toplumsal hareketlilik sürecini başlatarak iki kuşak sonra İstanbullu insan tipini yaratmıştır. Bu insan tipinin 16. yüzyılın sonlarına kadar İstanbul ölçeğindeki yaşama alanı üç geleneksel mekanla sınırlanan bir kültür ortamından ibarettir. Sırasıyla bu mekanlar, aile hayatını içine alan sivil konut, din hayatını organize eden cami ve tekkeler ile ticari hayatı organize eden çarşılardır. Kahvehanelerin açılmasıyla bu sınırlı hayat ortamının dışına çıkılmış, din, ticaret ve folklorun kaynaştığı bu yeni mekanlarda ilk defa İstanbul'un şehir ölçeğindeki yaşam üslubu üretilmeye başlanmıştır. (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994)

Şekil 2.6. Beşiktaş'ta Bir Kahvehane, Flandin.

Şekil 2.7. Eyüp’te Bir Kahvehane, Flandin.

Osmanlı günlük yaşantısına keyif verici özelliğiyle ve kahvehane gibi, kendine has bir kurumla giren kahve, tartışmaları da peşinde getirmiştir.

“İstanbulluların kahvehaneye gitme düşkünlüğü XVI.yüzyılın ikinci yarısında başladı. Sultan Süleyman’ın saltanat döneminin sonlarına doğru, 1554-1555’te, Halepli Hakem adlı biriyle Şamlı Şems adlı birinin Tahtakale semtinde art arda büyük dükkanlar açmalarından sonra, ilk kahvehaneler ortaya çıktı. Kahvehaneler hemen dolup taşmaya başladı. O kadar ki, imamlar, müezzinler ve sofular, “insanların kahvehanelere koştuğunu” ve camileri boş bıraktıklarını yana yakıla söylemeye başladılar; öte yandan ulema kahvehaneleri “günah evleri” olarak ilan etti, “oraya gitmektense meyhaneye gitmenin daha iyi olduğunu” açıkladı.

Kahvenin dini şahsiyetlerce yasaklanması ve kahvenin de yöneticiler tarafından kapatılması, sadece resmi yazılarda kalan bir vaka olmamış edebi eserlere de konu olmuştur. Bundan da öte, o güne kadar mey ve meyhane ile sembolize edilen zevk anlayışına alternatif oluşturan kahve ve kahvehane geleneği, edebi alanda da şiddetli tartışmalara yol açmıştır.

Yüzyılın sonunda, Başmüftü Bostanzade Mehmet Efendi (1589’dan 1592’ye ve 1593’ten 1598’e kadar bu görevde kaldı), kahve içmeye izin veren ayrıntılı bir fetva çıkardı. Hatta bazı sadrazamlar büyük kahvehanelerin yapımına yatırım yaptılar, bunları günlüğü bir ya da iki altına kiraya verdiler.

15.yüzyılın sonlarına kadar yerel bir bitki ve folklorik bir içecek olarak kalan kahve, 16.yüzyılın başlarında, kurumsal gelişme çerçevesinde, kendi mekanı (kahvename) nın ortaya çıkmasına yol açmış ve ilk kahvehaneler önce Mekke, sonra Kahire’de açılmıştır. (Açıkgöz, 1999)

Yazının başında da kaydedildiği gibi İstanbul’da ilk kahvehaneler, şu tarih mısrasının gösterdiği H.959/M.1551 yılında açılmıştır:

Kahve-hane mahall-i eğlence

Kahvehane ile ilgili olarak, zamanı tesbit edilebilen ilk edebi metin olan bu tarih mısrasından da anlaşılacağı üzere, başlangıçtan itibaren, kahvehaneler birer eğlence yeri olarak kabul edilmişlerdir.

Kahvehanenin eğlence mahali olarak görüldüğü ikinci tarih manzumesi de 991/1538 yılında yazılan Macuni-zade’ye aittir.

Mecma’ı ehl-i dil makam-ı safa

Tarzı makbul ü ka’rı müstesna

Geşt olınsa cihanda bir dahı yok

Oldı bir kahve-hane-i nev peyda

Didi na-çar seyr iden tarih

Cennet-asa bu cay-ı bi-hem-ta

Kahvehanelerin tavsif edildiği ilk ansiklopedik eser, Gelibolu Mustafa Ali (1541-1603)’nin, 1599 yılında yazdığı Mevaidü-n Nefais, fî Fevaidi’l-Mecalis adlı kitabıdır.

Ali’ye göre, Arabistan’da eskiden beri mevcut olan kahvehane geleneği, İstanbul’da, 960/1553 yılında başlamış; buralara, irfan sahibi insanlar ve dervişler sohbet etmek; garipler ve fakirler, barınmak; bazı şehir oğlanları dedikodu yapmak; bir kısım sipahi ve yeniçeriler ise kendilerini satmak amacıyla kahvehanelere gider olmuşlardır. Hak ehli kimseler, sadece, Şeyh Hasan el-Şazeli ile olan ilgisinden dolayı kahve içmek için buralara uğrarlar; bazı derbederler de, kahvehanelerde tavla ve santraç oynarlarmış. (Açıkgöz, 1999)

16. ve 17. asır İstanbul kahvehanelerini, hikaye olayının geçtiği bir mekan olarak ilk tasvir eden kişi de Nağzi’dir. Nağzi, “Münazara-i Kahve vü Bade” adlı mesnevisinde, kahve ve şarabın tartıştıkları bir mekan olan kahvehaneyi, eserinin “Sıfat-ı Kahve-hane-i meserret-efza ve hal-i kahve-i hab-rüba: Sevinç arttıran

kahvehanenin ve uyku gideren kahvenin niteliği” başlıklı kısmında tasvir eder. Buna göre, kahvehaneler Tahtakale semtindedir; gönül çeken hoş bir yerdir; meyhaneden çıkanlar buralara da uğrarlar; kahvehaneler cennete benzerler; sebil gibi kahve içilir; huri ve gılmanlara benzeyen sakiler vardır; buralar yüksek tavanlı geniş mekanlardır. Buralara gelenlerin bazıları çeşitli uyuşturucu tutkunları; kimileri köylü, kimileri şehirli, kimileri köçek, kimileri derviş; kimileri genç, kimileri yaşlı; kimileri irfan sahibi, kimileri cahil, vs...

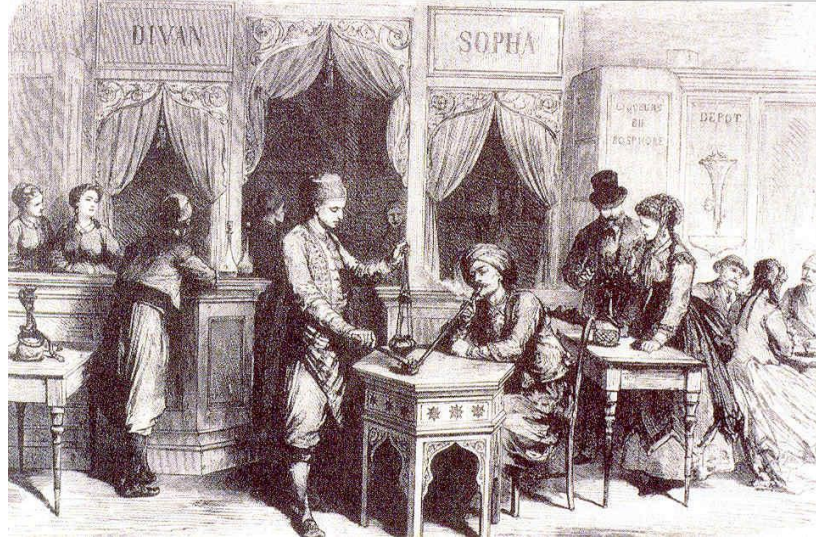
Kahve ve kahvehaneler hakkında geniş bilgi veren üçüncü önemli kaynak, Peçevi İbrahim Efendi’nin tarih kitabıdır. 1641 yılında yazılan bu eserde, Ali’nin verdiği bilgiler, biraz genişletilerek verilmiştir. Peçevi’ye göre, buraya gelen insanların ekseriyeti, okur-yazar kişilerdi ve burada kitap ve güzel yazılar okurlar, yeni gazellerini tartışırlardı. Büyük masraflarla ziyafet sofralarında ahabab ağırlama yerine, kahvehanelerde bir iki akça ile eşin-dostun gönlü hoş edilirdi. Bir müddet sonra toplumun her kesiminden insanlar (memur adayları, kadılar, müderrisler, işsiz-güçsüz takımı, imamlar, müezzinler, sahte sufiler) kahvehaneleri mekan tutmaya başlayınca, üst seviye yöneticilerin bile, kahvehaneleri bir gelir kaynağı haline getirmeleri üzerine, toplumda bir direnç baş göstermiş ve kahve ve kahvehaneler aleyhine fetvalar verilmiştir. Peçevi, toplumda baş gösteren kargaşalarla beraber, bazı çıkmaz sokaklarda “koltuk kahvesi” denen mekanların ortaya çıktığını, insanların buralara, arka kapılardan gizlice girip çıktıklarını da ekler. (Açıkgöz, 1999)

Jean Thevenot kahvehanelerin ilginç bir betimlemesini yapıyor: “Bu halka açık dükkanlarda kahve büyük kazanlarda kavrulurdu. Ne din, ne zenginlik yoksulluk ayırımı yapılmaksızın her çeşit insan buralara girebilirdi ve buraya girmek hiç ayıp sayılmazdı; hatta gelip geçenleri görmek, açık havada oturmak isteyenler için, dükkanın dışında, üstlerine hasır serilmiş tahta banklar bile vardı. Bu kahvehanelerde, çoğunlukla, kahvehane sahibinin hizmetinde günün büyük bölümünde müşteri çekmek için müzik çalan ve şarkı söyleyen bir çok müzisyen vardı”. (Mantran, 2001)

16.yüzyılın başlarında, çayın Japon kültüründe ve özellikle mimarisinde oynadığı rolü, başta kahvehane mimarisi olmak üzere kahve Osmanlı coğrafyasında, yaklaşık aynı dönemde üstlenmiştir.

Kahvehaneler günlük yaşamın sıkıntılarından kaçışın, hayatın tadını çıkarışın simgeleridir. Çoğunlukla köşk biçimindeki bu yapılara dört bir yandan hava girmektedir. Bu mekanlarda serinlemek için gelen her meslekten insana rastlamak mümkündür.

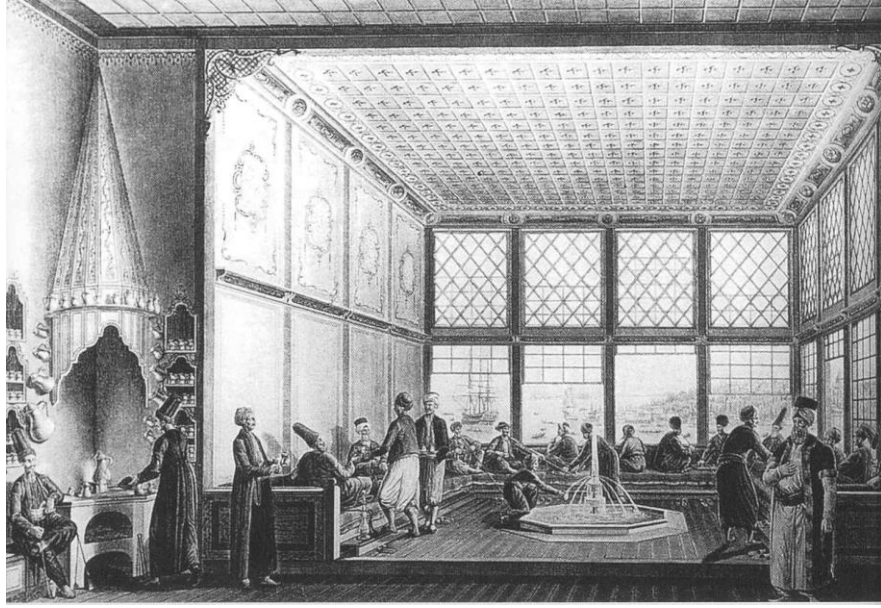
İstanbul'daki kahvehanelerle ilgili anlatımlara seyahatnamelerin neredeyse tamamında rastlanmaktadır. Özellikle 19.yüzyılın ortalarından itibaren mimari açıdan giderek Batılı bir görüntü kazanan kentte, Avrupalılara göre, Doğulu kalmak için direnen yerler arasında kahveler başta gelmektedir.

Şekil 2.8. Türk Kahvehanesi

Osmanlı'nın mimari üslubu, 2. Ludwig'in Türk köşkü'nün dışında da pek çok yapıda Avrupa'daki Oryantalizm modasının biçim repertuarına girmiştir. Özellikle "Türk Kahvesi" ve "Türk Hamamı" çok sayıda oryantalist tasarımda ana motiftir. Yapılar egzotik bir ortam sunarak ve ziyaretçilerini bulundukları gerçek çevreden kopararak işlevlerini yerine getirmekle birlikte, Osmanlı – Türk mimarlığını doğru temsil etmekten uzaktır. (Saner, 1998)

Kahvehaneler herhangi mimari iddiası olmayan yapılardır. Biri kapalı, diğeri açık olmak üzere genellikle iki mekandan oluşmaktadır. Açık olan mekanın üzeri düz çatı veya kalın perdelerle örtülüdür.

Şekil 2.9. Tophane’de Kahvehane, Melling.

Eski İstanbul’un Divanhaneleri’ni andıran havuzlu, fiskiyeli, ferah kahvehaneleri aynı zamanda birer gösteri mekanıydı. Melling’in 18.yüzyıl sonlarında Selatin Kahvehaneleri’nden birini betimlediği çalışması. (Arslan, 1992)

İlk kahvehanelerde sedirlerde oturulurdu. Kahvehanelerin arkasında fiskiyeli bir mermer havuz bulunur; bu, kahve tiryakileri için bilhassa yaz aylarında eşi bulunmaz bir serinlik kaynağı olurdu. Bu havuzun etrafındaki sedirler ve kerevetler üzerinde diz çömlür, bağdaş kurulur, fincanlardaki kahveler içilirken meddahların anlattığı hikayeler dinlenirdi.

Şekil 2.10. Boğaz’da Kahve, Lewis.

Lewis'in Tophane yakınlarındaki bir kahveyi gösteren litografisi, Avrupalıları en çok etkileyen Doğu görüntülerinden biridir. Kahvenin geniş bir sundurma şeklindeki açık mekanı yüksek bir platform üstünde bulunmaktadır. Bu uygulamanın kahvelerde çok yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Üstteki hasır örtüler, ahşap kaplamaların düzensizliği görüntünün pitoreskliğini güçlendirmektedir. Arkada görülen ahşap tırabzanlı merdivenden, üst katın da kahve olduğu anlaşılmaktadır.” (Arslan, 1992)

Şekil 2.11. İstanbul Limanı'nda Bir Kahvehane, William Henry Barlett.

Kahvehanelere ait resim ve gravürlerden bu yapılarla ilgili ortak bir tipolojiye gitme olanağı bulunmamakla birlikte bu yapılar açık ve kapalı türde olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktadır. Yaz ve kış mevsimlerinde sürekli olarak çalışan kahvehaneler mahalle, esnaf, yeniçeri, tulumbacı, aşık ve semai grupları tarafından yaygın olarak kullanılmışlardır. Açık kahvehaneler olarak nitelenenlerin ise daha çok İstanbul'un kıyılarında ya da açık manzaraya sahip yerlerinde yalnız bahar ve yaz aylarında kullanılmak üzere geçici olarak kuruldukları anlaşıyor. (Gülsün, 2000)

Şekil 2.12. Boğaziçi’nde Kahve. (Eken, 1992, s.253)

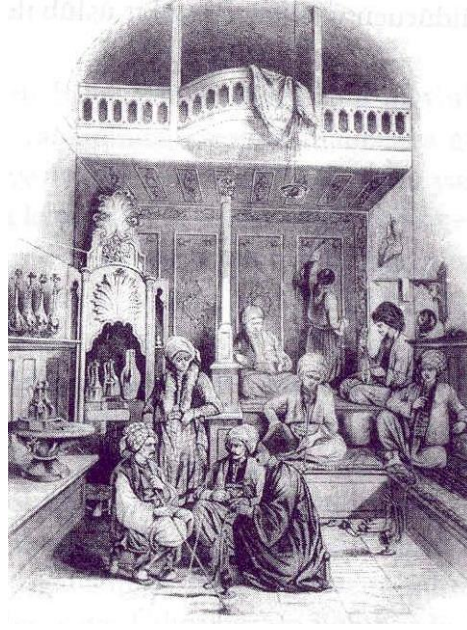
Kahvehanelerin mimarilerine ait bilgilere, kahvehanelerin ahşap yapılar olduklarından dolayı genellikle yangınlara kurban gitmelerinden dolayı zor ulaşılıyor.

Kahvehaneye ait bilgilere onlara ait gravürler ve resimlerden ulaşıyoruz. Burçak Evren Eski İstanbul’da Kahvehaneler adlı kitabında kahve mimarisine ait şu bilgilere yer veriyor: “... Kahvehaneler başlangıçta Naima’ya göre “mecma-i zürefa” yani güzel konuşmaların toplantı yeri, Nihad Sami Banarlı’ya göre ise “akademik muhit” görevini üstlenmişti. Kahvenin mimarisi de bu sohbeti etme olgusunun pratikliği ve işlevselliği üzerine kuruluydu.

19. yüzyıla ait gravürlerde bu döneme ait kahvehanelerin aslına yakın mimarisini izlemek mümkün olmaktadır. Klasik planlı bir kahveye önce orta meydanı olarak da isimlendirilen kare planlı bir avludan girilirdi. Çoğunlukla bu mekanın üç ya da dört tarafı bir metreye yakın oturma yerleriyle çevrelenmişti. Kimi zaman ise ayakkabıların çıkarılacağı bir kunduralık bölümünü de içerirdi.

Esas ana mekan bu giriş mekanından 20-30 cm yükseklikte bir tabana sahipti. Bu mekan da kimi zaman çepeçevre 30 cm yüksekliğinde oturma yerleriyle çevriliydi ve ortasında tüm mekana hakim olan bir şadırvan ya da ona benzer bir havuz içeriyordu. Ocağın bulunduğu köşenin karşısında ise merdivenle çıkılan etrafı parmaklıklarla çevrilmiş 20-25 kişinin sığabileceği kerevetli baş sedir bulunurdu. Buna sedirlik adı da veriliyordu. Buraya kahvenin müdavimlerinden çok, nüfuzlu kişiler otururdu. Tiryakilerin yeri ise baş sedirin yakınında, önünde post ve ayrıca bir saat bulunan

yerde idi. Kahvenin en hakim yerinde alçıdan yapılmış, yaşmaklı ocak bulunurdu. Ocağın her iki tarafında da içinde fincanların, zarfların ve diğer kahve takımlarının yer aldığı üç-dört gözlü raflar yer alırdı. Bunlara da delik denirdi. Bu rafların biraz uzağında sıra sıra çubukların saklandığı dolaplar ve ayrıca tütün ocakları da bulunurdu. Kahvenin bu konumu köy odaları ya da birlikte eğlenme, sohbet etme mekanlarıyla da büyük benzerlikler taşımaktaydı”. (Evren, 1996)

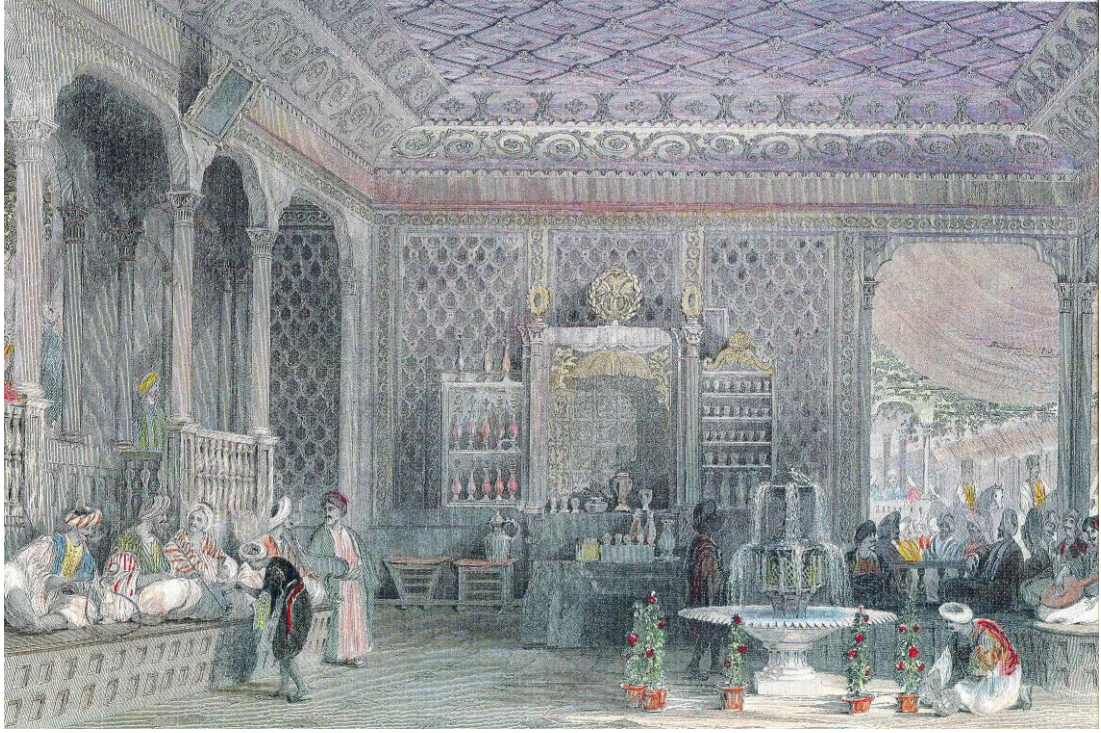
Şekil 2.13. Eski Bir Türk Kahvehanesi. (Toros, 1998, s.37)

Şekil 2.14. Nargile Kahvehanesi. (Toros, 1998, s.48)

Kahvehanelerin mimarisi ve iç mekan düzenlemesi her zaman yabancı araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Onlardan bazıları kahvehaneleri şöyle betimlemektedirler: “...Tonozlu oniki ayak kare genişliğinde ve beyaza badana

olmuş bir yer düşününüz; hasırla örtülü çepeçevre bir banko-sedir arka duvarda insan yüksekliğinde bir tahta kaplama. Ortada - ki bu, zarif ve tam anlamıyla Doğulu bir özelliktir- üst üste oturtulmuş üç fiskiye havuzcuklu büyük bir mermer çeşme; incecik bir su fiskiyeden yükselerek şırıltılarla dökülür. Köşede, müşteriler istedikçe kahvenin sarı bakır cezvelerde fincan fincan pişirildiği, ateşi parıldayan heybetli bir ocak.” (Pierre-Jules-Teophile-Gautier)

Şekil 2.15. Eski Bir Türk Kahvehanesi İç Mekan Çizimi, Thomas Allom.

“...Bulunduğumuz kahve, duvarları adam boyunda tahtayla kaplanmış, çepeçevre alçacak bir peykisi olan bembeyaz bir odaydı.” (Edmondo de Amicis) (Evren, 1996)

Salah Birsal “*Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*” adlı kitabında Gautier’in betimlediği bir kahvehaneden söz eder. Gautier’in anlattığı kahve Tünelbaşı’nda Mevlevi Tekkesi’nin karşısındadır. “Kahvenin duvarları yarıya kadar beyaz filelerle süslü sarımsı tahtalarla kaplanmış. Peykelerin üstündeki minderler ise kilimlerle örtülüdür. Altın yaldızlı ve siyah çiçekli aynalar duvarlara sırma kordonlarla asılmıştır. El biçimindeki çengellerde ise havlular vardır. Öteki Türk Kahveleri gibi burası aynı zamanda bir berber dükkanıdır. Pırıl pırıl kalkanlara benzeyen büyük bakır leğenler duvardaki raflarda yer alır. Leğenlerin yanı sıra Bohemya camından yontulmuş billurdan yapılmış nargileler dizilmiştir. Nargilelerin maroken hortumları

Gautier'ye birbirine dolanan Laocoon'ları düşündürür. Mevsimlerden yaz olduğu için müşteriler kapının önündeki peykeye oturmuştur.” (Birsell, 2002)

Şekil 2.16. Kahvehane Önünde Oturan İnsanlar, Emile Römmler Jonas.

Şekil 2.17. Kahvehane Önünde Nargile İçen İnsanlar. (Toros, 1998, s.16)

Yaz ve kış mevsimlerinde sürekli olarak çalışan kahvehaneler kapalı mekanlar olarak düzenlenmişler ve bu tür kahvehaneler mahalle sakinleri, aşıklar, semai grupları, tulumbacılar ve yeniçeriler tarafından kullanılmışlardı. İstanbul kahvehanelerinde meddah dinlemekte eğlence anlayışları arasında gelmekteydi. Meddahlar İstanbul'da kahvehanelerde, umumi yerlerde eğlenceli fıkralar anlatarak halkı güldürür, ilgi

eker, eğlendirirdi. Kahvehaneler genellikle kagir yapıdan oluşmaktaydı. Bunların ayrıca çiçeklerle süslü bahçeleri, fiskiyeli havuzları vardı.

şekil 2.18. Kahveci ırağı ve Meddah. (İstanbul, 2002, 43, s.86)

Halkın ev dışındaki buluşma mekanları olan kahvehaneler farklı dönemlerde farklı işlevler üstlenmiş olsalar da müdavimleri genellikle aynı kişilerdi. Sonuç olarak ta bu mekanlar kullanıcılarının vasıflarına göre adlandırılmışlardı. Tanzimat sonrasında yaygınlaşan kiraathaneleri de bu kapsama koyabiliriz.

Büyük şehirlerde yaşlıların, gençlerin, sanat ve edebiyatçıların, esnafın, işçilerin, algııların, ayrı ayrı kahvehaneleri vardı. İstanbul'da sanat gösterileri bulunan gece hayatı ile ilgili kahveler n almıştı. algılı kahvehaneler, meddah kahvehaneleri, Bektaşi kahvehaneleri, semai kahvehaneleri, yeniçeri kahvehaneleri, eski İstanbul'un manevi yapısından birer parça gibiydi. Bu tür kahvehaneler, özellikle Ramazan aylarında, doyum olmaz bir canlılık gösterirdi. (Toros, 1998)

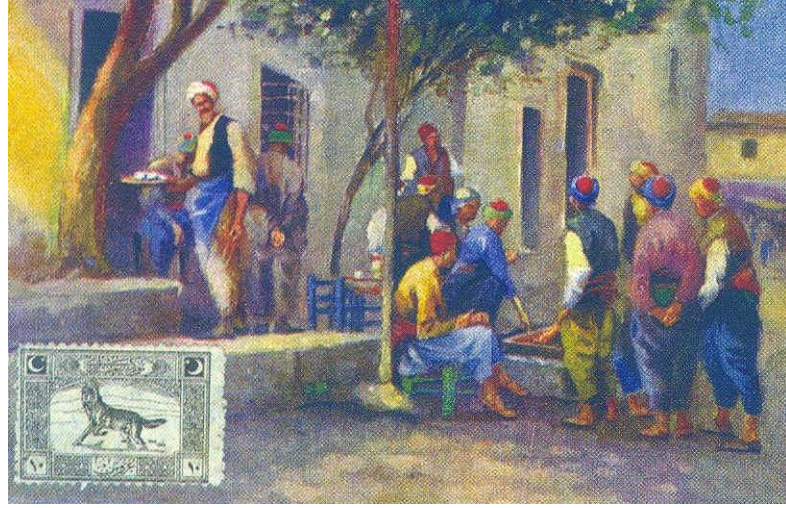
Kahvehaneler gerçek kimliklerini, gündelik hayatın toplumsal tabakalaşmasına paralel yönde geliştirmişler ve böylece taşraya özgü halk odası anlayışından koparak, karmaşık şehir kültürünün ihtiyaçlarını karşılayabilecek işlevsel kurumlara dönüşmüşlerdir. Bu açıdan İstanbul kahvehaneleri tipik özellikleri dikkate alınarak toplumsal tabakalaşma, mimari düzenleme ve pratik işlevsellik doğrultularında farklı sınıflara ayrılabilirler. (Işın, 1995)

Kanuni Dönemi'nin bir özelliği, daha sonra şehir hayatına damgasını vuracak olan kahvehane türlerini kültürel açıdan besleyen geleneksel örgütlenmelerin, son şeklini almış bulunmalarıdır. Mahalle ölçeğindeki sivil örgütlenme, İstanbul'un en yaygın mekanlarından olan mahalle kahvehanelerini; askeri örgütlenme yeniçeri kahvehanelerinden tulumbacı kahvehanelerine uzanan bir dizi mekanı; ticari örgütlenme ise esnaf kahvehanelerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

İstanbul kahvehaneleri için ortak bir tipoloji yapma olanağı yoktur. Şehir hayatına katılan farklı cemaatlerin kültür birikimleri, böyle bir genellemeye imkan vermemektedir. Ancak şehir fizyonomisini belirleyen kapalı ve açık mekanlar olarak iki tür kahvehaneden söz edilebilir. Yaz ve kış mevsimlerinde sürekli faaliyet gösteren kapalı mekan türündeki kahvehaneler, mahalle, esnaf, yeniçeri, tulumbacı, aşık ve semai kahvehaneleri olarak bilinen en geniş grubu oluştururlar. Tanzimat sonrasında gündelik hayata giren kıraathaneler de bu gruba dahildir. Açık mekan türünü meydana getiren kahvehaneler ise İstanbul'un sahilde ya da manzaraya hakim tepelerinde kurulup yalnızca yaz aylarında faaliyet gösteren işletmelerdir. Bu grubun içinde yer alan seyyar kahvehaneler, mahalle ve çarşı aralarında kahveci esnafı tarafından geçici bir süre kurulup kaldırılan, sürekli yer değiştirdiği için belli bir mekana bağlı bulunmayan kahvehanelerdir. (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994)

Şekil 2.19. Eski Bir Türk Kahvehanesi'nin Dış Görünümü. (Toros, 1998, s.81)

Şekil 2.20. Eski Bir Kartpostalda 19. Yüzyıl Başlarında Bir Türk Kahvehanesi

2.1.1.1 Mahalle Kahvehaneleri

Mahalle kahvehaneleri, İstanbul'un en yaygın kültür mekanları arasında tarihsel süreklilik gösteren kahvehane tipini temsil ederler. Osmanlı gündelik hayatını ev, cami ve çarşı üçgeni belirler. 16.yüzyıl sonunda açılan bu mahalle kahvehaneleri, mahallelerin toplumsal iletişim mekanları olmuşlar, birer mahalle meclisine dönüşmüşlerdir.

İstanbul'da gündelik hayatın en dar yaşama alanını meydana getiren mahallenin, kendi içinde homojen bir kültürü barındırması ve bunu geliştirerek sürdürmesi mahalle kahvehanelerinin yaygınlaşmasıyla gerçekleşmiştir. 16. yüzyıldan itibaren İstanbul'da yaygınlaşan mahalle kahvehanelerinin gündelik hayata sosyokültürel açıdan önemli katkılarda bulundukları görülmektedir. Bunlardan birincisi, mahalle ölçeğinde sivil mekan (köşk-konak) ile dini mekan (cami-tekke) arasında yaşanan içedönük geleneksel hayat tarzının bu kahvehaneler aracılığıyla dışadönük bir kültürel yapılaşma sürecine girmesidir. Mahalle kahvehanelerinin ikinci önemli özelliği ise, mahalle hayatını ilgilendiren idari karar merkezini bünyesinde barındırmasıdır. (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994)

Mahalle kahvehaneleri İstanbul'un en yaygın kültür mekanları olmalarının yanı sıra bu merkezlerin tarihsel prototipini temsil etmeleri bakımından da önemlidirler. Bu açıdan mahalle kahvehanelerinin tarihsel kökeninde cami teşkilatına bağlı olarak kurulan ve namaz vaktini bekleyenler için ayrılmış mekanların, daha sonra kahve alışkanlığının yaygınlaşmasıyla birer kahvehaneye dönüşmeleri yatmaktadır. Dini

merkez etrafında şekillenen ve daha çok birer sohbet mekanı özelliği kazanan bu kahvehanelerin zamanla mahalle dokusu içinde bağımsızlaştıkları, bulundukları toplumsal çevrenin seçkin kişileri tarafından meydana getirilen kültür birikimi etrafında asıl kimliklerini buldukları söylenebilir. (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994)

2.1.1.2 Semai Kahvehaneleri

İstanbul'un kültürel hayatını besleyen başlıca kurumlardan birisi de Semai Kahvehaneleriydi. Bu kahvelere 'Çalgılı Kahve' ya da 'Tulumbacı Kahveleri' de denirdi. 18.yüzyıl sonlarıyla 19. yüzyıl başlarında açılmaya başlayan bu kahveler, aşağı yukarı bir yüzyıl süresince bir çeşit eğlence yeri işlevi görmekle kalmamış, edebiyat ve musiki tarihleri yönünden de önem taşımıştır. (Türkiye'nin 150 yıllık toplumsal tarihi, 1999) Çalgılı kahvehaneler, önceleri sadece Tavukpazarı'ndaydı. (Çemberlitaş civarı, Halayık pazarı da denirdi.) Sonra İstanbul'un birçok yerinde bu tip kahvehaneler açıldı. Semtteki tulumbacıların da devam ettikleri kahvehanelerde saz şairlerinin şiirleri okunur ve çalınırdı. Ayrıca mani yarışmaları da düzenlendiğinden, buralarda ayaklı mani denilen bir mani çeşidi de ortaya çıkmıştı. En çok Ramazanda ve cuma geceleri gidilen bu kahvehanelerde klarnet, çifte nara, çığırma ve zilli maşadan kurulu takım saz çalar, bir oyuncu halk oyunları oynardı. Ramazan ayında çalgılı mekanlara dönüşen bu kahvehanelerde müzik eşliğinde koşma, destan ,semai, mani söylenirdi.

Şekil 2.21. Semai Kahvehanesi. (Evren, 1996, s.115)

Semai ya da daha yaygın tanımıyla çalgılı kahvehaneler Tanzimat'tan sonra İstanbul'un yaşamına girmişler ve Abdülaziz döneminde altın çağını yaşamışlardır. Tulumbacılar yerine modern itfaiye örgütünün kurulmasından sonra bu kahvehaneler yok olmaya başlamışlardır. (Evren, 1996)

Senenin onbir ayında mütevazı bir halk, bir mahalle kahvesi olan bu yerler Ramazanda birden ehemmiyet kesbeder, süslenir, püslenir, silinir, süpürülürdü. Uçurtma kağıdından yapılmış renk renk karpuzlar, zincirler, fiyonklar kahvenin bütün tavanını, camlarını, çerçevelerini kaplardı. Bir köşede üstüne dört ayak merdivenle çıkılır, çok yüksek, bir buçuk metrekare bir kerevet kurulur, çalgıcılar oraya otururdu. Çalgı, refakatinde bir darbuka ve bir çifte nara bulunan ya bir zurna veya bir klarnetten ibaretti. (Türkiye'nin 150 Yıllık Toplumsal Tarihi, 1999) Özellikle Ramazan ve kış aylarında faaliyet gösteren bu kahvehanelerde, Ramazan ayından üç ay önce hazırlıklara başlanır, itina ile süsleme ve restorasyon yapılırdı. Duvarlar yıldızla çerçevelenir, buralara yangın küllerinin, balıkçı kayıklarının resimleri yapılırdı, tavana renkli, kağıtlardan yapılmış zincirler asılırdı. Bu arada devrin yangın söndürme edevatı da duvara asılırdı; zaten bu kahvehanelerin bir diğer adı da tulumbacı kahvehanesi olduğunu belirtmiştik. İftar ve akşam namazından sonra mahalle sakinleri buralarda toplanır, kendi aralarındaki meseleleri konuşur,

sedirlerin üstünde oturarak, günün moda şarkıları, saz ve söz heyeti dinlenirdi. Uzun bir meşkten sonra halk şairi olan zat ortaya çıkar, şiir okur, maniler söylerdi.

Programlı eğlence anlayışı, Tanzimat’la birlikte semai kahvehanelerine giren bir Batı geleneğidir. Bu programın içeriği 19. yüzyıl boyunca dönemin modalarına uygun şekilde değişikliğe uğramıştır. Önceleri aşık tarzının egemen olduğu bu kahvehanelerde II.Abdülhamid döneminden (1876-1909) itibaren alafranga müzik zevkinin de geliştiği görülmektedir. Asıl program, okunan manilerle başlar ve destanlarla devam ederdi. Sıradan insanın gündelik hayatına ilişkin çeşitli sorunlar bu mani ve destanların temel konularını oluşturmuşlardır. (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994)

2.1.1.3 Esnaf Kahvehaneleri

İstanbul’daki bir diğer kahvehane türü de esnaf kahvehaneleridir. 16.yüzyıldan itibaren mahalle kahvehanelerine paralel şekilde gelişen esnaf kahvehaneleri, şehrin iktisadi hayatı içinde oluşan üretime dayalı kültür geleneğinin ortaya çıkarttığı mekanlardır. O dönemde İstanbul ticari hayatına yön veren Kapalı Çarşı esnafı bu tarz kahvehanelerin müşterilerini oluşturmaktaydı. Esnaf kahveleri birer meslek kahvesiydi. İşlevleri gereği, etkinlik alanları sınırlı kaldı.

Esnaf kahvehaneleri birbirinden farklı özellik gösteren başlıca iki gruba ayrılabilir. Bunlardan birincisi, Haliç kıyısı boyunca Eminönü-Ayvansaray arasında bulunan ve müşterilerinin çoğunluğu taşımacılık ve inşaat sektöründe çalışan alt tabaka insanlarına hizmet veren kahvehanelerdir. Ticarethane sahibi olmayan ve belli bir müesseseye bağlanmayan esnaf zümresinin toplandığı bu mekanlar, aynı zamanda belli işkollarının kendi aralarında kümelenedikleri merkezler şeklinde gelişmişlerdir. Her işkolunun ayrı bir kahvehanede toplanması, bir bakıma bu mekanları gündelik işçi talebine cevap veren kurumlara dönüştürmüştür. Geleneksel mesleklerin zamanla önemini kaybetmeleri bu kahvehanelerin de sonunu hazırlamıştır. Kültürel açıdan en belirgin özellikleri değişik ırk ve dine mensup alt tabaka insanların ortak mekanları olmalarıdır. İkinci grup esnaf kahvehaneleri ise, Beyazıt-Aksaray eksenindeki ticaret bölgesinde odaklanmışlardır. İstanbul’un en önemli ticaret bölgesi olan bu kesişimde Kapalıçarşı ve onu kuşatan hanların bünyesinde faaliyet gösteren bu mekanlar, daha çok buradaki dükkan sahibi esnafa hizmet vermişlerdir. Farklı işkollarının yerleştiği meslek hanlarının bir parçası olan bu kahvehaneler, Kapalıçarşı’daki ticarethanelerle

organik bir ilişki içindedirler. İstanbul'un orta ve üst tabakalarına mensup esnaf zümre tarafından kullanılan bu mekanları İstanbul'un ilk ticaret büroları olarak kabul etmek mümkündür. (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994)

Şekil 2.22. Tophane'de Bir Kahvehane, Flandin.

Şekil 2.23. Topkapı'daki Dükkan ve Kahvehaneler, Flandin.

2.1.1.4 Yeniçeri Kahvehaneleri

Gündelik hayata 17.yüzyılın ortalarından itibaren katılan yeniçeri kahvehaneleri, İstanbul kültüründe daha sonra tulumbacı kahvehanelerini ortaya çıkartan sürecin ilk basamağını oluşturmaktadır. Yeniçeri Ocağı'nın askeri kışla disiplini içinde içedönük bir hayat tarzını temel alan geleneksel yapısının 17. yüzyılın ortalarından itibaren değişime uğraması, bu kahvehane türünün de şehrin kültür dokusunda yerini almasıyla sonuçlanmıştır.

Şekil 2.24. Yeniçeri Kahvehanesi

Yeniçeri Kahvehaneleri'nin kapısında, kendilerine ait nişanlar asılırdı. Bu bir tür imtiyazı simgelerdi. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra bu kahvehaneler tamamen yıkıldı. (Toros, 1998)

Yeniçeri Ocağı'nın 1826'da II.Mahmud tarafından kaldırılmasından sonra bu zümreye bağlı kahvehane kültürünü tulumbacı teşkilatı miras almış ve II.Meşrutiyet yıllarına kadar yaşatmıştır.

İstanbul kahvehaneleri, üstlendikleri toplumsal işleve uygun bir mimariye ve iç düzenlemeye sahiptirler. Yeniçeri kahvehaneleri genellikle iki katlıdır. Kahvehanenin mensup olduğu ortaya ait nişan zemin kattaki giriş kapısının üzerine asılır ve bu kapıdan tabanı mermer döşeli asıl mekana girilir. Bu kısmın merkezinde fiskiyeli bir havuz, etrafında da bağdaş kurarak oturmak için üzeri yastıklarla düzenlenmiş peykeler bulunur. Bu tür geometrik düzenleme, geleneksel yalı

mimarisindeki divanhane anlayışının izlerini taşımaktadır. Ayrıca bu ana bölüme açılan küçük ölçekli yan mekanlar, plan organizasyonunu bütünleyici özellik göstermektedir. Diğer kahvehane türlerinde de bu mimari plan küçük değişikliklerle uygulanmıştır. Kahve ocağının karşı köşesinde iki basamaklı bir merdivenle çıkılan ve cami maksuresini andıran, parmaklıklarla çevrili kerevetin adına “köşk” ya da “başsedir” denilmekte ve burası kahvehanenin imtiyazlı müşterilerine ayrılmaktadır. Başsedirin yakınında kahvehane sahibine ait olan önüne post serilmiş bir dolap vardır. Bunun yanında da genellikle alçıdan yapılma zarif kahve ocağı yer alır. Bazı kahvehanelerde ayrıca berber esnafı bulunduğundan, ona ait eşyalar da kahve ocağına yakın bir kısma konmuştur. Tanzimat’tan sonra başlayan modernleşme hareketiyle bu iç düzenleme de büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Peykelerin yerini iskemleler almış, ayrıca gösteri sanatlarının icra edildiği küçük bir sahne, kahvehanelerin mimari programına dahil edilmiştir.(Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994)

2.1.1.5 Kırathaneler

19. yüzyılın ikinci yarısında yeni bir tip kahvehane türemiştir ki, buralarda gazete, dergi, kitap okunuyor, adına da kırathane deniliyordu. Kırathane sözlükte “Arapça kırat, okuma ve Farsça hane, evden kırat-hane; kahvehane, kahve, okuma salonu, müşterilerin okuması için gazete ve dergi koleksiyonları bulunan kahvehane” olarak tanımlanır. (Meydan Larousse, 1981)

Kahvehanelerin bir kısmı “kırathane” idi. Buralarda günlük bütün gazeteleri, mecmuaları, hatta bazı kitapları bulmak mümkündü. Müşteriler bunları elden ele devrederek okurlardı. Genellikle emekliler, bu gazetelerin bütün tefrikalarını kahvehanelerde, kahvelerini yudumlayarak zevkle izlerlerdi. Bu tür kahvelere daha çok kalem sahipleri gelirdi. Hatta eserlerini böyle kahvehanelerde yazan, ilhamlarını kağıtlara aktaran nice romancılara, şairlere rastlanırdı. (Toros, 1998)

Bilinen ilk kırathane Beyazıt’ta Reşit Paşa Türbesi’nin karşısında açılmıştı. Buraya Okçularbaşı Kırathanesi deniliyordu. Sonraları Sarafim Kırathanesi diye ünlendi. 19. yüzyılın son yarısında, ilmi ve edebi toplantılara vesile olan bu yer, müşterileri için ilk defa gazete ve dergi bulunduran sonraları bazı kitaplar da satan bir kahvehaneydi. Ramazan gecelerinde ise Sarafim Kırathanesi edebi tartışmaların yapıldığı bir salon olurdu. İstanbul’da siyasi şahsiyetlerin toplandığı ve bir kulüp

havasındaki daha eski kahvehanelerden biri de Mahmutpaşa Camii yakınlarındaki kıraathane idi. Burada da fikir alışverişi yapılır herkes bildiğini, duyduğunu söylerdi.

Tepebaşı'nda bulunan kahvehanelerin en önemlisi Kanun-i Esasi Kıraathanesi'dir. Şehir Tiyatrosu oyuncularının sık sık uğradıkları bu yer aynı zamanda hokkabaz, meddah, karagözcü, çalgıcı gibi halk sanatçılarının da kahvehanesidir. (Birsel, 1983)

Daha sonraları değişik yerlerde kıraathaneler açıldıysa da, 20. asırda hemen hepsi istimlaklar sırasında yok olup gitmişlerdir.

İstanbul'un mimari bakımından en güzel iç açıcı kahvehaneleri, zamanla şeklini değiştirip bozulmuş, II. Abdülhamit devrinde de artık devlet ricalinin, edebilerin, ilim adamlarının, toplanıp görüşmeler yapmalarına izin verilmez olmuştur. Hepsinin farklı bir tarzı ve müridi olan kahvehaneler, kültür tarihimizin en renkli sayfalarını oluşturur. Batıdaki anlamıyla 'sosyal kulüp' niteliği taşıyan ilk eğlence mekanlarıdır.

Kahvehane ve kıraathane kelimeleri artık tamamen birbirinin yerine kullanılıyor. 04.07.1934 tarihli ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun kahvehanelerle, bar ve meyhaneleri aynı kategoride değerlendiriyor. Bugün sayıları 400 binin üzerinde olan kahvehaneler, geniş halk kitlelerinin ve özellikle emekli, memur, köylü, işçi ve iş arayan insanların dinlenme, sohbet, buluşma gibi ihtiyaçlarının karşılandığı ve kağıt oyunlarının oynandığı bol bol çay ve sigaranın tüketildiği zaman öldürülen mekanlar haline gelmişlerdir. Bu mekanlar, eğlence yeri olmadığı gibi kesinlikle içki içilmeyen ve satılmayan mekanlardır.

2.1.2 Meyhaneler

Meydan Larousse'ta meyhane Farsça mey ve hane'den meyhane, içki içilen kendine özgü yer olarak tanımlanır. (Meydan Larousse, 1981). Meyhane yerine "hemhane" adının kullanıldığı bilgisiyle karşılaşıyoruz. Şarapların fıçılar kadar büyük küplere konulması hemhane adının kullanılmasına yol açmıştır. Köpüğün Acemcesi "hem" , bu kelimeye "hane" eklendiğinde hemhane terimi ortaya çıkmıştır.

İstanbul'da meyhanelerin tarihi Bizans'a kadar dayanmaktadır. Bizans Dönemi'nde şehrin çeşitli semtlerinde meyhaneler bulunmaktaymış. Önceleri yasaklanan, sonradan açılmalarına göz yumulan meyhaneler ve benzeri eğlence yerleri Tanzimat'tan sonra büyük bir özgürlük kazanmıştır. 'Şerbethane' de denilen bu yerlerde gece geç vakitlere kadar sazendeler, hanendeler ve köçeklerle eğlenceler

düzenlenmiştir. Eski İstanbul meyhanelerinin Bizans'tan kalma olduğu düşünülmekte ve hakkında ilk kayıtlara Evliya Çelebi Seyehatnamesi'nde rastlanmaktadır. Evliya Çelebi, Seyehatname'de İstanbul esnafından bahsederken, meyhaneciler için “esnaf-ı mel'unan-ı menhusan-ı mezmunan” deyimini kullanmıştır. Evliya Çelebi'ye göre o dönemde İstanbul ile Galata, Eyüp ve Üsküdar kadılıkları içinde Hamr (içki) Emaneti'ne bağlı binden fazla meyhane faaliyet göstermekte, bu meyhanelerde çalışanların sayıları 6000' i bulmaktadır. Eski İstanbul meyhanelerine, sahiplerinin adlarına, çeşitli özelliklerine göre ad verilirdi. (Mişan, Hançerli, Kafesli, Havuzlu v.b.). Önceleri meyhaneler iki türdü: ruhsatlı (gedikli) ve kaçak (koltuk) meyhaneleri. Semtlerine göre meyhanelerin akşamcı müşterileri kalyoncular, yeniçeriler, topçular ve esnaftan kimselerdi. Fetih'ten Tanzimat'ın ilanına kadar geçen zaman içinde İstanbul'da birçok defa içki yasağı kondu; meyhaneler kapatıldı, içki içenler idama kadar varan ağır cezalara çarptırıldı. Sultan Süleyman (1520-1566) dönemi içki yasağının yoğun olarak uygulandığı bir dönemdir. Bu dönemde içki satılan yerler kapatılmış ve içenlere cezalar verilmiştir. Ancak meyhaneler sonraki dönemlerde tekrar kendilerine yer bulmuşlar ve sayıları giderek artmıştır.

Gedikli meyhanelerine Abdülaziz devrinin (1861-1876) sonlarına doğru “Selatin Meyhaneleri” denilmeye başlandı. Meyhanenin bir duvarı boyunca içlerinde çeşitli rakı ve şarap bulunan fıçılar veya küpler dizilirdi. Fıçı yerine sadece küp kullanılan meyhaneler “küplü” diye anılırdı. Genellikle meyhanelerde şaraplar büyük fıçılarda bulundurulurken, küplü meyhanelerde şarap ve rakılar için özel küpler kullanılırdı. Bir rivayete göre rakı küplerinin üzerinde bulunan aslan kabartmalarından esinlenerek rakıya “aslan sütü” adı verilmişti. Bu tür meyhaneler “humhane” olarak da adlandırılmıştı. “Hum” Acemce “küp” anlamına gelmekteydi.

Diğer bütün gedikler gibi meyhane gedikleri de babadan evlada miras olarak kalırdı. Evlat meyhanecilik yapmak istemezse ya da meyhaneci bir erkek evlat bırakmadan ölürse, gedik, meyhaneciler loncası aracılığı ile meyhanenin, işin ehli bilinen ve namusuna kefalet edilen bir çalışanına veya herhangi birine devredilebilirdi.

Meyhaneler, kagir, kapı ve pencereleri kemerli, geniş ve biraz loşça yapıların içinde yer alıyordu. Şarap yapanlar ve satanlar büyük ölçüde gayrimüslimlerdi. İstanbul eğlence hayatında zaman zaman yasaklanan, zaman zaman açılmasına göz yumulan

meyhaneler, benzeri yiyip içme vb. eğlence yerleri Tanzimat'tan sonra büyük bir özgürlük kazanmıştır.

Meyhaneye girildiği zaman kapının sağ veya sol tarafında, bazen de karşıda bir işaret tezgahı (içki dağıtım tezgahı) bulunurdu. Gedikli tezgah başı müşterileri, “dört kaşlı” denilen akşamcı ağalar, esnaf takımı ve ustalar ile karşılaşp yüz göz olmak istemeyen kalfalar ve çıraklardı. Tezgah önünde, ayaküstü birkaç tek atıp gidenlere, meyhaneciler “tezgah müşterisi” dedikleri gibi, müşteriler de meyhanenin bu alemine “tezgah alemi” derlerdi.

Tezgahın arkasına düşen duvarda oymalı raflar bulunur, bu raflara rakı ve şarap binlikleri dizilirdi.

Meyhanelerde sofra, itibarlı, kesesi dolgun müşterilere kurulurdu. Böyle müşteriler olmadığı zaman meyhanelerde ortada sofra görülmezdi.

1875-1880'e kadar meyhanelerde masa kullanılmamıştır. Masa meyhanelerde ilk kez, kafe şantan ve gazinoların devreye girmesiyle görülmeye başlandı. Rahle gibi açılır kapanıp iskemleler üzerine, bakır veya ağaç sinilerde sofra kurulur, sofrada kısa ayaklı hasır örgü iskemleler kullanılırdı. (Akbayar ve Sakaoğlu, 1999). Yılın 11 ayı devam eden meyhane alemleri, Ramazan geldiği zaman gayrimüslim bir tabakayı ağırlardı.

Meyhanelerin bir kenarında büyük şarap fıçıları, bir kenarında da mezeci tezgahı konulurdu. Tezgahta rakı, şarap gibi içkiler ve kadehler vardı. Meyhanelerde içkiden başka çubuk ve nargile de bulunurdu. Meyhanenin içi, etrafına dört ayaklı hasır iskemleler dizilmiş tahta sofralarla doluydu. Bazılarında dayalı döşeli birer ikişer oda da bulunurdu. O dönemdeki meyhane alemlerini Refik Ahmet Sevengil şöyle anlatır: “ Asıl bu üst kat odalarda epey coşturucu toplantılar olurdu. Şair ince ruhlu, rind ve hoşsohbet kişiler akşama doğru birer birer buralara düşmeye başlarlar, bir rakı içerler, bir nargile doldurturlar, yeniden bir rakı içerler, canları isterse arada bir çubuk çekerlerdi.” (Sevengil, 1993)

Şekil 2.25. Eski Bir Meyhane. (Sevengil, 1993, Albüm)

Eski meyhanelerde kapıdan girilince bir tezgah, üzerinde bardaklar, kulplarından asılmış ibrik-i meyler görülürdü. Tezgahta fasulye haşlaması, turp ekşisi, sirkeli kereviz gibi mezeler bulunurdu. Meyhanelerden zengin müşterilerin alemi de eksik olmazdı. Hübanneme – Zenanneme’den işret eden bir hovarda ve karşısında sâki ile sazandeler. (Sevengil, 1993)

Osmanlı Padişahları’nın çeşitli dönemlerde koydukları “içki yasakları” na rağmen meyhaneler varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Osmanlı Dönemi’nde, Kanuni Sultan Süleyman, I.Ahmet, IV.Murad ve III.Selim tarafından içki yasağı konulmuşsa da meyhanelerin ortadan kalkmasını sağlayamamışlardır.

15.yüzyıldan 19.yüzyılın ortalarına kadar çeşitli dönemlerde, zaman zaman çıkarılan içki yasaklarıyla meyhaneler kapatıldı, ancak yasağın kalkması veya gevşemesiyle tekrar açıldılar ve giderek sayıları arttı. Meyhaneler vb. eğlence yerleri ancak Tanzimat’tan sonra özgürlük kazandılar.

Cumhuriyet döneminde ise geleneksel meyhaneler barlara yenik düşerek, özellikle de 1970, 1980'lerden sonra yavaş yavaş azalmışlar, yerlerini modern restoranlar, barlar almıştır. (Akbayar ve Sakaoğlu, 1999)

2.1.3 Balozlar

Meyhane ile bar arası bir eğlence mekanı olan balozlar özellikle Galata-Tophane arasında limana yakın kesimde faaliyet göstermişler, daha çok yabancı gemicilere ve külhanbeyi takımına hitap etmişlerdir.

Bu tür eğlence yerleri Abdülaziz döneminde (1861-1876) yaygınlık kazanmaya başlamış, 1920'lere kadar varlıklarını korumuştur. Balozların bazılarında orkestra ya da saz takımı bulunur, müşterilerin masalarında onlara hoşça vakit geçirtmek bahanesiyle oturan, gerçekte onların ceplerindeki parayı içki ısmarlatmak için ya da beraberlik vaadi ile soyan konsomatrisler zaman zaman raks eder, yerine göre de alafranga dansa kalkarlardı.

Balozların meyhanelerden farkı, liman yakınında bulunmaları ve müşterilerin çoğunluğunun da yabancı gemicilerin oluşturmasıydı.

Refi Cevat Ulunay 15 Nisan 1955 tarihinde Milliyet gazetesindeki yazısında barlar ve balozlar konusunda şöyle der.

“...Şimdi bar diye adlandırılan eğlence yerlerini ben eski Galata balozlarına benzetiyorum. Galata balozları ekseriya binanın birinci kat salonunu işgal ederdi. Burada yalnız bira içilmez, çay, kahve, nargile de içildiği için göz gözü görmezdi.” (Sülker, 1985)

Refi Cevat Ulunay'ın balozlara benzettiği barlar, bar adı altında baloz zihniyeti ile , bir başka ifadeyle bugünkü manada pavyon zihniyeti ile işletilen barlardı. Bir de baloz zihniyeti ile işletilen pavyonlar vardı. Vefa Zat bu pavyonları şöyle tarif eder.

“...Pavyondan içeri girildiği zaman kendinizi kırmızı lambalarla aydınlatılmış gayet loş ve köhne bir salonda bulurdunuz. Salonda iğrenç ve dayanılmaz bir nikotin ve adi esans kokusu hakimdi. Üzerinde sadece küllük bulunan masaların etrafında bakımsız iskemleler yer alırdı. Masalar salonun içerisine düzensiz olarak serpiştirilirdi. Salonun duvar kısımlarında içe-dışa açılan kapıları bulunan, ya da bulunmayan localar yer alırdı. Bu localarda bulunan masa ve iskemleler de bakımsızdı. Localar salonun kenarlarına öyle bir şekilde yerleştirilirdi ki, localarda oturanlar, oturdukları

yerden rahatlıkla sahneyi görebilirlerdi. Sahne ise genellikle giriş kapısının tam karşı tarafında olur ve sahnenin ön kısmında bir dans pisti bulunurdu. (Zat, 1999)

Mehmed Tevfik İstanbul'da Bir Sene adlı dizisinin Meyhane Yahut İstanbul Akşamcıları kitabında, İstanbul'un eski ve gedikli meyhaneleri arasında Galata balozlarını anmaz, ancak "isimleri tahkik edilemeyen" meyhaneler diyerek geçiştirir. Bu, eski İstanbul hayatının kendi içinde bölünmüş olduğunu gösteren ve her muhit insanının ve eğlence yerlerinin farklılığını vurgulayan ilginç bir tespit sayılabilir. (Akbayar ve Sakaoğlu, 1999)

2.1.4 Gazinolar

İtalyanca casino, kır evi'nden; yemek yenilen, program seyredilen, bazen de oyun oynanan eğlence yeri./Büyük kahvehane ve birahane. (Meydan Larousse, 1981).

İstanbuluların gazino ile tanışması, Cumhuriyetten sonraki yıllara, 1930'ların başlarına denk geliyor. İnsanların evde radyodan ve taş plaklardan dinlediği sanatçıların, canlı olarak dinlemelerini sağlayan mekanlardı gazinolar. 1970'li yıllarda sinemaya, 1980'li yıllarda ise televizyona yenik düşen gazinolar, bir bir kapanmaya başladılar.

Müzikli program eşliğinde içki içilen, yemek yenilen, müşterilerin de dans edip, oynadığı açık ya da kapalı eğlence mekanları olan gazinoları Vefa Zat şöyle anlatıyor:

"İstanbul'da ilk kez Tanzimat sonrasında açılmış olan gazinolar, meyhanenin alafrangası" olarak da anılırdı.

II.Abdülhamid'in saltanat dönemi (1876-1909) sonlarında Galata'da açılmış olan Arkadi Gazinosu İstanbul'un ilk gazinolarından biridir. Dönemin bir diğer gazinosu ise Emperial Bahçesi idi. Yaz aylarında açılan bu gazinoda cuma, cumartesi ve pazar günleri Kemani Tatyos Efendi incesazıyla programa çıkardı.

1917 Devrimi'nden sonra İstanbul'a sığınan Beyaz Ruslar tango, fokstrot, çarliston gibi dansları özellikle gazinolarda tanıtıp yaydılar. Gazinolar daha sonraları alaturka ve Batı müziği sanatçılarının şarkı söyledikleri, akrobat, hokkabaz, cambaz ve revü sanatçılarının gösteri yaptıkları bir eğlence yeri durumuna geldi. (Akbayar ve Sakaoğlu,1999)

Hristiyan azınlıkların meyhanelerinden etkilenecek bir “gazino” kültürünün doğduğunu söyleyebiliriz.

“Gazino aslında içinde yemek yenip içki içilen ve şarkıcıların orkestra eşliğinde şarkı söyledikleri yerler iken, küçük şehirlerde çay bahçelerine de gazino denilirdi. Bu sanırım, şarkıcıların turneye geldikleri zaman çay bahçelerinde program yapmalarından kaynaklanan bir adlandırmaydı. Halkın genellikle gazino dediği çay bahçeleri varsa deniz, göl, ırmak gibi su kenarlarında, yoksa şehrin en güzel yerinde bulunurdu. Su kenarında olmayan çay bahçelerinin içinde irili ufaklı havuzlar yer alır, ağaçlar bahçeye serinlik verirdi.

Çay bahçelerinin iç kısımlarında tavla ve kağıt oynanır, bu kısımlara aileler oturmazdı. Çay bahçelerinde “aile” kısmı ayrıydı.” (Tunç, 2001)

Sinema ve televizyonun etkisinin yanında, insanların ekonomik güçleri de gazinoların devamını zora sokan etkenlerden biridir. 2000'lere gelindiğinde gazinoların tekrar açılacağı haberleri çıktı. En bilinen gazinolardan olan Taksim Maksim Gazinosu yeniden açıldı. Eskiden sadece alaturka müziğe yer veren gazinolar, değişen kültüre ayak uydurmak zorunda kalmıştı. Artık popüler müziğe yer veriyorlardı. Bu da bize artık eski gazinoların geri gelmeyeceğini göstermektedir.

2.1.5 Kafe Şantanlar

19. yüzyılın sonlarına doğru Beyoğlu'ndaki kahveler, meyhaneler, içkili yerler daha da çoğalır. Ahmet Rasim yüzyılın başlarında Tünelle Galatasaray arasında en aşağı 15 kahve ve gazinonun adını sayar. Bunların çoğu, gündüz kahve, gece meyhane, çalgılı gazinodur. (Birsell, 2002)

Geçen yüzyılın sonlarında Beyoğlu'nda 'Kafe Şantan' (Café Chantant) adı verilen, daha çok yabancıların gittiği “çalgılı gazino” da denen yerler açıldı. Kabare benzeri bu kafe şantanlar, o dönemde farklı bir hizmet vermiş olmalarına rağmen bugünkü İstanbul barlarının ilkleri olarak kabul edilirler.

En tanınmışları Café Couranne ile Aznavur Pasajı'ndaki Café de Commerce'dir. Couranne dar ve pis kokuludur. Ama müşteriden içeri girilmez. Couranne'nin karşılıklı iki duvarı aynalarla kaplanmıştır. Böylece ayna içinde görünür. Bunlar iki sıra boyunca yanmakta olan gazları da gözün uzanabildiği yere kadar çoğaltır.

Bugünkü Elhamra Sineması'nın yerinde bulunan Cristal ya da Palais De Cristal de Abdülhamit çağının ünlü şarkılı kahvehanelerinden (café-chantant'larından) biridir. Salon 40-50 gazla aydınlatılmıştır. (Birsell, 2002)

Nur Akın'ın Galata ve Pera adlı kitabında Palais de Crystal ve Cafe de la Couranne'dan şöyle bahsedilir:

Pera Caddesi üzerindeki Palais de Crystal, M.Giustiniani'nin yerinde, M.Salla tarafından yaptırılan büyük bir çalgılı gazinodur. Bölgede dönemin önemli balo salonları arasında adı çok sık geçen Palais de Crystal, 25 Ocak 1862 tarihinde açılmıştır. 17 Ocak tarihli *JC*'da, bu haber duyurulmakta ve buradaki görkemli salonların betimlemesi yapılmaktadır. 31 Ocak 1862 tarihinde de M.Salla, söz konusu salonların iyi ısıtılması için gerekli önlemlerin alındığını, bu amaçla kalorifer tesisatı yapıldığını belirtmekte, ayrıca yemek servisi yönetiminin Hotel de France'ın sahibi M.Mayer tarafından düzenlendiğini eklemektedir. 1862 kışından başlayarak Palais de Crystal'de her sezon görkemli balolar verildiği görülmektedir. 2 Ocak 1868 tarihli *I.T*'de Palais de Crystal'in el değiştirerek, M.Sabolle ve Ducrot tarafından yeniden açıldığı duyurulmaktadır. 19.yüzyılın sonunda Palais de Crystal'in yerine Elhamra Han'ın yapılmakta olduğu görülür. 29 Eylül 1898 tarihli *LMO*'de, yerin sahibi Giustiniani'nin, yapım işlerini yönenin birçok yapısında adı geçen mimar Semprini'ye bıraktığı ve mimarın yapıyı kış sezonuna dek yetiştirmeye çalıştığı yazılmakta, girişinde bir kafeşantan, Gılanavy Sokağı'nın köşesinde ise bir birahane yapılacağı, bu örneğin de Pera'nın en güzel ve konforlu yapılarından biri olacağı belirtilmektedir.

Aynı tarihlerde Pera'daki Cafe de la Couranne'un da adı geçmekte, 18 Ekim 1898'de *LMO*, burasının Paris tarzında bir kafe şantana dönüştürüleceğini duyurmaktadır.

2.1.6 Barlar

Meydan Larousse Ansiklopedisi'nde bar; “Müşterilerin tezgah önünde ayakta durarak ya da yüksek taburelere oturarak içki içtikleri yer / bir tiyatrodan, yolcu gemisinde, otelde vb. alkollü ya da alkolsüz içkilerin içildiği yer / ayakta ya da yüksek tabureler üzerinde oturarak içki içilen tezgah / bir evde bar biçiminde düzenlenmiş köşe / içki içilen, dans edilen eğlence yeri; pavyon” olarak tanımlanır. (Meydan Larousse, 1981)

Reşat Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'nde bar, bar ve bar-pavyon diye iki sınıfa ayırmış ve 40'lı yılların sonları ile 50'li yıllarda gece hayatında yer alan barların daha doğrusu sadece bar-pavyonların adlarını vermiştir. Koçu bar ve bar-pavyonlar için şöyle der:

“...Bir orkestra-caz'ı ve konsomatris kız ve kadınlar bulunan içkili dans ve eğlence olan “bar” ı Türk Ansiklopedisi şöyle tarif ediyor; ‘Kelimenin aslı İngilizce’dir, uzun tahta, tezgah manasındadır; içkilerin servisi tezgah üzerine yapılan meyhanelerdir ki tezgah önünde ayakta yahut uzun ayaklı yüksek iskemleler üzerine oturarak içilir, önce İngiltere ve Amerika’da görülmüş, sonra Avrupa’ya ve nihayet tüm dünyaya yayılmıştır. Bazı barlarda sahne dansları, müzik ve varyeteler de vardır.” (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994)

Bu tanımlamadan da barın bir pavyon olduğu anlamı çıkmaktadır. Oysa ki pavyon ayrı tarzda işletilir. Bar gece eğlence hayatında yer alırken, pavyon gece aleminde yer alır.

Barlardan önce kafe şantanlar, kabareler, bazı balozlar ve pançcı (punch) dükkanları vardı. Bu tür mezesiz içki satan yerler barların öncüsü sayılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yılları barlar bakımından da sönük geçtikten sonra, 1946’dan başlayarak Beyoğlu’nda Yeşil Horoz, Normandiya, Gondola, Tebu, Melodi, Anjelik gibi yeni barlar açıldı. 1950’ler ise bar kavramının genişlediği, bazılarının müzikli danslı programlar koyduğu, niteliklerine göre pavyon, gece kulübü gibi adlarla anıldığı yıllar oldu. (Akbayar ve Sakaoğlu, 1999)

Beyoğlu’nda altı ayda bir bar açılır ve kapanır. Bunlar ekseriyetle sokak aralarında. İstanbul vilayeti bu gibi yerlerin sokak aralarında olduğu gibi nihayet saat bire kadar açık olmasına müsaade eder. Fakat muayyen zamanda kapıları kapanmasına rağmen bu yerlerin sahipleri, kendilerini kontrol edecek olanlarla uyuşurlar ve sabaha kadar açık dururlar. Bu barları ucuz zannetmeyiniz. Gardenbar, Turkuaz, içkiye ne para alırsa bunlarda da aynı parayı isterler. Bu sebeptendir ki, ömürleri azdı, hemen kapanıverirler.” (Adil, 1990)

Şekil. 2.26. Turkuaz Bar, Selahattin Giz.

Turkuaz, Beyaz Ruslar tarafından Karlman Pasajı'nda açılmış bir lokal. Pastane-bar, dans salonu ve lokantadan oluşuyor. Bardaki ilan 13 Ocak 1930 Pazartesi akşamı "Rus Yılbaşısı"nın kutlanacağını; Fransız şarkıcı ve sinema oyuncusu Odette Florelle'i izleyebileceğimizi duyuruyor. Sağdaki afişin arkasında 1929 yılı noeli için hazırlanmış dekoratif bir pano var. (İstanbul, 1994, 8, s.109.)

Şekil 2.27. Turkuaz Bar, Gökhan Akçura Arşivi

1930 Türkiye güzellik yarışmasının düzenlendiği günün akşamı, Beyoğlu Turkuaz restoranda kokteyl veriliyor. 1929 yılı güzellik kraliçesi Feriha Tefvik geniş yakalı elbisesiyle onur konuğu. (İstanbul, 1994, 8, s.109)

İçkili gece hayatı mekanları sadece Rum, Ermeni ve Yahudi gibi gayrimüslim azınlıkların tekelindeyken, kapitülasyonların sağladığı muafiyetlerden yararlanan yabancı uyrukluların bazıları, ekonomide olduğu gibi, içkili gece hayatının önemli bir bölümünü ellerine geçirmişti. Bu yabancı uyruklular Batı dünyası eğlence hayatında yer alan kafeşantanlar (Café Chantant Cristal) gibi, kabareler (Café Concert Parisiana) gibi içkili eğlence yerleri açarak bir bakıma İstanbul barlarının temelini atmıştı.

Beyoğlu'nda gece hayatının en hızlı ve yoğun yaşandığı dönem, Beyaz Rusları ülkemize konuk ettiğimiz dönemdir. Ancak daha sonraki yıllarda bu dönemin olumlu ve olumsuz yönleri gece hayatını (bir bakıma) etkileyecek, alınan bir dizi tedbirle gece eğlence hayatı ile gece aleminde yer alan eğlence yerleri birbirinden ayrılacaktı. (Zat, 1999)

Cumhuriyet döneminde Belediye Konservatuvarı, 1896'da üniversite bünyesine katılarak İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı adını almıştır. Bu yılların başka bir özelliği ise gramofonun yaygınlaşmasıdır. Bu yolla müzik evde, sokakta, bahçede, meydanda, taşıtlarda kısaca her yerde dinlenebilir hale gelmiştir. İstanbul'un ilk modern barı Gardenbar da bu dönemde 1911'de açılmıştır. Bilindiği gibi, bar tabiri özel bir tezgahla (bankoyla) çevrili, her türlü alkollü ve alkolsüz içkilerin hazırlanıp servise sunulduğu bölüm anlamına geldiği gibi, bu bölümün de içinde bulunduğu salonun tamamını da ifade eder. Gardenbar tabiri salonun bütünü için kullanılmış olduğuna göre, bu bar İstanbul barlarının ilkidir. (Zat, 1999)

Fikret Adil, *Gardenbar Geceleri* adlı kitabında Gardenbar'dan şöyle söz etmiştir. "1911, Balkan Savaşı Yıllarında, Kızılay yararına sergilenip satılacak el işlerini sergilemek için bir pavyon yapılmaya karar veriliyor. Sonradan bu pavyon Gardenbar (Garden-Petits-Champs) olarak açılıyor ve eşyalar yerine insanları sergiliyor.

Gardenbar'ı , Bulgar uyruklu bir Yahudi olan Natanson adlı bir kişi almıştır. Bir yıl sonra aynı mekanı Lehman adlı bir kişi almış ve yazlık bahçedeki sahneyi yaptırmıştır.

Müşterileri daha çok Avrupalılar olan Gardenbar 1914'te büyük bir yangın tarafından yok oldu. Daha sonra mühendis Kristidis tarafından yazlık olarak tekrar açıldı.

Gardenbar, önce bir bar olarak açıldığı halde, sonraları varyete şekline girdi. Her akşam 10 ile 12 arası bir program uygulanır, çeşitli numaralar yapılırdı. Artistler, gece yarısından sonra bara gelirler ve dans başlardı.” (Adil, 1990)

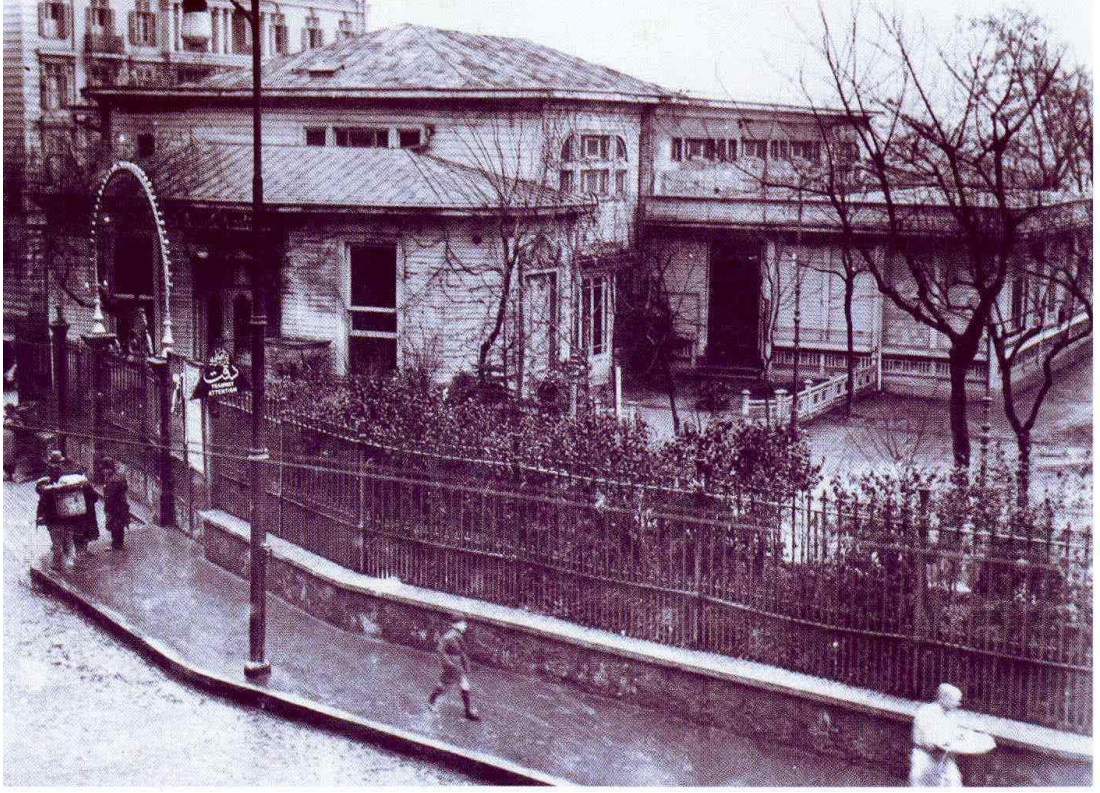

Şekil 2.28. Garden Bar’ın Dans Holü, Selahattin Giz.

Şekil 2.29. Garden Bar’da Yeni Yıl Partisi, Selahattin Giz.

1935 yılında dönemin belediye başkanı Lütü Kırdar'ın kararıyla Refik Saydam Caddesi'nin Pera Palas'ın yanından Meşrutiyet Caddesi'ne bağlanması sonucu, İstanbul barlarının ilki olan ve Fikret Adil'in çok sevdiği Gardenbar yıktırılır. (Zat, 1999)

Şekil 2.30. Garden Bar'ın Dış Görünüşü (Arka planda Beyoğlu'nun en çok bilinen yapılarından Pera Palas bulunmakta), Selahattin Giz.

Beyaz Ruslar ülkemize sığınmaya 1918 yılında başlamış ve 1921 yılına kadar sığınma sürmüştü.

Çarlık Rusya'sının en büyük ve en ünlü bar-lokantasının sahibi Frederik Tomas adında bir Amerikalı zenci, ülkemize sığınanlardan biriydi. İstanbul'a ilk geldiği yıllarda Şişli'deki "Psikiyatri Hastanesi" (Hospital de la Paix)'nin hemen yanında "Stella" bahçesinde bir dancing-bar açtı. Tomas Beyoğlu'na çok uzak olduğu gerekçesiyle Stella Dancing'i bıraktı ve kısa bir süre sonra Taksim Meydanı'nda "Maksim" i İstanbullular'ın hizmetine açtı.

Maksim Bar baştan çıkarıcı cazibede konsomatrisleriyle dönemin en gözde eğlence yerlerinden biri durumuna geldi. Maksim Bar her gece konuklarıyla dolup taşıyordu. Tomas, Maksim Bar'ın açılışından beş yıl sonra sefaletle düşerek öldü. Tomas'ın

ölümüyle Maksim Bar kapandı. Ancak, yeniden düzenlenerek “Yeni Maksim” (New Maxim) adıyla 1928’de tekrar hizmete açıldı. (Zat, 1999)

Burhan Arpad Maksim Bar için şöyle der:

“...Taksim Cumhuriyet Anıtı’na bakan yapılardan ömrü yarım yüzyılı bulan tek bina, yapıldığı tarihteki adı hala koruyan Maksim’dir. Elli, kırk veya otuz yıl önceki Maksim ile bugünkü binanın fazla bir benzerliği kalmamıştır.

Eski Maksim Bar’dan bugüne kalan tek köşe, iç gardırobun arkasındaki duvarı boydan boya kaplayan bir kompozisyonudur.” (Arpad, 1984)

14 Temmuz 1934’te çıkarılan 2559 sayılı ‘Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu’ ile barlar ne kadar denetim altına alınmış olsalar da, barlarda belirli bir kimlik değişikliği olmamıştır. 50’li yıllara neredeyse aynı kimlikleriyle gelmişlerdir. Oysa ki 50’li yıllar barların büyük kimlik değişimine uğradığı yıllardır. Yeni kimlikleriyle hizmete açılmış olan, ya da işletilmekte olan barlarda ne konsomatris vardır, ne de localar. (Zat, 1999)

1980’lerde başlayan yeni dönemde ise ağırlık daha çok gençlerin devam ettiği disko-barlara, kafe-barlara kaydı. Gene bu yıllarda açılan kabare-barlar ise çok uzun ömürlü olmadı.

2.2 Tanzimat Fermanı’yla Başlayan Yeni Dönemde Eğlence Hayatı

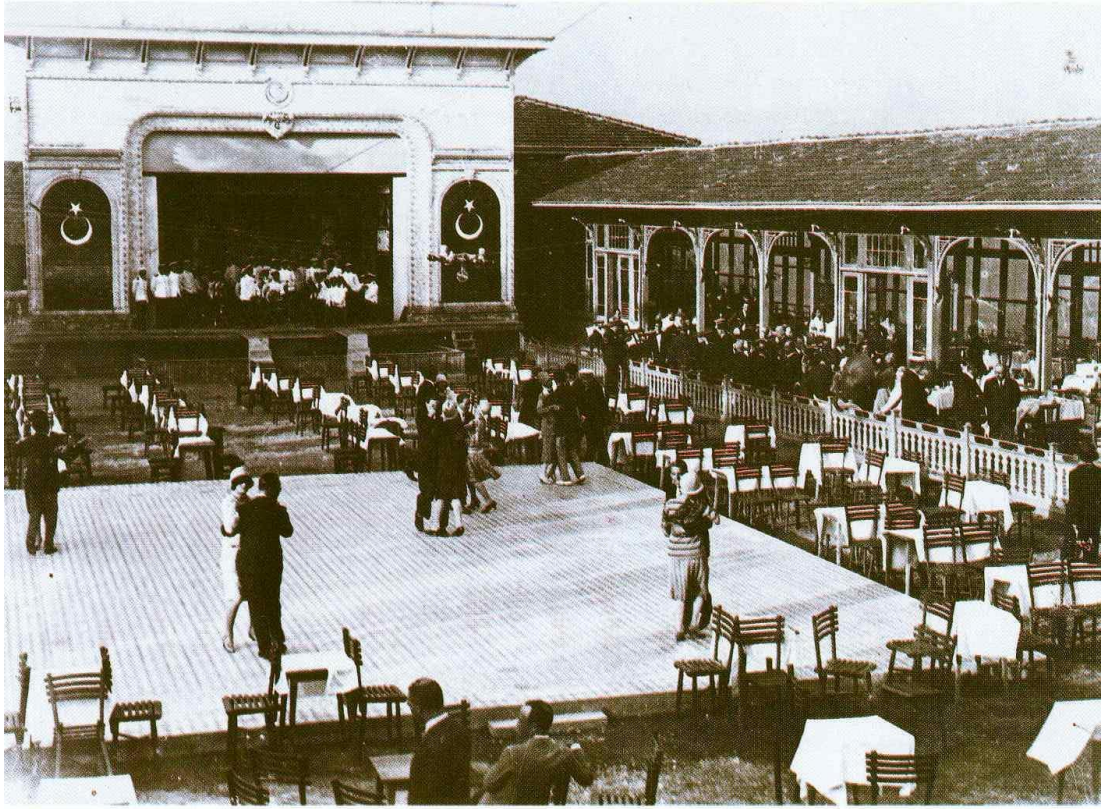
Osmanlı Devleti’nin 1839’da Tanzimat Fermanı ile geleneksel yapısında köklü değişiklikler yapacağını uyruklarına ve dünya kamuoyuna ilan etmesiyle başlayan yeni dönemde yalnız devlet değil toplumsal yaşam da değişime uğradı. Kurumlardaki, hukuk düzenindeki, eğitim sistemindeki yenilikler bir zihniyet değişikliğini de beraberinde getirdi. Öte yandan Avrupa ile gittikçe yoğunlaşan ekonomik ve siyasal ilişkilerde ülkedeki “Batılılaşma” nın dış dinamiğini oluşturdu. Doğal olarak böylesi bir ortamın ürünü diyebileceğimiz yeni insan tipinin ortaya çıkması için de belli bir süre gerekliydi. Bu süreçte gözlemlenen bir başka husus da toplumsal yaşamdaki değişimin saraydan başlayıp halka doğru katmanlar halinde yansımalarıdır. Kuşkusuz bunun da odaklandığı en önemli yer başkent İstanbul’du.

Bütün bu gelişmelere karşın değişim hayli yavaş olmuştur. Suriçi İstanbul’da yaşayan Müslüman halk, hatta onlarla uyum içindeki Hristiyan ve Musevi azınlık

için bile Levanten kültürünü temsil eden Galata-Pera kapalı bir kutu, keşfedilmemiş bir kıta gibiydi. Geniş halk kesimi hala eskisi gibi yaşıyor; geleneksel eğlencelerini sürdürüyordu. İlkbahar ve yaz aylarında mesirelere, ırpıcı ayırı'na, Kağıthane'ye, Göksu'ya gidiyor, ya da öküz arabalarıyla daha uzaklardaki su kaynaklarına, bentlere akın ediyordu. Buralarda herkes kendi arasında eğleniyor, ya da kır bahçelerindeki saz takımlarıyla coşuyor, Ortaoyunu izleyerek gülüyordu. Kadınlar için tek kapalı eğlence mekanı hamam, çocuklar içinse yılda iki kez kurulan bayram yerleri idi. Erkekler gene eski tarz meyhanelere ve kahvehanelere devam ediyor, buralarda incesaz takımlarını dinliyor, meddah ve Karagöz gösterilerini izliyordu. Müslüman kesim için Ramazan tek eğlence ayıydı. Rumlar ise "büyük perhiz" e girmeden önce şubat ayında  hafta süren apukurya (doğrusu apekriya) şenlikleri düzenliyor, diğer dinlerden ya da mezheplerden olanlar da kendi dinsel takvimlerine göre kutsal sayılan günlerde bayram eğlenceleri yapıyorlardı.

Kentin diğer kesimlerinde ise ancak 1868'den sonra belediye rgt kurulabilecektir. Bu arada Beyoğlu'nun ana yolu olan Cadde-i Kebir ya da öbür adıyla Doğru Yol (bugünkü İstiklal Caddesi) 1856'da havagazı lambalarıyla aydınlatılmış, geceler daha renklenmişti. 1870'deki büyük yangın Beyoğlu'nda büyük yıkıma yol açmış, öte yandan belediyeye de cadde ve sokakların yeniden planlanması için olanak yaratmıştı. İşte bu yangının ardından tiyatroları, gazinoları, kafe şantanları, içkili lokantaları, modern meyhaneleri, birahaneleri, kabareleri, pastahaneleri, her türlü Avrupa malının satıldığı mağazaları, elçilik binaları, sosyal kulüpleri ve görkemli konutlarıyla yeni bir Beyoğlu doğmuştu.

Belediyelerin halkı dış yaşama yönelten hizmetleri de çeşitlenmiş, o döneme kadar İstanbul halkının tanımadığı yenilikler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri belediye baheleridir. İlkin Taksim'de (bugünkü İnönü Gezisi'nin alt kesimi) ve Tepebaşı'nda açılan bu bahçelerde halk kadınlı erkekli bir arada bulunuyor, bira ya da meşrubat iiyor, sohbet ediyordu. İstanbul tarafında ise At Meydanı'nın (bugünkü Sultanahmet Meydanı) Divanyolu'na bakan kesimi bu amaçla düzenlenmiş ve Millet Bahçesi adı verilmişti.

Şekil 2.31. Taksim Bahçesi’nde Dans, Selahattin Giz.

1876’da Tanzimat’ın ilanıyla yurt dışından gelen yabancılar, büyük elçilik çalışanları, sanatçılar Pera ya da Galata çevresinde yerleşmeye başlamışlardır. Bu azınlık İstanbul’un yerli halkı tarafından “Levanten” olarak adlandırılmıştır. 1873 senesinde Galata ile Beyoğlu arasında “Tünel” işletilmeye açılmıştır. 1875’de Tünel insan taşımaya başlar. Cadde-i Kebir (İstiklal Caddesi) boyunca atlı tramvay çalıştırılmaya başlanır.

Şekil 2.32. Beyoğlu'nun Eski Bir Görüntüsü, Selahattin Giz.

Tanzimat Dönemi'nin ilk evresi 1876'da I. Meşrutiyetin ilanıyla sona ererken kısa süren bir özgürlük ortamından sonra İstanbul "İstibdat" olarak anılan, II.Abdülhamit'in baskıcı yönetimi altında geçecek otuz yıllık yeni bir döneme giriyordu. Bu dönemde İstanbul bir ölçüde içe kapanırken, "düvel-i muazzama" denilen güçlü Avrupa devletlerinin elçiliklerinin koruması altındaki Beyoğlu özerk bir bölge gibi gelişmesini sürdürüyordu. II.Abdülhamit'in baskıcı yönetiminden en çok etkilenenler tiyatrolardı. Artık oyunlar önce sansürden geçiyor, sonra sahnelenebiliyordu. Dolayısıyla değil siyasal içerikli oyunlar, padişahın herkesçe bilinen vehmini (kuruntusunu) tahrik edebilecek her tür diyalog bile yasaklanıyordu. Kahvehanelerden meyhanelere, kafelerden gazinolara kadar her yer hafiyelerce gözetim altında tutuluyor, padişahın gözde hafiyesi Fehim Paşa ise eğlence yerlerinden haraç toplayarak düzenin çarpıklığının simgesi oluyordu.

İstanbul, 1908-1913 arasında üç büyük yangın (1908'de Fatih, 1911'de Aksaray ve 1912'de İshakpaşa), bir ayaklanma (31 Mart (13 Nisan) 1909) ve Balkan Savaşı felaketi sırasındaki büyük göçü yaşadı. Ardından gelen Birinci Dünya Savaşı ise İstanbul için kıtlık, yokluk, yoksulluk yılları oldu. Gene de bu dönemde eğlence yaşamına yeni unsurlar, yeni türler katıldı. Kente elektrik bu dönemde geldi. Eğlence

yaşamını kiteselleştiren ve altmış yılı aşkın bir egemenlik kuracak olan sinemayla İstanbul 1908’de tanıştı.

Şekil 2.33. Majik Sineması, Selahattin Giz.

1914 yılında açılan Majik Sineması Sıraselviler Caddesi’nin başında, Taksim Meydanı’na bakıyordu. Mimarı İtalyan Giulio Mongeri olan Majik Sineması birçok isim değişikliğine sahne olmuştur: Cine Turc, Taksim, The New Taksim, Venus, Venus Theatre ve City Theatre. (Özdamar ve Özlü, 1992)

Birçok ilklere ev sahipliği yapan Beyoğlu halka açık ilk sinema gösterisinin yapıldığı yerdir. 1908 senesinde açılan ilk yerleşik sinema ile başlamış ve günümüzde tamamen sinema salonlarıyla sarılmıştır. 19.yüzyılın sonlarında yine ilk gösteriler burada yapılarak tiyatro kültürünün şekillenmesine katkıda bulunmuştur.

2.3 Bölüm Sonucu

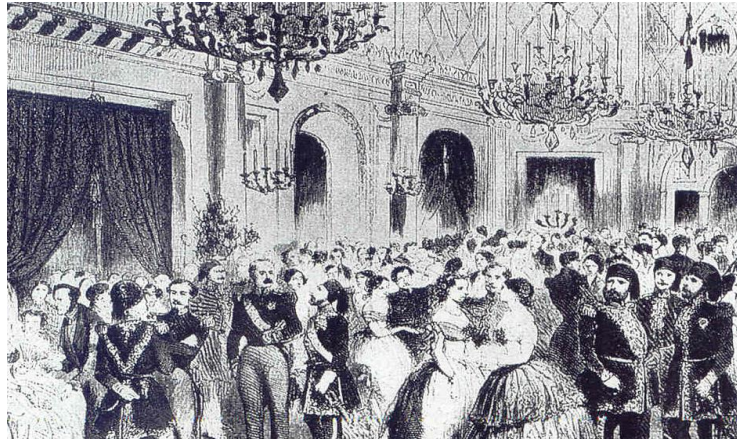
Bizans'tan beri renkli bir eğlence hayatına sahip olan İstanbul geçirdiği her dönemde kendi eğlence anlayışını ve mekanlarını yaratmasını bilmiştir. İstanbul'daki eski eğlence mekanları döneminin gereksinimlerine göre çeşitlenip farklılaşarak zamana ayak uydurmasını bilmişlerdir. İstanbul'un en canlı ve en hareketli semti olan Beyoğlu bu hareketli eğlence hayatına sahne olmaktadır.

Osmanlı İmparatorlu Dönemi'nden beri halka açık eğlence yerlerinin başında kahvehaneler gelmektedir. Kahvehanelerle birlikte halkın bir araya geldiği diğer mekanlar; meyhaneler, balozlar, gazinolar, kafe şantanlar, barlar olarak sıralanmaktadır. Tanzimatla birlikte başlayan değişim sürecinde bu eğlence mekanları da etkilenmişlerdir.

3. BATILILAŞMA DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE EĞLENCE HAYATI

İstanbul'da “alafranga” tarzına uygun yaşamın en üst noktasına ulaştığı dönem, 19. yüzyılın ikinci yarısıdır. Batı tipi yaşam tarzının toplum üzerindeki etkileri de bu dönemde giderek belirginleşti. Avrupalı gibi giyinmek, onun gibi davranmak, onun gibi konuşmak ve onun gibi eğlenmek modernleşmekle eş tutulmuştu. Ali Rıza Bey bu dönemi kitabında şöyle aktarır: “İstanbul'da ekseriyetle Avrupa medeniyetine karşı ortaya çıkan eğilim nedeniyle yaşam tarzlarında da yenileşmeye karşı bir heves ortaya çıktı. Batıya uygun bir tarzda yaşamaya, köşklerin, konakların inşa ve döşenmesinde Avrupa tarzına uyulmaya ve alafranga sofralara, sazlı sözlü, şaşaalı ziyafetlere heves olunmaya başlandı. Bu hevesin izleri her gün daha fazla göze görünür olup, vaktiyle eski helva sohbetlerine karşılık Galata ve Beyoğlu'nda alafranga tarzda eğlenceler aranılır oldu.” (Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, 2001)

II.Mahmut'un Batılılaşma çabaları çerçevesinde, 1826'da “mehteran” yerine bir bando kurmasıyla Osmanlı, Batılı anlamda müzik ve eğlenceyle tanışmaya başlar. İşgal yıllarında da İstanbul'a yerleşen yabancı kuvvetlerin askerleri ve aileleri yurtdışı ile sürekli bağları ve alışverişleri sayesinde İstanbul için birer kültür aracısı haline gelir. Onlar sayesinde İstanbul kozmopolit ve Batıya yakın kitleleriyle, popüler tiyatro, müzik, dans ve içkide odaklanan eğlence kültürünün merkezi olur.

Şekil 3.1. Fransa Sefarethanesi'nde Balo (Batının öncülüğünde, Batı tarzı eğlenceye atılan ilk adımlardan biri olarak 1854'te İstanbul'da Fransız Sefarethanesi'nde verilen balo).

Bir toplumun eğlence biçimi, alışkanlıkları, anlayışları ve trendleri o toplumun sosyoekonomik ve kültürel yaşayışındaki değişimlerle karşılıklı etkileşim halindedir. 19. yüzyıldaki eğlence hayatındaki değişimler de geçici bir heves değil, toplumun değişim sürecinin bir sonucudur. İçine kapanık ve muhafazakar bir eğlence tarzının yerini daha dışa dönük ve yeniliklere açık bir eğlence anlayışı almıştır. Kadınla erkek birlikte eğlenmeye başlamıştır. 1870'deki büyük Beyoğlu yangınından sonra yapımına girişilen Tepebaşı ve Taksim bahçeleriyle, birbiri ardına Kuledibi'nde, Bakırköy'de, Çamlıca'da, Moda'da, Çiftelhavuzlar'da açılan çalgılı bahçe ve gazinolar, kadınların da takip ettiği önemli eğlence yerleri haline gelmişti.

Dans özellikle II. Abdülhamit döneminin gözde eğlencelerinden biriydi. Saray çevresinin dansa ilgisi toplumda henüz yaygınlık kazanmış olmasa da, Batı tarzı eğlencelere olan eğilimin ilk örneklerinden biriydi.

19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren adım adım kabuk değiştiren Osmanlı toplumundaki değişim, eğlence hayatında da kendini önce İstanbul'da hissettirmiştir.

19.yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyete kadar ki gelişmeler, eğlence hayatı açısından, geleneksel alaturka kahvehanelerin yanında, özellikle Pera'da modern kafelerin açılması; içkili müzikli gazinoların, şimdiki gece klüplerinin ilk örnekleri sayılabilecek, müzikli revölü kafelerin (cefé chantant) rağbet bulmaya başlamasıyla belirlenir.

19.yüzyılın sonralarına doğru Boğaziçi ve Adalar'daki gazino, restoran ve meyhanelerin eğlence hayatı içindeki ağırlığı artmıştır.

Şekil 3.2. Cumhuriyet Balosu (Cumhuriyetten sonra Batılı tarzdaki eğlence hayatı benimsenmiştir. Özellikle kadın ve erkek birlikte eğlenmeye başlamıştır), Selahattin Giz.

Bir Batılılaşma-çağdaşlaşma projesi olan Cumhuriyet, eğlence hayatımıza çok önemli iki değişiklik getirdi: Kadın-erkek birlikte eğlenmek ve eğlencenin çeşitlenip kitleselleşmesi. İslamiyet'in etkisindeki kapalı, gelenekçi ve yoksul toplumda, topluca "eğlenmek" toplumun oldukça dar kesimleri ve bölgeleriyle, istisnalar bir yana , erkeklerle sınırlıydı.

Birinci Dünya Savaşı 1918'de Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sona ererken İstanbul savaşın galipleri olan İtilaf Devletleri askerlerinin işgaline uğruyordu. Mütareke ya da İşgal Dönemi denilen 1918-1922 arasında kent ekonomik ve toplumsal yönden büyük bir çöküş yaşıyordu. Beyoğlu ise eğlence yaşamıyla ayakta durmaya çalışıyor, büyük ölçüde işgal güçlerine ve yerli savaş zenginlerine hizmet ediyordu. (Akbar ve Sakaoğlu, 1999)

Türkler için bir "var olma" meselesi haline dönüşen yabancı işgaller ve bu işgallerden kurtulmak için verilen silahlı mücadele, aynı zamanda, yeni kurulacak devletin coğrafi mekanını hazırlama çabası anlamına geliyordu. Bu mekan hazırlama işi (Kurtuluş Savaşı 1919-1923) çekilen büyük sıkıntılardan sonra başarıyla tamamlandığında, yeni kurulacak devletin üzerinde gelişeceği coğrafi saha da belirlenmiş oldu. Bu zemin üzerinde, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti inşa edildi. "Var olma" meselesi, şimdi de, modern dünyaya ayak uydurarak, "varlığını devam ettirme" meselesi haline dönüştü. Cumhuriyetin ilanı ile başlayan ve toplum hayatının bütün sahalarına yayılan inkılaplar ve düzenlemeler bu amaçla gerçekleştirildi. Ancak, inkılaplar bir yandan Batı modelinde yeniden yapılanmanın birer sembolünü teşkil ederken, diğer yandan da, Osmanlı geçmişi ile bağların kopartılması anlamına geliyordu. (Acun, 1999)

Cumhuriyetle başlayan köklü değişiklikler özellikle toplumsal yaşamı hızla Batılılaştırmayı amaçlamış, geleneksel kültür ve yaşam tarzı özellikle büyük kentlerde hemen bütünüyle terk edilmeye başlanmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemi denilebilecek 1923-1938 yılları arasında yani Atatürklü yıllarda İstanbul halkının başlıca eğlencesi tiyatro ve sinema olmuştur. Sayıları azalsa da gazinolar, barlar, içkili lokantalar, meyhaneler ve bahçeler gene faaliyettedir.

Şekil 3.3. 1930’lu Yıllarda İstiklal Caddesi. (Zat, 1999, s.70)

Cumhuriyetin ilanından sonra, eğlence hayatında Batılılaşma süreci, zaman zaman üstten de zorlanarak hızlandırılmıştır. Cumhuriyetten günümüze kadar ki dönemde İstanbul’un eğlence hayatının odak noktaları: sinema, tiyatro, opera, bale, müzik, konser gibi sanat ağırlıklı gösteriler; öte yandan restoranlar, gazinolar, barlar, kafeler; gitgide değişen ve eski havalarından çok şey kaybeden meyhaneler, 1960’larda daha çok ‘kulüp’ adı verilen, 90’larda İstanbul’un gece hayatının kalbinin attığı mekanlar olan diskolardır.

1940 yılında Passage Oriental’in girişinde Avedis Ohanyan Çakır’ın açtığı Markiz Pastanesi sanatçılara, edebiyatçıların buluşma mekanı olmuştur. İş Bankası’nın reklam filmleri için birkaç yıl eli yüzü düzeltilen pastanede Fransız sanatçı Arnoux tarafından yapılan "İlkbahar" ve "Sonbahar" konulu fayans panoları, Mazhar Resmol’un vitrayları ve İbrahim Safi’nin peyzajı bulunur.

Bu yılların önemli mekanlarından olan Markiz ve Lebon Pastaneleri öne çıkmaktadır. Markiz Pastanesi, Fransız Art Nouveau üslubunun, mimarideki ve de dükkan ve ortak mekanların dekorasyonundaki etkisinin bir örneğidir. Sahibi Lebon, Alexandre Vallauray’ın kayınbiraderi olup, kendi dükkanını açmadan önce, mimarın anne ve babasına ait pastane – şekerlemecide çalışmış ve kızlarından biriyle evlenmiştir. Dolayısıyla içinde halen Fransız çinisinden yapılmış değerli iki sanat yapıtının bulunduğu Markiz Pastanesi’nin iç düzenlemesi için Vallauray’ye başvurulmuş olması da olasıdır. (İstanbul 1900, 1997)

Markiz Pastanesi’nden İstanbul Ansiklopedisi’nde şöyle bahsedilir;

Lebon'un Passage Oriental'in (Şark Pasajı) girişindeki eski yerinde Avedis Ohanyan Çakır (Çakıroğlu) tarafından 1940 ta açılmıştır. Kurucusu, Paris'te bulunan Marquise de Seigne çikolata firmasının kalitesinde ürün imal etmeyi düşündüğünden işletmesine Marquise (Markiz) adını vermiştir.

Markiz Pastanesi de Lebon gibi edebiyatçıların, üniversite hocalarının ve İstanbul'un yeni kentsoylularının yeğlediği bir mekan olmuştur. Bu ilgede ortamının ve mamullerinin kalitesi kadar mimari düzenlemesinin ve dekorasyonunun da büyük payı vardır.

Edouard Lebon'un pastanesinin mimari çizgileri ve iç düzeni hakkında ayrıntılı bir bilgi veya görsel belge yoktur. Ancak günümüzdeki düzenlemenin gerisindeki strüktürün, boyutların ve asıl önemlisi bazı dekoratif öğelerin değişiklik geçirmediği bilinmektedir.

Pastane, Passage Oriental'in girişinin güney kesiminde, İstiklal Caddesi'ne bakan yaklaşık, 7m'lik bir cephesi olan uzun dikdörtgen planlı, yüksek tavanlı bir mekandır.

Şekil 3.4. Markiz Pastanesi İç Görünüşü, İstanbul Ansiklopedisi, 1994.

Şekil 3.5. Markiz Pastanesi Ön Görünüşü, İstanbul Ansiklopedisi, 1994.

Küçük bir antre ile girilen mekanın dip kısmında servis hacimleri vardır. Yan taraftan gösterişsiz bir merdivenle bir ara lokanta olarak kullanılmış olan üst kata çıkılmaktadır. Güneydeki beden duvarı, üçlü bir kemer dizisiyle bölümlenmiştir. Bu profillendirilmiş alçıdan büyük yarım daire kemerler ve aralarındaki pilastırlarla son derece sade çizgileri olan bir geç ampir düzenlemedir. Kemerlerin içinde Markiz'in artık markası olan büyük fayans panolar vardır. "L'Automne" (Sonbahar) ve "Le Printemps" (İlkbahar) adını taşıyan bu panolar, Ch.Boulanger Choisy-Le-Roi firmasının ürünü ve ressam J. A. Arnoux imzalı ve 1905 tarihlidir. Panoların montajının pastanenin Lebon-Bourdon dönemine ait olduğu kesindir. İmalatının yüksek kalitesi ile tanınan Boulanger-Choisy Seramik-Porselen Fabrikaları, I. Dünya Savaşı'nda yıkıldığından bu panolar yüksek değerde antik parçalar sayılmaktadır.

Şekil 3.6. Sonbahar Adlı Fayans Pano, İstanbul Ansiklopedisi, 1994.

"Belle Epoque" (19. yüzyıl sonu) döneminin sembolizmini, dekorativizmini, art nouvea'nun çiçeksi çizgileri ve renk skalası içinde sunan bu panolar, ayrıca boyut ve marka olarak kendi türünde İstanbul'da bilinen ünik parçalardır. Bu tabloların dört mevsimi simgeleyen bir bütünün parçaları olduğu bilinmektedir. S. N. Duhani üçüncü tabloyu görmüştür ama "L'Hiver" (Kış) tablosunun nakledilirken veya yerine konurken kazaya uğradığını sanmaktadır. Yaz panosu ise ilkbaharın yanındaki kısmen büyük bir duvar aynası ile kapatılmış boşluktan anlaşıldığına göre, daha sonraki bir dönemde aynı kaderi paylaşmış olmalıdır.

Şekil 3.7. Markiz Pastanesi'nin İç Görünümü ve Mevsimleri Konu Alan Seramik Süslemeleri, İbrahim Öğretmen.

Şekil 3.8. Markiz Pastanesi'nin İçindeki Vitray Çalışma.

Seramik panolarla birlikte Markiz'in özgünlüğüne ve görsel zenginliğine katılan ikinci öge, Mazhar Resmol'un vitray çalışmasıdır. Art nouveau'nun bitkisel motifleriyle art deco'nun geometrik soyutlaması arasında dikkate değer bir sentez oluşturan bu çalışma, görünürdeki benzemezliğine karşın, boyutu ve teması ile seramik panolara bir replik oluşturmaktadır. Vitraylar, seramik panolardan yalnız teknik ve malzeme olarak değil desen ve figür anlayışı hatta üslup özellikleri bakımından farklıdır ama dekorativizmi ve sembolizmiyle aynı çizgidedir.

Şekil 3.9. Markiz Pastanesi , Art Deco Vitray. (İstanbul 1900, 1997, s.160.)

Mekanın Fransız özelliği, 1920’li yıllarda en çok kullanılan ikonografik temayı, su fişkırmasını işleyen iki Art Deco vitray ile ortaya çıkmaktadır. (İstanbul 1900, 1997)

İbrahim Safi’nin peyzajı, pano ve vitrayların renkli dünyasına biraz uzak düşen hüzünlü bir atmosfer yansıtır.

Şekil 3.10. Markiz Pastanesi’nin Vitrini. (Zat, 1999, s.87)

İstiklal Caddesi’ne bakan vitrini de yuvarlak köşeli camlarla yüzyıl sonu çizgini taşır.

Bütünüyle bakıldığında düzenlemede mimari bir bütünlükten çok amatör bir seçmecilik vardır. Ancak panoların kalitesi ile Resmol’un gerçekten incelikli vitrayları mekana umulmadık bir düzey getirmektedir.

Aynı ansiklopedide Lebon Pastanesi Ŗyle anlatılmaktadır;

Bir zamanlar İstanbul’un toplumsal yaşamında önemli bir yer tutan Lebon Pastanesi, 19. yüzyılın ikinci yarısında Beyoğlu İstiklal Caddesi zerindeki Passage Oriental’in (Şark Aynalı Çarşı) köşesinde, 362 no’lu dükkanda hizmet vermeye başlamıştır. Burası, Markiz Pastanesi’nden başka bir yer değildir.

Pastanenin kurucusunun, 1806’da İstanbul’da göreve başlayan 33. Fransız büyükelçisi General Horace Sébastiani’nin maiyetindeki Edouard Lebon olduğunu belirten kaynaklar yanında, bu konuda kuşku belirten ve pastanenin kurucusunun Eduoard Lebon’un oğlu Mösyö Lebon olabileceğini ileri süren kaynaklar da vardır.

Mimar Alexandre Vallauray tarafından iki katlı olarak yapıldığı bilinen bu dükkanın üst katı lokanta, alt katı ise pastane ve şekerçi olarak hizmet vermiştir. İi XVI. Louis tarzında döşenmiş olan dükkanın duvarlarındaki ünlü fayans panolar ise 1920’li yılların başında getirtilerek buraya monte edilmiştir. 1905 tarihli ve Arnoux imzalı bu art nouveau tarzı panolarda, dört mevsim tasvir edilmiştir.

Mösyö Lebon, 1938’de pastanenin idaresini yanında alışan Kosti Litopoulos adındaki bir Ruma bırakmıştır. Kosti Litopoulos, ustasının yanında büyümüş ve bütün tatlıcılık sırlarını ondan öğrenerek “Chez Lebon, tout est bon” (Lebon’da her Ŗey güzeldir) geleneğini sürdürmüştür. Yani Kosti Litopoulos döneminde de Lebon hem pastane hem de az çeşitli ama seçkin bir lokanta olarak eski düzenini bozmadan devam ettirmiştir.

Lebon müessesesi, 1940’ta Litopoulos ailesinin karşı sıradaki dükkanına taşınmış ve Kosti Litopoulos’un damadı Yanna tarafından işletilmeye başlanmıştır. Bu esnada boşalan eski Lebon’un yerine Bay Avadis Ohanyan akır tarafından açılan Markiz Pastanesi, Lebon Pastanesi’yle centilmence ve ciddi bir rekabet içinde, İstanbul’un elit tabakasına hizmet vermiştir.

Lebon Pastanesi, yeni yerinde de bütün özelliklerini uzun süre korumuş, ancak 1960’larda eski canlılığını yitirmiş ve bir süre sonra da kapanmıştır. 1992’de eskiden bulunduğu yerin bitişiğinde Hotel Richmond’un altında, otel işletmesine bağlı olarak yeniden aynı adla açılmıştır.

Resmi unvanı “Caf  terie, patisserie, glacier et restaurant Lebon” olan bu pastane-restoranın baŗta gelen özelliği, Avrupa   slubunda “caf  ” lere benzemesiydi. Burada nefis şekerlemeler, pastalar, kahvaltı ve yemekler yenerek damak zevki tatmin edilirken diğer yandan sanatsal, siyasal, edebi ve akademik sohbetler yapılırdı.

Yüzyılın baŗında faaliyete geçen ve daha sonra Markiz olarak devam eden Lebon,   st  klal Caddesi'nde varlığını sürdürüyor. (Dünden Bugüne   stanbul Ansiklopedisi, 1994)

50’li yılların Beyoğlu’sunda “in” olan kl  plerdir. Daha sonra kulüpler “out” olunca bu kez diskolar in oluyor ve Beyoğlu’nun arka yakası irili ufaklı bar ve pavyonlarla doluyor. Giovanni Scognamillo kitabında o yıllardan şöyle bahseder: “  lk gençliğimin, 30/40 yıl öncesinin Beyoğlu’su bugün olduğu gibi bir eğlence merkezi değil miydi? Olmaz olur mu? Hiç kuşkusuz   yleydi, tiyatroları, sinemaları, gazinoları, gece lokalleri, lokantaları, barları, meyhaneleri, genelev sokakları ve ünlü randevu evleri ile. Beyoğlu dünden bugüne kadar, bir eğlence merkezi kaldı,   stanbul kentinin tek patentli eğlence merkezi, daha   zg  r, daha açık, avantajları, alternatifleri olan, hatta ve hatta kentin başkaca bölgelerinde benzeri olmayan, olamayan, kabul edilmeyen bir çeşit Sodom ve Gomore.” (Scognamillo, 1990)

1960’lar gazinoların, tiyatroların, sinemaların en parlak yıllarıdır. Kentin dört bir yanında 100’  n üstünde sinema, 40’a yakın tiyatro ve 20 kadar gazino eğlence sektörünün lokomotifidir. Tavernalar, kabare tiyatroları, diskotekler gene bu dönemde açılan yeni tür mekanlardır. (Akbayar ve Sakaoğlu, 1999)

Beyoğlu ve Cadde belki de yakın tarihlerinin en kötü günlerini 70’li yıllarda yaşıyor. Yarı “arabesk” yarı “erotik” ya da düpedüz “porno” bir havanın içinde 60 ve 70’li yıllarda büyük şehirlere g   en insanların sıkıntılarını dışa vurduğu bir müzik türü doğdu. Sosyolog Martin Socks “Türkiye’de Arabesk Olayı” isimli kitabında bu olayı ‘Teybe kaset koymak basit bir tüketiciliğin sıradanlaşmış bir hareketi değildir. Tam tersine yapısal olarak bireyin birlikte olduğu grubu ve bu birlikteliğin yer aldığı mekanı tanımlayan bir davranıştır’ sözleriyle a  ıklar.

  nsanların kültür seviyeleri, yaşam standartları, alışkanlıkları , gelenek ve görenekleri onların eğlence zevklerini ve doğal olarak ta tercih ettikleri mekanları doğrudan etkilemektedir. Toplumsal ayrışmanın hissedildiği 70’li yıllarda bu çok açıktı. “Taşra kültürü”nden gelen insanlarla “  stanbul doğumlu” ların tercihleri oldukça farklıydı.

60'lı yıllardaki Batılı eğlencelerine, Lebon veya Markiz tipindeki kafelerine veya geceleri gidilen ve kadın ile erkeğin birlikte dans ettiği, bugün adına pavyon denilen mekanlarına karşın, 70'li yıllar “kırolaşan bir taşra-arabesk burjuvazisi” nin öne çıktığı yıllardır. (Akay, 2001)

Ali Akay'ın İstanbul Dergisi'nde yayınlanan “Gece” adlı dosyada yer alan yazısında İstanbul'daki eğlence biçimleri hakkında şunları belirtmiştir:

İstanbul, kendi kozmopolit ve küresel renklerini eğlence biçimlerine hep taşımış, bu durum kimi zaman bir moda, kimi zaman bilinçli bir girişim, kimi zaman ise bir alt kültürün yansıması olarak kentin dört bir yanına dağılmıştır. (Akay, 2001)

Dönem dönem furyalardan geçiyor Beyoğlu'nun eğlence dünyası, saz salonları, pavyonları, kulüp ve diskoları barındırıyor.

Bugünün Beyoğlu'su, görünürde, eğlence merkezi ise de kültürel ve sanatsal kaygıları olan “nezih” bir eğlence merkezidir.

1970'li yıllarda Türkiye'ye yeni gelen televizyonun yaygınlaşması, 80'lerde renkli televizyonun ve videonun çıkması, 1990'larda özel televizyonların yayına başlaması insanları iyice evde eğlenmeye yöneltecektir. Özel radyo ve televizyonların yayın hayatına başlamaları ve bunun yanında özellikle 2000'li yıllar da DVD,VCD, gibi teknolojilerin herkesin evine kolaylıkla girmesi insanları daha da eve bağlamıştır.

3.1 Değişen Süreçte Eğlence Kavramı ve Mekanları

Eğlenmek için gidilen mekanlar, ilerleyen zaman ve gelişen toplumsal durum sayesinde zaman içinde farklı adlarla ve amaçlarla açılmışlardır. Bugünün İstanbul'unda eğlence sektörünün ne kadar büyük bir pazar payına sahip olduğunu görebiliriz. Bu mekanların bazıları bir dönem popüler olup, sonradan talepleri azaldığında farklı bir dekorasyonla yeni bir isim altında açılıyorlar.

Aynı kulvarda koşan ve birbirinin alternatifi yüzlerce mekanın yanında birde geçmişten gelen adlarıyla karşımıza çıkan mekanlar var; pavyon ve gazinolar. Pavyonlar adları aynı kalıp barların uzantıları olarak tekrar vücut bulmaktadırlar. Diğer yandan gazinolar ise aynı konseptlerini az bir farkla korumaktalar. Her konuda hızlı bir tüketim anlayışının sürdüğü 90'lı yıllarda, Bizans'tan beri değişik kültürlerin eğlence anlayışına ev sahipliği yapmış olan İstanbul eğlencenin başkenti konumunda bulunmaya devam ediyor.

1960 ve 70' yıllarda şehrin merkezinde kullanılan fabrikalar, depolar artık eğlence mekanlarına ev sahipliği yapıyor. Bu alternatif mekanlara ek olarak ormanlar, tarihi binalar da mekan arayışına seçenek sunuyorlar. Mekansal farklılıkların yanında, sınıf ve kimlik farklılıklarının da açıkça görüldüğü bir eğlence anlayışı mevcuttur artık.

Koruma ordularıyla gezen insanların gittiği ve kapılarında magazin gazetecilerinin kamp kurduğu mekanların yanında her kültürün kendi eğlence anlayışıyla oluşturduğu mekanlar oluşmuş durumda.

“Beyoğlu daha geleneksel eğlence mekanları ile yeni tarzdakiler arasındaki farklı sosyal kesimlerin kültürel tercihleri arasındaki mücadele ve uzlaşmanın gözlemlenebileceği en önemli mekan. Gazinolar, pavyonlar, gece kulüpleri ve birahanelerde yaşanan fedaili, dansözlü, konsomasyonlu, erkeklere mahsus eski eğlence biçimleri yerlerini giderek, farklı tarzlarda da olsa sürekli yenileri açılan barlara, kafelere bırakıyor. Günümüzün Beyoğlu'su ne seçkin nostaljik yaklaşımlardaki gibi “kibar insanların” özel mekanı, ne de korkulu arka sokaklarında “racon adamlarının” hüküm sürdüğü bir yer.” (Koçak, 2002)

Eğlence sektörünün müşterileri, günlük hayatın artan temposu, yoğunluğundan kurtulmak isteyen çalışan kısım ve büyük bir çoğunluğunu üniversite öğrencilerinin oluşturduğu genç nüfustan oluşuyor. Kısaca Beyoğlu her sınıf ve kültürün kendi eğlence anlayışını ve tercihleriyle mekanını oluşturduğu halkın eğlence mekanı konumuna gelmiş durumda.

Gelişimin tüm süreçlerini gördüğümüz İstanbul eğlence hayatında daha ziyade gençlerin belirlediği trendler, mekanlara damgasını vuruyor. Teknolojinin insanları yalnızlığa itmesi (bilgisayar, internet, cep telefonu vs.) eğlence kültürünü de etkilemiş durumda. İnsanlar birbirlerini dinlemek yerine sadece müziği dinliyor; birbirleriyle dans etmek yerine kendi kendilerine dans ediyorlar.

Osmanlı Devri dahil, her devirde eğlenceye düşkün olan İstanbul halkı eğlence kültürünü genişletip, çeşitlendirerek kendilerine farklı mekanlar yaratmışlardır. Günümüzde de bu oluşum devam etmektedir.

“Farklı eğlence mekanlarının farklı görünürlük raconları var. Meyhane raconuyla diskoda, bar raconuyla kulüpte görünür olamazsınız; ya da olursunuz ama bu itici bir görünürlük olur. O zaman da son on yılın revaçta müessesesi badigardlar sizi dışarıya

itiverir. Demek ki bulunduğunuz mekanın görünürlük raconunu önceden iyi etüt etmiş olmanız, sınırlarınızı tanımanız, aşırıya kaçmada aşırıya kaçmamanız gerekir.

Pavyonlar İstanbul'u terk diyor. Güneydoğuda bir süre daha yaşarlar belki, ama İstanbul eğlence mekanlarının bu en “racon sahibi” olanı, giderek birahaneye ve bara dönüşüyor. Oysa konsomatris ve pavyon fedailerinin birlikte yarattığı eğlence biçimi bu post-modern çağınkinden ne kadar farklıydı.

Barlara gelince. Artık iki çeşit bar var: Caz yapılan ve türkü okunan barlar. “Caz bar” kültürümüzde, “Türkçe olmayan” anlamına geliyor. Türkü okunan barlar son beş yılın ürünü. Çok bariz bir sosyolojik geri planları var: 1980'lerin sonlarına, 1990'ların başlarına kadar bar, cafe gibi mekanlarda görünür olmamayı seçmiş olan bir tabaka ya da kesim, artık görünür olmak istiyor. Diskolara ve barlara bir tür “burjuva ve küçük burjuva yuvası” gözüyle bakmış olan insanlar, bu reddin bir sonucu olarak kamusal eğlence mekanlarından uzak kalmışlardı eskiden. Şimdi ise kamusal eğlence mekanlarında görünür olabilmek için, o mekanları dönüştürüyorlar. 70'lerde ne dinlemişler, neyle keyiflenmişlerse, onu bar mekanına taşıyorlar. Bar dönüşüyor o zaman; ama türkü de dönüşüyor. Ayrışma başlıyor. Bir yandan eskiden bildiğimiz türküleri oldukça tutucu biçimde tekrarlayan türkü barlar var, öte yanda ise türküyü poplaştırıp neredeyse bir tür “fantezi” müziğe yaklaştıran türkü barlar.

“Caz yapılan” barlar da artık tek çeşit değil. Birasının ucuzluğuyla övünen salaş rock barlardan, pahalı ve burnu havada caz barlara kadar geniş bir yelpaze var.

Disko ve tekno kulüpler ise popülerliğin zirvesinde. Ne de olsa dans görünürlüğün en iyi biçimidir. Zaten bu mekanlardaki ses düzeyi konuşmayı bir iletişim biçimi olarak çoktan ortadan kaldırmıştır. Ortada yalnızca vücut dili vardır, ki bu da eğlence mekanlarındaki görünürlük sorununu bir metafor olmaktan çıkarıp kelime anlamına geri döndürür. O yüzden giyim ve vücut dili sonsuz önem kazanır burada.” (Somay, 2000)

Şekil 3.11. Bir Eğlence Mekanı. (Görünür olmak isteyen insanların gittiği bir bar, İstanbul, 2002, 43, s.60)

Eğlence kavramı ve mekanlarından bahsedildiği zaman müzik gözardı edilmemesi gereken bir kavramdır. Müzik, eğlenmenin önemli araçlarından biridir. Gerek arka fonda gerek performansın kendisi olarak müzik, eğlence mekanlarının neredeyse olmazsa olmazı haline gelmiştir. Eğlenmeyi müzik dinlemek ve dans etmekle bağdaştıran bir çok insan gidecekleri mekanları tasarımsal kriterlerinden çok çaldıkları müzik türüne göre belirlemektedir. İnsanların bir araya gelip eğlenip rahatlamaya çalıştıkları meyhane, gazino, bar gibi eğlence mekanlarında çeşitli tarzlarda müzik canlı olarak ya da olmayarak çalınmaktadır. Çalınan müzik türüne göre müşteri kitlesi oluşmakta ve müziğin alt yapısına, karakterine aynı zamanda o tarz müziği dinlemeyi tercih eden insanların zevklerine göre mekan şekillenmektedir. Bu anlamda müzik eğlence mekanlarında önemli bir belirleyici olmaktadır.

Şekil 3.12. Bir Eğlence Mekanından Sahne Görünümü. (İstanbul, 2002, 43, s.109)

Büyük kentlerin merkezleşmeye başladığı Dünya-Ekonomi içinde yeni “hissiyat” biçimleri yeni grupları oluşturmaya başladı. Radyo programlarından, televizyon programlarına kadar, her şeyin bir grup insan tarafından izlendiği, dinlendiği, moda olduğu bir ortamın içinde toplumun topyekün çözümlemesinin imkansızlığı ortaya çıkmaya başladı. (Akay, 1995)

Aynı havanın koklandığı “hissiyat cemaatlerinde” iletişim de kolaylaşacaktır. Zaten kahvehanelerden beri bir araya toplanan insanlar, kendileriyle anlaşabilecekleri insanlarla bir araya gelmişler ve kendi mekanlarını oluşturmuşlardır. İletişimin kolaylaşması, aynı dilin kullanılması bu mekanlarda toplanan insanları benzer hale getirmiştir.

Rock kültürünün, bu tarz oluşum içinde olan mekanların ve bu tarz müziği dinleyen insanların kendilerine has bir “ortak yaşam biçimi ve söylemi” olması doğal bir sonuçtur.

Aynı şeyleri paylaşan bir gençliğin, aynı duygularla, aynı olaylar üzerine yönelmeleri onları grup yapan şeydir.

Habitus şeklinde Aquina’lı Thomas’ın kavramı, tartışmasız bir birliktelik cemaatinin tanımını ifade etmektedir. Bireyler ve kolektif düşünce doğal olarak birbirlerini bulur ve ortak zemini paylaşır. (Akay, 1995) Bireyler aynı ambiyansın içinde birbirlerine etkide bulunur ve yaşam biçimi, dış görünüş gibi özellikleri benzemeye başlar.

3.2 İstanbul'da Rock-Bar Hayatına Bakış

Eğlence mekanları, her şeyden önce birer işletmedir. Belli bir kitleye hitap eder ve hitap ettiği müşteri kitlesinin ilgisini çekmeye çalışır. Bu bağlamda beğeni devreye girer. Beğeni mekanın kendisini oluşturan etkenler oluşturur. Bu etkenler mekanın işletme anlayışına, müşterisine sunduğu hizmete, tasarımına, mekanda çalınan müzik türü ve kalitesine bağlıdır.

Müzik dinleyerek eğlenmek isteyenlerin gittiği mekanlar ya günün moda olan parçalarını ya da geçmişte popüler olmuş parçaları çalmaktadırlar. Rock-bar gibi bir işletmenin hedefleri bellidir ve amacına ulaşması daha önce açılan kendi anlayışındaki mekanlar sayesinde daha kolaydır.

Bir mekan haftanın bir günü rock, diğer günü pop-arabesk, bir başka gün türkü çalmamaktadır. Kendi anlayışı içinde aynı tarz müziğin en fazla farklı versiyonlarına yer vermektedir. Hedef kitlesini belirlemiş, birbirinin aynı olan mekanlar, standart bir eğlence anlayışını ve mekanını belirlemektedir.

Sadece müzik dinlemek, bir grubun ya da sanatçının performansını izlemek için gidilen mekan sayısı çok azdır. Cafe diye adlandırılan yerlerde genellikle canlı müzik yapılmaz ve müziğin sesi çok yüksek değildir. Bu da insanlara muhabbet etme imkanı sağlar. Bar diye tanımlanan mekanlarda ise muhabbet etmek yüksek sesli müzik yüzünden neredeyse imkansızdır. İnsanlar bu tarz mekanlara kendini göstermek ve etrafı izlemek yani “piyasa yapmak” için gelirler. Mekan, eğlence mekanı kapsamındadır ama insanların pek eğlendiği söylenemez.

Mekanlar bir çok farklı kriterlere göre sınıflandırılabilir. İnsanların müzik tercihleri ve kültür seviyeleriyle birlikte, ekonomik durumlarındaki farklılıkta mekanların sınıflandırılmasında etkili olmaktadır.

Alt düzey mekanların genel görünümü kalitesiz, müdavimleri gençler, işsiz-güçsüz insanlar, alkolikler olabilirken, daha üst düzeydeki yerler, popüler olanı tercih eden, filmlerde gördüğü eğlenceyi Batılılaşma zanneden, hayat standartları yüksek olan insanların tercih ettiği, kapısında bodyguardların beklediği yerler olabilir. Her üst düzey diye tanımlanan mekanlara gelen insanlar yüzeysel eğlence peşinde ya da alt düzey mekanlara giden her insan alkolik ya da ekonomik durumları kötü anlamına gelmemektedir. Aslında mekanları alt düzey ya da üst düzey diye sınıflandırmak çok da belirleyici bir ayrıştırma değildir.

1980’ler sonrasında yükselen değer köylü olmak değil kentli olmaktır. Karnı doymayan köylü çareyi kente göç etmekte buldu. Büyük şehirler, özellikle İstanbul göç eden insanların gözdesi oldu ve şehir etrafında varoşlar oluştu.

İletişim ve teknolojinin gelişmesi medya alanında etkili oldu. Televizyon en popüler eğlence aracıydı. Televizyonda ki zengin Batı ve Amerika dizileri, filmleri mutlu insanları konu etmekteydi. Türk insanı da “mutlu batıya” özenmeye başlamıştı ve onlar gibi olma isteği içine girmişti. Bir sınıf atlama çabası vardı.

Kente uyum sağlamaya çalışan göç eden insanlar, Batıya özenen insan grupları İstanbul megapolünde değişik grupların oluşmasına neden oldu. Göç eden insanların kendi değerleri, alışkanlıkları ve artık yaşamaya başladıkları yere uyum sağlama çabaları, arada kalmışlık sorununu ve arabesk kültürünü doğurdu.

Daha sonra gelen kuşak ve genç nesil daha ziyade rock diye tabir edilen bir oluşumun parçası haline geldiler. Bu rock kültürü kentsel dokunun içinden çıkan bir kültürdür ama onun sistemini yadsıyan bir gelişim içindedir. Batıdaki örneklerinden de farklıdır. Burada arada kalmışlık durumu söz konusudur. Görünüşte Batılıdır ama düşünsel olarak daha oryantal olarak tabir edilebilir.

3.3 Popüler Kültürün Eğlence Hayatına Etkisi

Ali Akay “Kapitalizm ve Pop Kültür” adlı kitabında Türkiye’deki popüler kültür hakkında şunları yazmıştır:

“Popüler kültür 1960’lı yıllarda öncelikle batılı metropollerde ve sonra da Üçüncü Dünya’da egemenlik kazanmaya başlamıştır. Bütün bu gelişim içinde de 1990’lı yıllara geldiğimizde, pop kültürün her alanı kapsadığını fark etmeyiz. Popüler kültür; müziği (latino-tekno ve arabesk-tekno), modası, futbolu ve medyasıyla her alana nüfuz etmektedir. Popüler kültürün eğlence hayatı da bunun bir parçasıdır. Gece yaşamı ihtişamı ve çılgınlığı, kadınların sektörel bazda ekonomik özgürlüklerinin geliştirilmesi, serbestleşme ve cazibenin (kozmetik) popüler kültür moda yaşamındaki yeri, sinema, dans, mankenler, futbolcular ve bütün bunları birleştiren medyanın konumu.

Türkiye’de iç göç 1950 sonrasında, özellikle İstanbul yönünde yaygınlaşmıştır. Göçlerin etkisiyle şehirde başlayan kültürel değişim, taşra kültürüyle kent kültürü arasındaki çatışmayı işaret etmeye başlar. Yüksek kültür-alçak kültür arasındaki

tarihi ayırımın çatışma alanı, şehir haline gelir. Türkiye’de bu durum, “arabesk”le gündeme geldi. 1960’ların sonu ve 70’lerin başında, Orhan Gencebay’ın öncü olduğu yeni bir kültür oluştu arabeskle.

Arabesk, türkü geleneğinden gelip kentin yüksek kültürüne ait müzik aletleriyle taşra ya da kırsal kültürüne ait duygu ve sözler birleştirildiğinde ortaya çıkmıştır. Bu bir sentez müziğidir; doğu-batı sentezi (kemanlar batıya, Hint ezgileri, melodi ve sözler doğuya ait). Kentin yeni kültürü kendini böylece temsil etmeye başlar. Bu kültür, otuz sene içinde homojenleşen bir kültür haline gelmeye başladı.

1960’lı yıllarda, batılı melodilerin olduğu gibi alınıp Türkçe sözle söylenmesi- “aranjman müziği”- furyası patlak verdi (Erol Büyükburç, Berkant vs. aranjman müziğinin önde gelen isimleri olarak ünlendiler). Resmi kanallarda yayınlanması uygun görülen batı müziği, aranje ediliyordu. Resmi kanalların buna izin verme nedeni ise, aranjmanların, yüksek kültürün özenmekte olduğu batı popüler müziğine yönelimi sağlamasıydı. Ama 1960’lar, “göç”ün yaygınlaşmaya henüz başlamadığı yıllardı. 1960’ların ikinci yarısında kırdan kente göç yaygınlaştıkça, onun kültürü olarak arabesk de yaygınlaşacaktı.

Toplumsal alanda popüler kültürün, pop şarkıcılarının, defilelerin, reklamların, modanın vs. bu gelişim sürecinde kuvvetli biçimde yer edindiğini görüyoruz. Fantezi müziği, arkasından arabeskin gelmesi, batılı popla yerel popüler kültürü hem ayırdı hem de bir senteze götürdü. Batı tipi eğlence yerleri olarak adlandırılabilir kulüpler, eğlence yerleri 80’lerin ikinci yarısında arabeski İbrahim Tatlıses’le kabul etti, “Mavi Mavi”nin bir dans parçası olarak çalınmaya başlamasıyla. Arkasından gelen 90’lı yıllar, tüm bir pop dönemi, bu sentezle çalıştı; pop-arabesk, fantezi-pop vs...” (Akay, 2002)

Popüler kültürde eğlence mekanı anlayışına gelince, bir sentez haline gelen müzikle birlikte değişik bir havaya girilmiştir. MTV gibi batılı müzik kanallarının yayınlarının izlenmesi son trendlerin anında gençler arasında yayılmasını sağlamıştır. Artık gazino kültüründen ziyade bir kulüp kültüründen söz edilebilir. Eğlenen kesim genellikle yaşları 20 ile 35 arasında değişen, bir işi olan genç insanlardır. Bu insanların büyük bir bölümü dans müziğinin ve kulüp kültürün peşinden gitmektedirler.

Şekil 3.13. Popüler Bir Eğlence Mekanı, Laila. (İstanbul, 2002, 43, s.59)

Popüler kelimesi bulunduğu zamanda moda olan şeyler için kullanılan bir terimdir. Bir geçicilik anlamı taşır. Popüler olanla tüketim arasında da bir ilişki mevcuttur. Üretimden ziyade bir tüketim toplumu olma yolunda ilerlemede hızlı bir harcama ve modasının geçmesi durumu vardır. Bu eğlence mekanı kavramında da böyledir. Kendi tarzı ve belli bir müşteri kitlesi olan hızlı harcama rüzgarına kapılmayan mekanların yanı sıra sezonluk yeni tarzla, dekorasyonla ya da tamamen farklı bir anlayışta karşımıza çıkan mekanlar da vardır.

Bu sektöre gazino olarak başlayıp daha sonra kumarhane, bar, gece kulübü olarak devam eden mekanlar mevcuttur. Bunun yanı sıra senelerce aynı mekanda aynı tarzda ya da farklı mekanda aynı isim altında aynı anlayışta hayatını sürdüren mekanlara da rastlamak mümkündür.

Bu farklı anlayıştaki mekanların müşterileri de farklıdır. Birinde çabuk tüketen, aynı şeylerden sıkılan bir müşteri kitlesi varken, diğerinde günün modasını çokta fazla mekan da aramayan bir müşteri profili ile karşılaşmaktayız.

3.4 Günümüz Eğlence Mekanlarına İki Örnek

Kemancı Bar ve Maksim Gazinosu şu anda var olan, İstanbul'da bulunan iki farklı tarzda eğlence mekanlarıdır. Maksim Gazinosu'nun daha uzun bir geçmişi olmasına rağmen Kemancı Bar'ın da çizgisini korumuş bir geçmişi mevcuttur. Bu iki farklı

anlayışta olan ve farklı müşteri kitlesine hitap eden mekanlar aynı cadde (Sıraselviler Caddesi) üzerinde bulunmaktadır.

3.4.1 Kemancı Bar

Oluşum dönemine baktığımızda, İstanbul rock gençliğinin Galata Köprüsü, Kadıköy ve Bakırköy’de küçük iktidar alanları oluşturmaya çalıştıklarının görüyoruz. Sayılarının azlığı sebebiyle birkaç kapalı alan içinde yapılan bu “mikro iktidarların” amacı “farklı yaşayabilmektir”. Ancak rock gençliğinin farklılığı, alternatif bir bütünsel ideoloji içermez. Ev ve okul dışında, kafe, bar gibi dar alana sıkışan kısa zamanlı basit pratiklerde (giyim biçimi, gruba özgü dil) bir farklılaşma söz konusudur. (Akay, 1995)

Galata Köprüsü, yüzyılı aşkın bir süredir çok farklı kitlelere ev sahipliği ediyordu. Meyhaneler, barlar, restoranlar bir arada bulunmaktaydı.

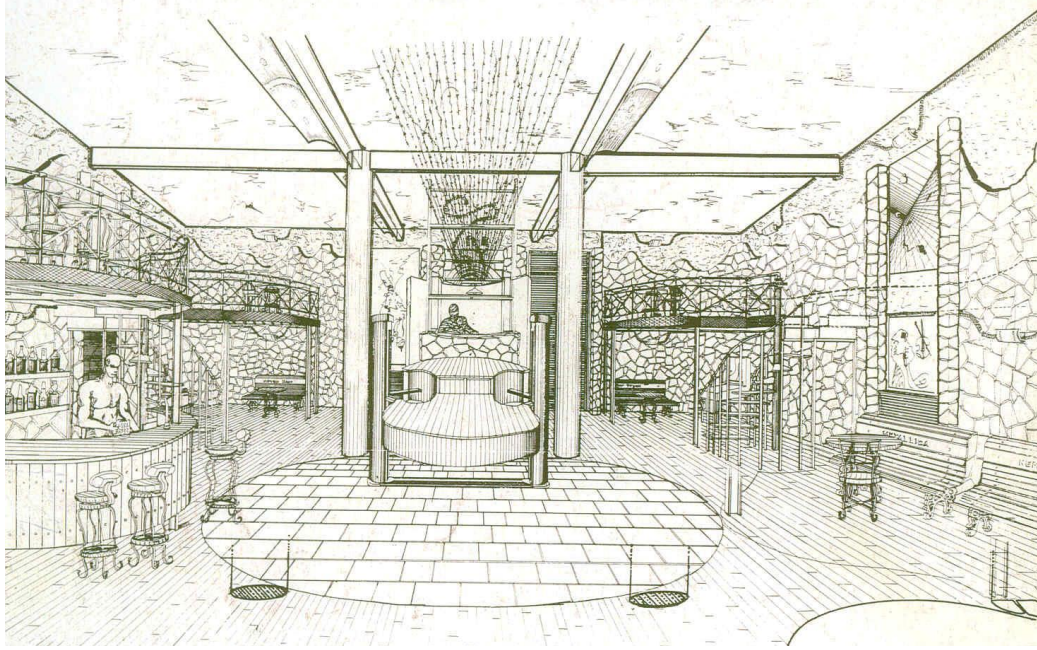
Köprü altında bulunan Kemancı adlı mekan bar cafe karışımı bir yerdi. Mekana gelen gençlerin kendi istedikleri parçaları çaldırmaları o tarz müziği dinleyen insanların sayısının artmasını sağlamıştır. İşletme rock çaldıkça daha çok genç gelmeye başlamış ve bira tüketimi artmıştır. Mekan böylece birahane, rock bar karışımı bir yer halini almıştır.

Daha önceki işlerinden kalan dekorasyon içinde (kilimlerle döşenmiş oryantal bir tarz) insanlar bira içip müzik eşliğinde kafa sallıyorlardı. Mekanın biçim olarak değil fonksiyon olarak değişimi söz konusuydu.

Köprü altının tanınmasıyla birlikte gençlik kitlelerinde bir artış görüldü. Önceleri Galata Köprüsü’nün altında ki mekanlarda toplanan rockçı gençlik köprüünün 1991 yılında yanmasından sonra Beyoğlu’na kaydı. 90’lı yıllara rastlayan bu dönemle birlikte popülist kimliğe kayma da söz konusuydu.

Galata Köprüsü altında underground bir mekan olan Kemancı’nın, köprüünün yanmasından sonra Sıraselviler’de Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu’nun altında yeniden hizmet vermeye başlamasıyla birlikte, nedense, “in” bir mekan haline gelmesi, İstanbul’daki rock-cafe-bar patlamasına “fünye” görevi yaptığı söylenebilir. Benzer yerlerin tümünün en önemli ortak özelliği ise, genel görüntülerinin, oldukça kalitesiz olmasıdır. Bunların müdavimleri olan kitle, genellikle, çok sert müzikten hoşlanan,

az parayla dolaşan, kalitesizlik ve sefilliği underground'luk olarak gören teenager'lar, işsiz güçsüz insanlar, akşamcılar, alkolikler vb.dir. (Akay, 1995)

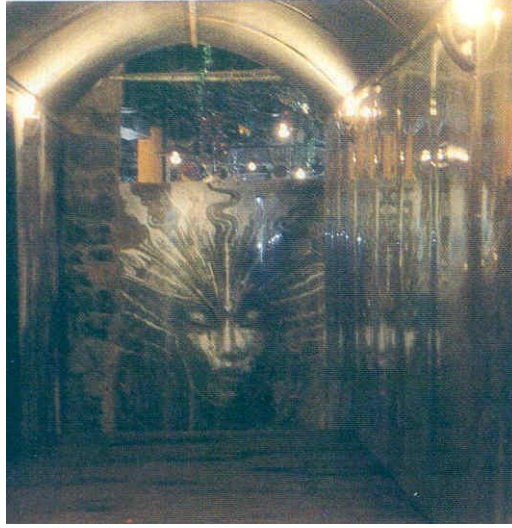

Şekil 3.14. Kemancı Bar'ın İç Mekanı (Tasarımı iç mimar Hüseyin Çelebi tarafından yapılan Kemancı Bar'ın el çizimi. Sahne ve seyirci ilişkisini mekanın sağ ve solunda bulunan balkonlar güçlendirmektedir).

Mekanın şu anda halka ilişkiler görevini sürdüren Nesrin Öztürk Kemancı Bar hakkında şunları söylemiştir:

Kemancı Bar yaklaşık onyediyıl önce Galata Köprüsü'nde rock tarzı müzik çalan bir birahane olarak kurulmuştur. Galata Köprüsü'nde çıkan yangından sonra mekan Taksim'e taşınmıştır. Şu anda bulunduğu yere, yani Sıraselviler'e bir sene sonra 1993 yılında yerleşmiştir. O tarihten bu yana aynı mekanda ikamet etmektedir.

1993 yılında, bulunulan binanın ilk alt katı kullanılmaktaydı. 1-2 sene sonra üst kat Kemancı'ya dahil edildi. Şu anda binanın üç katı da Kemancı olarak ayrı ayrı hizmet vermektedir. Burayı üç ayrı tarzda, üç farklı, rock tarzı müzik çalan mekanlar olarak tanımlayabiliriz. Alt kat daha sert müzik, üst kat pop-rock (burayı daha piyasa olarak tanımlayabiliriz), orta kat ise alternatif konser salonu olarak kullanılmaktadır.

Şekil 3.15. Kemancı Bar’ın Duvarlarında Bulunan Bir Çalışma (Mekanın gizemini ve kişiliğini yansıtan Giger’in Lee serisinden bir çalışma).

Bu mekan aşağı yukarı Taksim’in bu konseptteki en eski mekanlarından biridir. Her katın müşterisi ayrıdır. Ama bir genelleme yapmak gerekirse üniversite öğrencileri çoğunluğu oluşturmaktadır. Yaş ortalaması olarak 18-25 arası verilebilir ama 40 yaşına kadar çıktığını söyleyebiliriz.

Mekanın tasarımsal boyutuna gelince; Kemancı bir rock bar ve buranın havası diğer barlardan farklı durumda. Çalınan müzik türüne bağlı olarak insanlar bu mekanı tercih etmekte ve dinlemekten zevk aldıkları müziği, orada bulunmaktan zevk alabilecekleri ortamlarda dinlemek istemektedirler. Çalınan müzik biraz hırçın, özgür, asi ve duyguların sınırsızca dışa vurumu olarak tanımlanabilir. Aslında içinde biraz da isyan mevcut. Bu bağlamda mekan karanlık, kullanılan materyaller soğuk; demir gibi. Yerler dümdüz pürüzsüz değil. Malzeme olarak Arnavut kaldırımını kullanılmış.

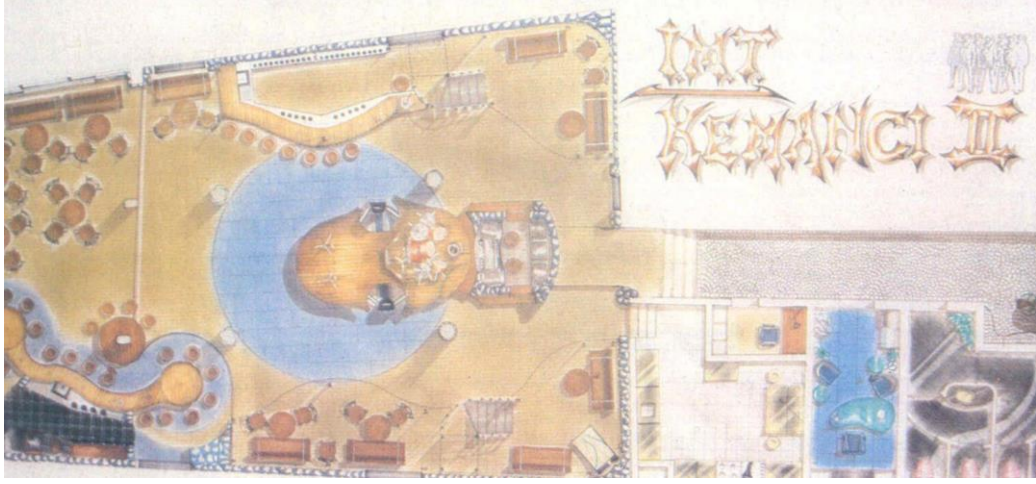
Şekil 3.16. Kemancı Bar’ın Bar Bölümü (Bar bölümleri amorf formlar, ahşap ve tuğla kullanılarak yapılmış).

Bu mekanın kullanıcıları, kendilerini dinledikleri müzikle rahatlatmak istiyorlar. Bu tarz mekanları “club”lar gibi uçuk beyazlar, pembeler kullanarak, aydınlık ve ferah bir anlayışta tasarlanmamakta. Bu tarz mekanların daha karanlık ve sıra dışı olmaları beklenmekte. Bu bağlamda “club” müşterisi burayı tercih etmemekte, buranın müşterisi de o tarz mekanlara gitmemektedir.

“Club” müşteriyle buranın müşterisinin kıyafet anlayışları bile farklıdır. Hatta bu farklılık içtikleri içkiye kadar yansır. “Club” tarzı yerlerde insanlar votka-redbull, viski tercih ederlerken, burada genelde bira tüketilir.

Üç kattan oluşan Kemancı’nın her katının müşterileri ayrıdır. Üst kat daha pıyasadır. Pop-rock, bazen Türkçe rock bile çalmaktadır. Diğer katlara göre daha eğlenceli bir mekan olduğu söylenebilir. Bir bakıma daha turistikdir. Bu anlamda mekanda daha sıcak olsun diye ahşap malzemeye yer verilmiştir.

Mekanın dekorasyonu, sezonlara ve trendlere göre pek değişmez. Buranın oturmuş bir tasarım anlayışı vardır. Müşterilerinde mekandan bekledikleri devamlı değişiklik değildir. Mekan, her şeyden kısa sürede sıkılan, doyumsuz ve hızlı bir tüketici müşteri profiline hitap etmemektedir. En fazla barın yeri değiştirilmekte ve ufak tefek tadilatlar yapılmaktadır.

Şekil 3.17. Kemancı Bar'ın Sahne Planı.

3.4.2 Maksim Gazinosu

Maksim Gazinosu, İstanbul'un eğlence yaşamına paralel olarak büyük değişimlere sahne olmuştur. Bu bağlamda “Maksim” inceleme anlamında çok doğru bir mekandır.

Maksim'in açık olduğu her dönemde farklı bir çekiciliği olmuştur. Bir caz bardan, gazinoya kadar geçirdiği süreç içerisinde her zaman insanların yoğun ilgisini çekmiştir.

Maksim Gazinosu'nun ilgi çekici bir tarihi vardır. Çarlık Rusya'sının en büyük ve en ünlü bar-lokantasının sahibi Frederik Tomas adında bir Amerikalı zenci, ülkemize sığınanlardan biriydi. İstanbul'a ilk geldiği yıllarda Şişli'deki “Psikiyatri Hastanesi” (Hospital de la Paix)'nin hemen yanında “Stella” bahçesinde bir dancing-bar açtı. Tomas Beyoğlu'na çok uzak olduğu gerekçesiyle Stella Dancing'i bıraktı ve kısa bir süre sonra Taksim Meydanı'nda “Maksim” i İstanbulluların hizmetine açtı.

Şekil 3.18. Maksim’de Bir Balo (24 Ocak 1930 tarihli Basın Balosu), Selahattin Giz.

Şekil 3.19. Maksim’de Bir Yeni Yıl Partisi, Selahattin Giz.

Maksim Bar baştan çıkarıcı cazibede konsomatrisleriyle dönemin en gözde eğlence yerlerinden biri durumuna geldi. Maksim Bar her gece konuklarıyla dolup taşıyordu. Tomas, Maksim Bar'ın açılışından beş yıl sonra sefaletle düşerek öldü. Tomas'ın ölümüyle Maksim Bar kapandı. Ancak, yeniden düzenlenerek “Yeni Maksim” (New Maxim) adıyla 1928’de tekrar hizmete açıldı. (ZAT, Vefa, 1999)

1950’li yılların sonunda Fahrettin Aslan Maksim’i alaturka gazino olarak ünlendirdi. Fahrettin Aslan’ın oğlu, Sacit Aslan’a göre, İstanbul’da gazinolar dönemi 1975 yılında bitti. 1975’e kadar gazinolarda çıkan solistlerin sanatı ön plandaydı. Şimdiyle kıyaslanırsa skandalları yok denecek kadar azdı. İşlerine hakim insanlardı. Müşterinin ödediği fiyat ile prodüksiyon orantılıydı. Ailenin rahatsız olmadığı programlar vardı. Sonra bu büyük sanatçılar ya vefat etti, ya da işi bıraktılar ve yeni gelenler o düzeye yetişemedi.

Şekil 3.20. Eski Maksim’in İç Mekan Fotoğrafı, Ara Güler.

İşte yüzyılda İstanbul yaşamına paralel olarak bu kadar büyük değişim gösteren Maksim’in yeni değişimlere direnmesi imkansızdır, yaşamını sürdürmek için zamana uymak zorunda kalacaktır. Nitekim de öyle olmuştur. 90’lı yılların sonraları ve 2000’lerle birlikte çıkışa geçen “club” kültürü Maksim’i de etkilemiştir. Bir süre bu akıma boyun eğmek zorunda kalmıştır. Şu sıralar tekrar eski anlayışında açılma çalışmaları sürmektedir.

Maksim'in işletme müdürlüğünü sürdüren İsmet Dedeoğlu mekan hakkında şunları belirtmektedir:

Maksim, 29 Ekim 1958'den beri Fahrettin Aslan'ın işletmesi altındadır. O zamanlar nüfus azdı ve insanların gelir durumları arasında bugünkü gibi uçurum yoktu. Maksim eğlence sektörüne Avrupa'daki örnekleri gibi tamamıyla yeni bir anlayış getirmişti. Mekan, müzik, eğlence ve yemek hizmetlerini birlikte sunmaktaydı. O zamanlar televizyon yoktu ve insanların şarkıcıları görme fırsatı olmuyordu. Sadece radyodan dinleme şansına sahiptiler. Geçmişte halk için verilen konserler çok azdı ve tiyatro ve sinema etkinlikleri kısıtlıydı. İnsanlar sanatçıları sadece perdede ve parklarda yapılan konserlerde görebiliyorlardı. Fahrettin Aslan bütün bu elemanları bir araya getirmiştir.

Şekil 3.21. Maksim Gazinosu'nun Bar Bölümü.

Maksim yaklaşık sekiz defa değişiklik geçirdi. İnsanlar aynı anlayışın uzun sürmesinden sıkıldılar ve değişiklik istediler. Bu yüzden bazı yenilemelere ve değişikliklere gidildi.

Bugüne kadar altı farklı yerde maksim açıldı. Taşlık Maksim (Swiss Otel'in yeri), Caddebostan Maksim (Migros'un yeri), Bebek Maksim, Ankara, İzmir ve en son kalan Taksim Maksim.

Şekil 3.22. Maksim Gazinosu’nun Seyirci Platformu.

Maksim 17 Ağustos 1999 depreminde bir yıl süre hariç bugüne kadar hiç bir zaman perdelerini kapamamıştır. Her zaman döneminin çizgisinde değişikliklere giderek ayakta kalmasını bilmiştir. Gençlerin underground müzik tercihlerine paralel olarak bir ara “Maksim Club” olarak hizmet vermiştir.

Maksim Gazinosu’nun geçmişte Luna Park Gazinosu, Bebek Belediye Gazinosu ve Gar Gazinosu gibi rakipleri varken şu anda bu anlayışta ayakta kalan tek mekandır, rakipsiz ve tekdir.

3.5 Bölüm Sonucu

Bir Batılılaşma-çağdaşlaşma projesi olan Cumhuriyetin etkileri eğlence hayatında da etkisini göstermiştir. 19.yüzyılda eğlence hayatındaki değişimler daha dışa dönük ve çeşitli eğlence anlayışını da beraberinde getirmiştir.

Bu dönemden günümüze kadar ki süreçte eğlence sektörünün müşterileri, talep ve ihtiyaçlarına göre kendi eğlence anlayışını ve mekanlarını belirlemiştir. İstanbul'un eğlence hayatının kalbinin attığı Beyoğlu bu talebe karşılık vermiştir. Özellikle gençlerin belirlediği trendler mekanların oluşumunu etkilemiştir.

İnsanların mekan tercihlerini etkileyen en önemli faktör müzik zevklerindeki farklılıktır. Aynı şeyleri paylaşan insanların “ortak yaşam biçimi ve söylemi” oluşturması mekanların biçimlenmesinde etkili olmaktadır.

4. EĞLENCE MEKANLARI ANALİZİ VE BEYOĞLU'NDA YERLEŞİM DEĞERLENDİRMESİ

Tez içerisinde ele alınan eğlence mekanları birtakım parametreler verilerek bir tabloda açıklanması gerekmektedir. Yatay ve dikey parametreler belirlenmiş, yatay parametreleri, eğlence mekanları türleri, dikey parametreleri ise mekanın kullanım özellikleri, türleri, tarzları ve görsel nitelik ve nicelikleri oluşturmaktadır.

Mekan analizlerinin yanında İstanbul'da önemli bir eğlence merkezi konumunda olan Beyoğlu'nda bulunan eğlence mekanlarının nasıl konumlandığı bu bölümde alt başlıklar altında değerlendirilmektedir.

4.1 Analiz Edilen Eğlence Mekanları

Tez kapsamında ele alınan eğlence mekanları, analiz tablosunda yer almaktadır. Bu mekanlar şöyle sıralanmaktadır; kahvehane, meyhane, baloz, kafe şantan, gazino, bar. Kahvehane kendi altında, mahalle, semai, esnaf, yeniçeri ve kıraathane olarak bar da geniş kapsamda bir başlık olarak ele alındığından kafe-bar, rock-bar, türkü bar ve disko olarak alt başlıklara ayrılmaktadırlar.

4.2 Değerlendirme Parametreleri

Analiz edilen eğlence mekanları bir takım parametreler kullanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki belirleyici işlevdir. Belirleyici işlev, eğlence mekanının hangi amaç ya da amaçlar için kullanılacağını belirlemek için kullanılan bir tabirdir.

Mekan türü parametresi, eğlence mekanının açık olarak mı , kapalı olarak mı kullanılacağını belirlemeye yöneliktir.

Değerlendirme parametrelerinden bir sonraki mekan boyutudur. Mekan boyutu, kullanılan eğlence mekanının, kullanan insan sayısına göre aşağı yukarı bir değerlendirmesidir.

Mekan boyutunun ardından mekan odağı gelir. Mekan odağını, eğlence mekanının hangi işlevi öne çıkıyorsa ve hangi özelliği en önemli ise o elemanı oluşturmaktadır.

Bir sonraki değerlendirme parametresi mekan yoğunluğudur. Bu parametre, insanların talebine ve mekanın ne türde işletildiğine bağlıdır.

Değerlendirme parametrelerinden bir diğeri renk düzenidir. Bu parametre bazı eğlence mekanları için büyük önem taşıırken, bazı mekanlarda ise dekoratif bir özellik olmaktan ileri gitmez.

Sonraki parametre aydınlık düzeyidir. Bu parametredeki belirleyici etkeni mekanın kullanım özelliği belirler.

Diğer bir parametre ekipman düzenidir. Ekipman düzenini, eğlence mekanlarında insanların kullanacakları elemanlar belirler.

Bir sonraki değerlendirme parametresi müzik türüdür. Bu parametre kullanılan eğlence mekanının tamamen ne türde olduğuna ve tazına bağlıdır. Bazı mekanlar için bu az önem teşkil ederken, birçok mekan için tarz belirleyici olarak önem teşkil etmektedir.

En son değerlendirme parametresi ise yapı malzemesidir. Yapı malzemesi kendi altında bir takım alt başlıklara ayrılır. Bunlar döşeme , duvar ve tavan olarak sıralanmaktadır. Bazı eğlence mekanlarında malzeme tarz belirleyici dekoratif bir öğe olarak kullanılırken, bazen de yapı malzemesi çok önemli görevler üstlenir. Eğlence mekanının türüne bağlı olarak bir takım teknik konularda en iyi çözüme ulaşabilmek için en uygun malzeme kullanımına gidilmektedir.

4.3 Değerlendirme Tablosu

Belirlenen eğlence mekanlarıyla, değerlendirme parametrelerinin kesişimi olan değerlendirme tablosu, eğlence mekanları hakkında birtakım açıklayıcı veriler içermektedir. Değerlendirme parametrelerini baz alarak açıklama yapıldığında ilk sırayı belirleyici işlev almaktadır. Kahvehanelerde belirleyici işlevin sohbet etmek, alkolsüz bir şeyler içmek (çay, kahve, vb.) olduğu görülür. Semai Kahvehanelerinin işlevleri gereği birtakım farklılıkları vardır. Bir halk ozanının sergilediği gösteriler bu

kahvehanelerde işlev farklılığına yol açmaktadır. Aynı şekilde kahvehane başlığı altında incelenen kırıathanelerde de işlev farklılıkları vardır. Dergi, gazete, mecmua, gibi okuma araç gereçlerinin bulunduğu mekanlar olan kırıathanelerde belirleyici işlev okumadır.

Bir diğerk eğlence mekanı olan meyhanelerde belirleyici işlevi, içki içmek, sohbet etmek ve müzik dinlemek oluşturur. Burada müzik dinlemek meyhaneye gitmenin amacını oluşturmaz. Müzik dinlemek, içki içmek ve sohbet etmenin ardından gelen bir alt işlev olarak değerlendirilmelidir.

Balozlar ise içki içilen ve sohbet edilen mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bugünkü karşılıkları birahaneler olabilir.

Geçmiş eğlence mekanı olarak karşımıza çıkan kafe şantanlar programlı eğlence anlayışının ilk örnekleridir. Bu bağlamda belirleyici işlevi dans etmek, müzik dinlemek ve içki içmek olarak değerlendirilebilir.

Gazinolar bir sanatçının canlı performansı eşliğinde insanların içki içip, dans ettiği mekanlardır. Dolayısıyla belirleyici işlevi canlı müzik performansı, dans etmek ve içki içmek oluşturur.

Bar başlığı bu tabloda kafe-bar, rock bar, türkü bar ve disko olarak alt başlıklarda incelenmiştir. Kafe-bar olarak nitelenen mekanlar müzik dinlemek, içki içmek ve sohbet etmek amaçlı kullanılırlar. Rock bar olarak adlandırılan mekanlar ise adlarından da anlaşılacağı üzere “rock” tarzı müzik çalınan barlardır. Bu tarz mekanlara bu müziği dinlemekten hoşlanan insanlar gelir. Belirleyici işlevleri, dans etmek, içki içmek ve canlı müzik performansı belirler. Türkü barlar da rock barlar gibi belli bir müzik türünü seven insanlar tarafından kullanılırlar. Bu tarz mekanlardaki belirleyici işlevi, canlı müzik performansı, içki içmek ve sohbet etmek belirler. Disko adı altında değerlendirilen mekanlarda dans etmek, içki içmek, müzik dinlemek ve DJ lerin gerçekleştirdiği performanslar belirleyici işlevi oluşturur.

Bir diğerk değerlendirme parametresi mekan türüdür. Bu başlık altında verilmek istenen bilgi mekanın açık ya da kapalı olarak değerlendirildiğini belirlemektir. Kahvehanelerde mekan türü çoğunlukla kapalıdır. Bazı türlerinde yazın mekan

önüne sedirler kurularak ya da açık mekan üstüne hasır örtülerek dış mekanda kullanıma açılmaktadır. Meyhane, baloz, kafe şantan gibi eğlence mekanları kapalı mekanlardır. Meyhane özellikle açık mekan olarak kullanılmadığı gibi, yazın mekan müsaitse kapı önüne atılan masa ve sandalyelerle açık mekan kullanımına hazır hale getirilmektedir. Gazinolar da kapalı mekanlardır. Sayfiye yerlerindeki gazinoların yaz aylarında dış mekanı kullandıkları görülür. Birçoğu kapalı mekan olan barlardan özellikle rock barlar kapalı ve karanlık mekanlardır. Aynı şekilde diskolarında kapalı olarak kullanıldığı, özellikle eski fabrika, depo ve garajların bu tarz mekanlara ev sahipliği yaptığı gözlemlenmektedir.

Mekan boyutları parametresinde kesin değerler verilemekle birlikte verilen değerler ortalama değerlerdir. Kahvehanelerin birer oda olarak tasarlandığı düşünülürse ortalama olarak 50 ile 100 metrekare arasında bir değer verilebilir. Meyhane ve baloz 50 ile 200, kafe şantanlar dans edilen mekanlar oldukları için 100 ile 500 metrekare arasında değerlendirilebilirler. Gazino ise insanların oturarak eğlendiği mekanlar olduğu için metrekare kişi sayısına bağlıdır. Bu tarz mekanların 200 ile 1000 metrekare arasında örnekleri vardır. Barlar türüne bağlı olarak boyutlandırılır. Kafe-barla daha az metrekarelerde çözümlendirilebilirken, diskolar ise bin metrekarelere kadar çıkabilir.

Bir sonraki parametre mekan odağıdır. Kahvehanelerde mekan odağını kahve ocağı belirlemektedir. Meyhane ve balozda mekan odağı içki tezgahıdır. Kafe şantan ve gazinoda mekan odağını sahne platformu oluşturur. Kafe-barlarda içki tezgahı, rock barlarda sahne platformu ve içki tezgahı, türkü barlarda sahne platformu, diskolarda DJ kabini ve dans pisti mekan odağını oluşturmaktadır.

Mekan yoğunluğu parametresi, düşük, orta ve yüksek düzeyde yoğun olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Yoğunluğu, mekanın kullanım saatleri içerisindeki müşteri talebi ve mekanın işlevi belirler. Kahvehaneler düşük düzeyde yoğun mekanlardır. Bunda kahvehanenin mahalle ölçeğinde olmasının ve bu tarz mekanlara sadece birbirini tanıyan insanların gelmesinin etkisi olmaktadır. Meyhane, baloz, kafe şantan, gazino, kafe-bar gibi mekanlar genellikle orta düzeyde yoğun mekanlardır. Rock bar ve disko ise yüksek düzeyde yoğun mekanlar olarak nitelendirilebilirler.

Renk düzeni bazı eğlence mekanlarında önemli bir değerlendirme kriteri iken birçok mekanda az öneme sahiptir. Kahvehanelerde genellikle açık tonda renkler kullanılmaktadır. Baloz, gazino, rock bar, türkü bar gibi mekanlarda koyu tonda renkler kullanılırken diğer mekanlar için renk tonu mekan türüne göre şekillenmektedir. Özellikle rock barlar çalınan müzik türünün agresif alt yapısına paralel olarak mekanda da koyu tonda renkler tercih edilmektedir.

Aydınlık düzeyi kriteri de mekanın türü ve işlevi ile doğrudan ilgilidir. Kahvehaneler, kıraathaneler hariç orta düzeyde aydınlık mekanlarken kıraathaneler okuma işlevleri gereği yüksek düzeyde aydınlatılmış mekanlardır. Rock bar ve disko hariç diğer eğlence mekanları orta düzeyde aydınlatılmış mekanlardır.

Ekipman düzeni parametresi de doğrudan eğlence mekanının türüne bağlı olarak çeşitlenmektedir. Kahvehanelerde ekipman düzenini masa, sandalye ve sedir oluşturmaktadır. Meyhane, baloz, kafe şantan ve gazinoda ise ekipman düzeni masa ve sandalyedir. Kafe-bar ve rock barda içki bankosu ve bar sandalyesi, türkü barda sedir, diskoda ise içki bankosu ekipman düzenini oluşturmaktadır.

Müzik türü eğlence mekanlarında önemli bir değerlendirme parametresidir. Müzik bazen bir alt fonda tamamlayıcı unsur olarak bazen de eğlence mekanının işlevini belirlemede en önemli unsurdur. Müzik canlı performans olarak mekanlarda kendine yer bulmaktadır. Semaî kahvehanesi hariç diğer kahvehane türlerinde müziğe rastlanmamaktadır. Semaî kahvehanelerinde halk ozanlarının sergilediği müzikler canlı olarak sergilenmektedir. Meyhanede fasıl eşliğinde Türk müziği varken balozlarda bu tarz bir eğlence anlayışı yoktur. Kafe şantalarında Türkçe ya da yabancı batı müziği, gazinolarda zamanın ünlü sanatçıları eşliğinde Türkçe popüler müzik canlı olarak icra edilmektedir. Barlar ise çalınan müzik türüne göre çeşitlenen mekanlardır. Kafe-barlar Türkçe ya da yabancı popüler parçaların çalındığı mekanlardır. Çalınan müzik türü mekanı doğrudan etkiler. Jazz barları da bu kapsamda değerlendirebiliriz. Bu tarz mekanlarda sadece jazz müzik yapılır ve mekan müşterisini bu tarz müzik dinlemekten hoşlanan insanlar oluşturur. Aynı şekilde rock bar ve türkü bar olarak tanımlanan eğlence mekanları da çalınan müzik türüyle şekillenmektedirler. Diskolar ise yerli ve yabancı dans parçalarının çalındığı ve DJ lerin canlı performanslar sergiledikleri mekanlardır.

Yapı malzemesi kriterleri bazı eğlence mekanları için çok önemli değeler içermektedir. Özellikle müzik performansının sergilendiği mekanlarda akustik özellikli malzemeler kullanılmaktadır. Gazino, kafe şantan, disko gibi mekanlarda bu malzemelerden yararlanılmaktadır. Dans dilen mekanlarda ise döşeme malzemesi olarak kaymayan ve aşınmaya dayanıklı malzemeler kullanılmaktadır.

TABLO 4.1. EĞLENCE MEKANLARI ANALİZİ TABLOSU

[illegible]

	Kafe Şantan	Gazino	Bar			
			Kafe-Bar	Rock Bar	Türkü Bar	Disko
Belirleyici İşlev	Dans/Müzik/İçki	Canlı Müzik/Dans	Müzik/İçki/Sohbet	Canlı Müzik/Dans/İçki	Canlı Müzik/Sohbet/İçki	Dans/Müzik/İçki
Mekan Türü (Açık/Kapalı)	Kapalı	Kapalı (Yazın açık olabilir)	Kapalı (Yazın açık olabilir)	Kapalı	Kapalı	Kapalı (Yazın açık olabilir)
Mekan Boyutları (m²-ortalama)	100<x<500	200<x<1000	50<x<500	100<x<500	100<x<400	500<x
Mekan Odağı	Sahne Platformu	Sahne Platformu	İçki Tezgahı	Sahne Platformu/İçki Tezgahı	Sahne Platformu	Dans Pisti/Dj Kabini
Mekan Yoğunluğu	Orta Düzeyde Yoğun	Orta Düzeyde Yoğun	Orta Düzeyde Yoğun	Yüksek Düzeyde Yoğun	Orta Düzeyde Yoğun	Yüksek Düzeyde Yoğun
Renk Düzeni	Açık/Koyu Ton Renkler	Koyu Ton Renkler	Açık/Koyu Ton Renkler	Koyu Ton Renkler	Koyu Ton Renkler	Açık/Koyu Ton Renkler
Aydınlık Düzeyi	Orta Düzeyde Aydınlik	Orta Düzeyde Aydınlik	Orta Düzeyde Aydınlik	Düşük Düzeyde Aydınlik	Orta Düzeyde Aydınlik	Düşük Düzeyde Aydınlik
Ekipman Düzeni	Masa/Sandalye	Masa/Sandalye	İçki Bankosu/Bar Sadalyesi	İçki Bankosu/Bar Sadalyesi	Sedir/Sehpa	İçki Bankosu
Müzik Türü	Türkçe/Yabancı Batı Müziği	Türkçe Popüler Müzik	Türkçe/Yabancı Popüler Müzik-Jazz	Türkçe/Yabancı Rock Müzik	Türkü	Türkçe/Yabancı Dans Müziği
Yapı Malzemesi						
Döşeme	Kaymayan Esaslı Malzeme	Akustik Özellikli Malzeme	Aşınmaya Dayanıklı Malzeme	Aşınmaya Dayanıklı Malzeme	Her Türlü Yapı Malzemesi	Aşınmaya Dayanıklı Malzeme
Duvar	Akustik Özellikli Malzeme	Aşınmaya Dayanıklı Malzeme	Her Türlü Yapı Malzemesi	Her Türlü Yapı Malzemesi	Her Türlü Yapı Malzemesi	Aşınmaya Dayanıklı Malzeme
Tavan	Akustik Özellikli Malzeme	Aşınmaya Dayanıklı Malzeme	Her Türlü Yapı Malzemesi	Her Türlü Yapı Malzemesi	Her Türlü Yapı Malzemesi	Aşınmaya Dayanıklı Malzeme

4.4 Beyoğlu Eğlence Mekanları Yerleşim Değerlendirmesi (Taksim Meydanı-Tünel Arası)

Geçmişten günümüz kadar ki süreçte İstanbul'da mevcut bulunan eğlence mekanlarının özellikle Beyoğlu ve çevresinde toplandığı görülmektedir. Bu yüzden Beyoğlu'nun araştırma içerisinde önemli bir yeri vardır. Araştırma kapsamında Taksim Meydanı'ndan Tünel'e kadar ki alan ele alınmıştır. Bu kapsamda İstiklal Caddesi ve bu caddeye bağlı birinci dereceden ara sokaklardaki eğlence mekanları analiz edilmiştir.

4.5 Bölüm Sonucu

Eğlence mekanları analizi göz önünde tutulduğu zaman eğlenme eylemini insanlar bir araya gelerek gerçekleştirdiği görülmektedir. Osmanlı'da insanların ilk bir araya geldiği yerler olan kahvehaneler de bir tür eğlence yeri işlevi görmekteydi. Bu tarz yerlerde insanların sohbet ederek, bir şeyler içerek, ortak duygularını ve düşüncelerini paylaştıkları mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde diğer eğlence mekanlarında da insanlar toplu halde bulunmaktadır ve özellikle müzik dinleyip, dans ederek eğlendikleri görülmektedir. Bu bağlamda müzik eğlenmede ve dolayısıyla eğlence mekanlarında belirleyici ve önemli bir faktör olarak bulunmaktadır. İnsanlar özellikle kalabalık mekanlardan hoşlanmakta, tanıdık ya da tanımadık insanlarla konuşarak, dans ederek, bakışarak iletişim kurmaktadır.

Eskiden, gazinolarda çıkan sanatçıları izlemek eğlence biçimini oluştururken artık gece kulüplerinde çıkan DJ ler de birer sanatçı gibi performanslarını sergileyip, dinleyici bulmaktadırlar.

Mekan yoğunluğu ve dokusunu insan ilişkileri göz önüne alarak da açıklanabilir. Kahvehaneler küçük ölçekte eğlence mekanlarıdır. Değerlendirme tablosunda sağa doğru gidildikçe mekanların hem metrekare olarak büyüdüğü hem de insanların yoğunluğunun arttığı gözlemlenmektedir. Rock barlarda ve diskolarda mekan içinde bir yerden bir yere gitmek imkansız hale gelebilmektedir. Mekan yoğunluğu bu yöne doğru artarken, insanların duygu yoğunluğunun azaldığını görmekteyiz. Disko, bar gibi sıkışık ortamlarda insanların birbirini tanıma oranı büyük ölçüde düşmektedir. Oysaki kahvehane hatta bazı kafe gibi mekanlarda gelen insanlar birbirlerini tanımakta, bir müdavimlik durumu söz konusu olmaktadır. Bu anlamda kahvehaneler insan ilişkileri daha sıcak mekanlardır. Değerlendirme tablosunda sağ tarafa doğru gidildikçe insan sayısı kalabalıktan dolayı artmakta ama insan ilişkileri giderek azalmaktadır.

Yerleşim değerlendirmesi haritasında ilk göze çarpan İstiklal Caddesi üzerinde eğlence mekanı yoğunluğu bulunmamasıdır. Cadde üzerinde lokanta, kafe-pastane gibi mekanlar konumlanmaktadır. Günümüzde eski anlamında kahvehane, pastane ve gazino gibi eğlence mekanlarına rastlanmamaktadır. Lebon ve Markiz eski adlarıyla

açılmalarına rağmen eski havaları yoktur. Bu tarzdaki pastanelerin yerlerini içlerinde kafeleri de bulunan kitapevleri almaktadır.

Gazinolara gelince Maksim Gazinosu bu örnekteki tek mekandır ve eski anlayışında açılma çalışmaları devam etmektedir. Bar, gece kulübü ve meyhane tarzı yerler daha ziyade Beyoğlu'nun aka sokaklarında konumlanmaktadır. Özellikle Çiçek Pasajı ve Nevizade Sokağı meyhanelerin yoğun olarak bulunduğu yerlerdir.

Son zamanlarda eğlence mekanlarının Galatasaray Lisesi ile Tünel arasında açıldığı gözlemlenmiştir. Özellikle Tünel'de yeni açılan kafeler yoğun olarak görülmektedir. Bar ve gece kulübü tarzında işletilen işletmelerde cadde üzerindeki ara sokaklarda kendilerine yer bulmaktadırlar.

5. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Farklı dönemlerde, insanlar kendilerini rahat hissedebilecekleri mekanlar yaratmasını bilmişlerdir. Toplumun geçirdiği tarihsel, ekonomik ve sosyolojik süreçler, kendini eğlence hayatında ve dolayısıyla eğlence mekanlarında da hissettirmiştir. Özellikle Cumhuriyetle birlikte yüzünü Batıya dönen Türk toplumu, Avrupalı tarzda eğlence hayatını bünyesine katmıştır. Özellikle İstanbul bu gelişimi yakından takip etmiştir.

Bizans'ta kutlama ve şenliklerle başlayan eğlence kavramı, Osmanlı'da özellikle saray çevresinde toplanan bir anlayış sergilemekteki. Halkın sonradan dahil olduğu eğlenceler, dini bayramlarda kurulan bayram yerleri, Osmanlı halkının açık havada vakit geçirdiği mesireler daha sonra bir araya gelmek için kullandıkları birer halk meclisine dönüşen, çeşitli etkinliklerin gerçekleştirildiği kahvehaneler, meyhaneler gelmektedir. Tanzimat ve Cumhuriyetle birlikte bir Batılılaşma havasına giren İstanbul'da açılan eğlence mekanlarının arasında; kafe şantanlar, gazinolar, balozlar, barlar bulunurken, yine tarihsel süreç içerisinde farklılaşan isteklere cevap veren; gece kulüpleri, türkü barlar, özellikle yabancı müzik kanallarının çoğalmasıyla kendine yer edinen, kendine has giyim anlayışına bile sahip olan“club” kültürüne ev sahipliği yapan kulüpler çok farklı ve çeşitli şekillerde süregelen eğlence kavramına referans verirler.

Osmanlı gibi kozmopolit bir geçmişi olan İstanbul şehri, bir yandan küresel dünya akımlarını takip ederken, bir yandan da kendi özel mekan ritüelini yaratma gayretindedir.

Asırlardır bir liman kenti olan İstanbul, her liman kenti gibi, denizcileri, tüccarları Karaköy'deki, Galata'daki hanlarda, meyhanelerde, randevuevlerinde ağırlayan geleneksel bir eğlence sektörüne sahip olmuştur.

Batılılaşmanın öncüsü olan İstanbul, Doğu Roma'ya, Bizans'a, Osmanlı'ya başkentlik yapmıştır.

Eğlence kavramı kapsamında düşünülebilecek Ramazana, bayramlara özgü kimi geleneklerin; meyhane, kahvehane ortamlarındaki oyun, eğlence sergilemelerinin; gayrimüslimlerin ve kimi etnik grupların dinsel, töresel eğlencelerinin İstanbul'daki kadar zengin olmasa bile başka kentlerde de yaşandığı dikkate alındığında

İstanbul'un Osmanlı payitahtı olduğu beş asırlık zaman boyutunda ne tür özgün eğlencelere mekanlık ettiği araştırmaya değeri bir konudur.

Gündelik hayata göre şekillenen eğlence hayatı Osmanlı Dönemi'nde de zaman zaman üstten bazı yasaklamalar (içki yasakları, kahvehanelerin kapatılması, vb.) gelse de devam etmiştir.

Tanzimat Fermanı sonrasında devlet işlerinde yeni düzenlemeler olurken, sosyal hayat da Batı düzenine doğru bir değişim içine girdi.

Batılılaşma, Batı dünyası ile Osmanlı Devleti arasındaki güçler dengesinin artık göz ardı edilemez bir şekilde bozulduğu günden beri Osmanlı aydınının bir çıkış noktasıydı. Gerçekte yeni çağın alafranga eğlenceleri toplumun Batılılaşma evreleri içindeki değişim sürecini apaçık ortaya koyan bir vitrindir.

Bir toplumun eğlence biçimi, alışkanlıkları, anlayışları ve trendleri o toplumun sosyoekonomik ve kültürel yaşayışındaki değişimlerle karşılıklı etkileşim halindedir. 19. yüzyıldaki eğlence hayatındaki değişimlerde geçici bir heves değil, toplumun değişim sürecinin bir sonucudur. İçine kapanık ve muhafazakar bir eğlence tarzının yerini daha dışa dönük ve yeniliklere açık bir eğlence anlayışı almıştır.

Cumhuriyetten günümüze kadar ki dönemde İstanbul'un eğlence hayatının odak noktaları: sinema, tiyatro, opera, bale, müzik, konser gibi sanat ağırlıklı gösteriler; öte yandan restoranlar, gazinolar, barlar, kafeler; gitgide değişen ve eski havalardan çok şey kaybeden meyhaneler, 1960'larda daha çok 'kulüp' adı verilen, 90'larda İstanbul'un gece hayatının kalbinin attığı mekanlar olan diskolardır.

50'li yılların Beyoğlu'sunda "in" olan klüplerdir. Daha sonra kulüpler "out" olunca bu kez diskolar "in" oluyor ve Beyoğlu'nun arka yakası irili ufaklı bar ve pavyonlarla doluyor. 1960'lar ise gazinoların, tiyatroların, sinemaların en parlak yıllarıdır.

Kültür, eğlence kavramını doğrudan etkileyen bir olgudur. Toplumların değişen kültür anlayışları ile birlikte eğlenme anlayışları da büyük değişim göstermektedir.

1960'lı yıllarda Lebon ve Markiz tipindeki kafelere veya gece gidilen, kadın ve erkeğin birlikte dans ettiği bugün adına pavyon denilen mekanlara karşın 1970'li yıllar "arabesk burjuvazisinin" öne çıktığı yıllardır.

70’li yıllarda Orhan Gencebay, bugünün gece mekanlarında olduğu gibi çalınmaktaydı. Bu müzikleri daha alt kademe insanların dinleyeceği ve zevk alacağı kanısı yaygındı. Oysa şimdi öyle olmadığı görülmekte. Bugün bu tarz parçalar remixelenerek (alt yapılarına tekno ritimler eklenerek) en gözde gece kulüplerinde DJ listelerinin vazgeçilmezleri arasına girmeyi başarmıştır.

Ali Akay arabesk olgusunu şöyle açıklamaktadır:

“Doğu ve Batı müziğinin bir zenginleşmesi olarak Orhan Gencebay figürüyle özdeşleşen, O’nun kentlerdeki “sefillere ve bahtsızlara” seslendiği bir müzik türüdür arabesk. Bu müzik ilk nesil kent kültürünü dikti karşımıza: Göç ile zenginleşmeye gelirken beraberinde kendi kültürünü de getiren ve bu kültürü kent kültürü ile karıştırarak yeni bir “ara kültür” ortaya çıkaran arabesk, bir çeşit “intermezzo”dur. Bu arada olma hali kimi kez sentez olarak adlandırılrsa bile, bir ara kültürün oluşmasından başka bir şey değildir. Bu ikinci nesil ile daha da siyasi bir hareket ortaya çıktı: Cumhuriyetin yüksek kültür meydana getirme çabaları, klasik müziği kabul ettirme çalışmalarının hümanizm söylemi ile birleştirilmesi, 1980 darbesiyle yeni bir dönemeç noktasına girdi. Bu sırada yasakların genelleştiğini seyreden Türk insanı arabesk yaşağını da tanıdı.

Turgut Özal figürünün kapitalizmin küresel boyutlarıyla yeniden gündeme gelen anlayışı, Türk insanına siyaset ile pop-arabesk dünyasının barıştığını göstermekteydi.”

1983 yılında Özal’ın seçimleri kazanması ve yeni bir “zengin sınıf fraksiyonu” yaratması ise “arabesk burjuvazisi” ne nasip oldu. Taşralı siyaset, karakterini taşralı kültürde bulmaktaydı. Göçün ve çok kültürlülüğün de burada yeni bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Tatlıses ve Küçük Emrah bu sırada ünlendiler ve “arabesk şarkıcılar” eğlence gecelerine tam olarak yerleştiler.

1980’li yılların ikinci yarısı rock kültürünün gelişmeye başladığı ve köprü altı mekanlarında “takılınan” dönem olarak önemlidir; çünkü bu dönem, 1990’lı yılların hemen başındaki rock kültürünü ve Beyoğlu ile ilişkisinin kurulmasında önayak olacaktır. Kendilerini taşra burjuvazisinin kültürüne ait gibi hissetmeyen genç bir şehirli grup, bu dönemde rock hayatının ve bu tarzın vücut bulduğu mekanların temellerini atmaktaydı.

1990’larda artık Beyoğlu’nun yarattığı mekanların, sunduğu seçenekler sayesinde, eğlence hayatında öne çıktığını görüyoruz.

Özel radyo ve televizyonların, önce illegal sonra legal yollardan yaşamlarımızı denetlemeye başlamasıyla “pop kültürü” her tarafımızı sarmaya başladı.

Pop ve arabesk endüstrisi son 25 yıl içinde çeşitlenerek dallanıp budaklanmakta ve toplumsal hayatı doğrudan etkilemekte.

90’lı yılların hem milliyetçi, hem evrensel, hem ilerici, hem gelenekselci karışımı, eğlence kültürünü de etkilemekte. 90’lı yılların ikinci yarısında “türkü bar” kavramı ortaya çıkıyor ve bu tarz mekanların kendilerine müşteri buldukça çoğaldığını ve çeşitlendiğini görüyoruz.

1980 sonrası küreselleşme eğilimleri ile birlikte mekansal dönüşüm geçiren İstanbul’da eğlence mekanları da hitap ettikleri kesimlere göre bazı dönüşümler yaşadı.

Beyoğlu 1980 öncesi sinema, randevuevi, pavyon, muhallebici gibi mekanlarını 80 sonrası daha çok orta sınıfın genç kesimine hitap eden bar-kafe-sinema gibi mekanlarına bırakmıştır. Bunda genç nüfusun hızla artması, kente okumaya gelen öğrenciler ve bazı eğlence mekanlarının Beyoğlu’nda açılması ve bu mekanların çok tutması gibi nedenler sayılabilir.

İstanbul, her zaman için, barındırdığı kozmopolit ve Batıya yakın kitlesiyle eğlence sektörünün canlılığının hep korunduğu bir merkezdir. Teknolojik gelişmelere paralel olarak İstanbul’daki eğlence hayatı da mekansal ve sosyal boyutta değişime uğramıştır.

Müzik üsluplarında ki sınırsız çeşitlilik, mekanlarda da kendini hissettirmektedir. Örneğin türkü barlar, taşıdığı motiflere uygun olarak dekor anlayışına gitmektedir. Duvarlara kilimler asılmakta, sedirlere ve yer sofrası formatında alçak masalara yer verilmektedir.

Bir rock barı tasvir edecek olursak yine çalınan müziğe paralel olarak daha sert ve hırçın bir anlayışın sergilenmekte olduğunu görürüz. Bu sefer kullanılan, çelik, doğal taş gibi malzemeler olacaktır.

Bir eğlence aracı olan müzik, eğlence mekanlarını da doğrudan etkiler. 1960’larda pop müziği etkileyen önemli olaylardan başlıcaları “topluluk” kavramının

yerleşmesi, ABD’li gitarıcı Les Paul’ün elektro gitarı yetkinleştirmesi ve sesi yükselten bir aygıt olan amplifikatörün geliştirilmesi idi. Bu gelişmelere bağlı olarak birlikte eğlenmek yaygınlaşmış, barlar giderek oturularak kullanılmasından sıyrılarak birer dans pistine dönüşmüştür. Gerçi insanlar bu boş alanları dans etmek amacıyla pek kullanmamakta, daha ziyade kendilerini göstermek ve bu ortak mekan kullanımı sayesinde etrafı izlemek için kullanılmaktadırlar.

Son on yıl içinde İstanbul’daki eğlence kavramını etkileyen müzik piyasası, canlı performanslar, DJ partileri ve alternatif etkinliklerle hiç olmadığı kadar çeşitlenmiştir.

Son dönemde artan parti mekanları, eğlence mekanlarının değişik bir boyutudur. Günümüz global eğlence anlayışı üç temele dayanmaktadır: Yetmişli yılların Woodstock kalabalığı, seksenli yılların plaj tutkusu ve doksanların elektronik müziği. Yüzlerce, binlerce insan bir araya geliyor, hayran oldukları DJ’lerin yaptığı müzik eşliğinde dans ediyorlar. Mevsim yaz olunca bu iş plajlara taşınıyor ve ortaya “plaj partisi” denilen bir tür çıkıyor. Bu organizasyonlar bu iş için kurulmuş firmalar, radyolar, ya da mekan sahiplerince, genellikle hedef kitlesi gençler olan firmaların sponsorluğunda yapılıyor.

2000’lerin eğlence anlayışı son otuz yılın bir sentezi gibidir. Milenyum partileri, 70’lerin Woodstock kalabalığını, 80’lerin plaj tutkusunu ve 90’ların elektronik müziğini bir araya getirmektedir.

Bu tarz organizasyonlar için bazen özel kasabalar bile kurulmaktadır. Gençlerin konaklamak için çadır kuracakları yerlerden, servis bölümleri ve performansın sergileneceği sahne mekanına kadar her şey kurgulanmaktadır.

Eğlence mekanlarında yaratılan atmosfer, kendini sürekli yenilemeyi gerekli kılmaktadır. Konut projelerindeki uzun süreli kullanım bu tarz mekanlarda kendine yer bulmamaktadır.

Özellikle gece kullanılan eğlence mekanlarında önemli faktörlerden biri de ışıktır. Işıklar kapalıyken ve mekan boşken ortam sönmüş ve ruhsuz bir havaya bürünür. Oysa ki kalabalık ve doğru ışık mekana hayat verir. Gece kulübüne gündüz gözüyle girdiğinizde akşamkinden çok farklı bir ortamla ve görmek istemediğiniz bir çok detayla karşılaşsınız. Gece kulüplerindeki loş ışık gerçekleri gizler, hataları kapatır. Bu yüzden kadınlar daha güzel gözükür. İnsanların gece kulüplerinde kendilerini

evde hissetmek gibi bir dertleri yoktur. Ev gibi bir mekan tercih edenler “ev partisi” adı altında evlerde eğlenmeyi tercih etmektedirler.

Gece kulübü işi modaya çok yakın durur. Devamlı değişen, yaşayan hareketli bir sektördür. Önemli olan mekanların içinde insanların güzel gözükmeleridir. Bu anlamda eş dost görmek, kendini göstermek için dışarıya çıkan insanlar için mekan atmosferi büyük önem taşımaktadır.

İnsanları öne çıkaran mekanlar başarılı olmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi ışıltı bir insanın iyi görünmesini sağlayabilir. Bu anlamda memnuniyet önem teşkil etmektedir. Eğlence mekanları her şeyden önce birer işletmedir ve mekan sahipleri için bu önemlidir. Bir bakıma ışıltı yardımıyla mutluluk tasarlanmaktadır.

Eğlence mekanlarındaki dönüşüm süreci, teknoloji müzik, enerjiyi alkolle birleştirme ve sonrasında ritmik hareketlerle sallanarak birbirini duymayan insanlar sayesinde şekil bulmakta.

Teknonun ritmi insan bedenlerini sardığında artık mekanlar “görünürlük” yerleri değil anonimleşen nötr mekanlar haline geliyor. Mekanlarda, bir gün sonra birbirlerini tanımayacak insanların “ortak bir duygu” içinde aynı parçaları hep bir ağızdan söylemeleri, birbirleriyle temas halinde dansları, kimin kim olduğunu ve ne iş yaptıklarını önemsiz kılıyor.

90’ların sonunda İstanbul artık eğlencenin başkentidir. Eğlencenin sınırsız mekan arayışına şehir dışına kaçan sanayinin boşalttığı fabrikalar, boş depolar, tarihi binalar cevap vermektedir.

Her alt kültür grubunun kendine ait mekanlarını ihtiva eden İstanbul’da eğlence, kentin giderek en görünür etkinlik alanı durumuna gelmektedir. Bunda eğlence sektörünün ciddi anlamda bir iş kolu olarak benimsenmesi etkili olmaktadır.

Eğlence sektörünün gelişiminde kentli insanın rahatlama isteğinin payı büyüktür. Eğlence mekanları ve biçimleri, sosyal ayrımların hem aşıldığı (topluca aynı mekanlarda eğlenmek) hem de yeniden kurulduğu (kendi özel müşterilerinden başkasının sokulmadığı mekanlar) toplumsal alanlardır. Küresel çağın İstanbul’unda herkes için eğlenecek bir yer vardır.

Çok sayıda ve her biri değişik anlayıştaki eğlence mekanlarını bir arada barındıran İstanbul, üzerinde düşünülmeyi hak etmektedir. İstanbul eğlence hayatı ve mekanları

incelenirken konu, tarihsel bir süzgeçten geçirilmesinin yanında sosyolojik, ekonomik ve siyasi boyutları da ayrıntılarıyla ele alınmıştır.

Farklı toplumlarda değişik biçimlerde ortaya çıkan eğlence kültürü, İstanbul gibi her daim kozmopolit yapıya sahip olan bir kentte çeşitli boyutları göz önünde tutularak araştırılmıştır. Bu yüzden sadece eğlence biçimleri araştırılmamış konuya, tarihsel, kültürel, sosyolojik ve mekansal boyutlarıyla da yaklaşılmış ve bu çerçeve içinde örneklemelere gidilmiştir. Bu alt başlıklar çerçevesinde eğlence kavramı ve mekanları, tarihsel perspektiften geçirilerek, sınıfsal farklılıkların getirdiği çeşitlilikte eklenerek incelenmiştir.

KAYNAKLAR

- Acun, F.**, 1999. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi: *Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne: Değişim ve Süreklilik*, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı, s.155-167, Ankara.
- Açıkgöz, N.**, 1999. Kahvenin Edebi Serüveni, *Osmanlı*, 151-160.
- Adil, F.**, 1990. *Asmalımescit 74*, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Adil, F.**, 1990. *Gardenbar Geceleri*, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Akay, A.**, 1995. *İstanbul'da Rock Hayatı*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Akay, A.**, 2001. Eğlencenin Dayanılmaz Karanlığı, *İstanbul*, **38**, 89-92.
- Akay, A.**, 2002. Kapitalizm ve Pop Kültür, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Akbayar, N. ve Sakaoğlu, N.**, 1999., *Binbir Gün Binbir Gece, Osmanlı'dan Günümüze Eğlence Yaşamı*, Denizbank Kültür Yayınları, İstanbul.
- Akın, N.**, 1998. *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Altun, M.**, 2002. Yüz Yıl Öncesinin “Alaturka” İstanbul’unda “Alafranga” Eğlence Alternatifleri, *İstanbul*, **43**, 90-95.
- Anonim**, 1997. *İstanbul 1900, “Art Nouveau” Mimarisi ve İç Mekanları*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Anonim**, 1999. *Türkiye'nin 150 Yıllık Toplumsal Tarihi, Osmanlı'nın Son 75 Yılı / Cumhuriyetin 75 Yılı*, Creative Yayıncılık, İstanbul.
- Anonim**, 1999. *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları*, Türkiye İş Bankası, Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Arpad, B.**, 1984. *Direklerarası*, Türkiye Turing Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Arslan, N.**, 1992. *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul (18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, **9**, s.236-243, İstanbul.
- Balıkhané Nazırı Ali Rıza Bey**, 2001. *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

- Birsel, S.**, 1983. *Kahveler Kitabı*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Birsel, S.**, 2002. *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Dedeoğlu, İ.**, 2003. *Kişisel Görüşme*.
- Deleon, J.**, 1989. *Barlar*, Cep Kitapları Yayınları, İstanbul.
- Demir, Ö.**, 1994. Barlar ki Kentin Aynasıdır, *Atlas, Özel Sayı. İstanbul'94*, 48-52.
- Dökmeci, V. ve Çıracı, H.**, 1990. *Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Duhani, N. S.**, 1990. *Beyoğlu'nun Adı Pera İken*, Çelik Gülersoy Vakfı, İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, 1994. Türk Tarih Vakfı Yayınları, c.2, 56-58, c.3, 140-144, c.5, 200-201, 300-301, c.7, 245, İstanbul.
- Eken, A.**, 1992. *Kartpostallarda İstanbul*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, **10**, s.252-253, İstanbul.
- Evren, B.**, 1996. *Eski İstanbul'da Kahvehaneler*, Boyut Yayınları, İstanbul.
- Gerçek, S.N.**, 1997. *İstanbul'dan Bende Geçtim*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Geylani, U.**, 2001. İstanbul Kahvehaneleri, *Tombak, Antika Kültürü Koleksiyonu ve Sanat Dergisi*, **36**, 20-25.
- Gülsün, H.**, 2000. Haliç Kahvehaneleri, *Yapı*, **229**, 72-75.
- Hattox, R.S.**, 1988. *Kahve ve Kahvehaneler 'Bir Toplumsal İçeceğin Yakın Doğudaki Kökenleri'*, Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Işın, E.**, 1995. *İstanbul'da Gündelik Hayat 'İnsan, Kültür ve Mekan İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri'*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İhsanoğlu, E.**, 1987. *İstanbul A Glimpse Into the Past*, The Research Center for Islamic History, Art and Culture, İstanbul.
- Kaygılı, O. C.**, 1937. *İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri*, İstanbul-Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı II. Bürhaneddin Basımevi, İstanbul.
- Koçak, H.**, 2002. Eğlencenin Başkenti, *İstanbul*, **43**, 114-115.
- Kurnaz, G.İ.**, 2000. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Eğlence Hayatı, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mantran, R.**, 2001. *İstanbul Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Meydan Larousse, Büyük Lugat ve Ansiklopedisi**, 1981. Meydan Yayınevi, c.2, s.143, c.5, s.42, c.6, s.781, c.7, s.243, c.8, s.699, İstanbul.
- Osmanlı Ansiklopedisi**, 1999. Yeni Türkiye Yayınları, c.9, 149-161, Ankara.
- Özdamar, A. ve Özlü, D.**, 1992. *Beyoğlu in the 30's through the lens of Selahattin Giz*, Çağdaş Yayıncılık ve Galeri Alfa, İstanbul.
- Öztuna, Y.E.**, 1978. *Büyük Türkiye Tarihi ve Türk Medeniyeti Tarihi*, Ötüken Yayınevi, İstanbul., **11**, 334-357.
- Öztürk, N.**, 2003. Kişisel Görüşme.
- Saner, T.**,1998. *19. Yüzyıl İstanbul Mimarlığı'nda "Oryantalizm"*, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul.
- Scognamillo, G.**, 1990. *Bir Levanten'in Beyoğlu Anıları*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Scognamillo, G.**, 1994. Beyoğlu Eğlenirken, *İstanbul*, **8**, 107-110.
- Sevengil, R.A.**, 1993. *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Somay, B.**, 2000. İstanbul'un Eğlence Mekanları: Bir Görünürlük Sorunu, *Domus*, **3**, 67-69.
- Sönmez, M.**, 2002. İstanbul Eğlence Üretir, Eğlence Tüketir, *İstanbul*, **43**, 62-65.
- Stefann, C.**, 2001. Art Nouveau Architecture in Istanbul, *Skylife*, **6**, 4-12.
- Sülker, K.**, 1985. *Osmanlı'dan Günümüze 'İçki ve Toplum'*, Süreç Yayınları, İstanbul.
- Toros, T.**, 1998. *Kahvenin Öyküsü*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tunç, A.**, 2001. *Bir Maniniz Yoksa Annemler Size Gelecek, 70'li Yıllarda Hayatımız*, Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul.
- Zat, V.**, 1999. *Eski İstanbul Barları*, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında İzmit'te doğan Feyza Ceylan, 1996 yılında İzmit Lisesi'nde orta öğrenimini tamamlamıştır. 2001 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nden mezun olmuş, aynı yıl İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Bina Bilgisi Programı'nda yüksek lisans öğrenimine başlamıştır.